

İLKE ANALİZ 2022 SEÇKİSİ

EĞİTİM

FELSEFE & DÜŞÜNCE

GÖÇ

İKLİM

İSLAM COĞRAFYASI

İSLAMOFOBİ

KÜLTÜR

SAĞLIK

SİVİL TOPLUM

SİYASET

SOSYAL REFAH VE

KALKINMA

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEKÖĞRETİM

İLKE Analiz Yıllık Seçki: 2022

İLKE Analiz, toplumsal sorunlara hakim düşünce yapısının ötesinde farklı bir perspektif sunabilme amacıyla Şubat 2021'de yayın hayatına başladı. Toplum, siyaset, ekonomi, eğitim, kültür ve sivil toplum alanlarında nitelikli yayınlar yaparak Türkiye'de dijital yayıncılıkta yeni bir soluk getirmeyi amaçladı. Bu seçkide, 2022 yılı boyunca İLKE Analiz'de yayınlanan görüş yazıları, röportajlar ve çevirilerden en çok ilgi gören yazılar 13 farklı kategoride takdim edilmiş ve okuyucuya İLKE Analiz'in 2022'de odaklandığı konular ve yayın panoraması sunulmuştur.

Genel Yayın Yönetmeni	: Lütfi Sunar
Direktör	: Elyesa Koytak
Editör	: Enes Kuru
Hazırlayanlar	: Mehtap Nur Öksüz, Enes Kuru, Elif Feyza Dinç
Tasarım	: Seyfullah Bayram, Betül Berra Kurt

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM); adil, hakkaniyetli ve müreffeh bir toplum hedefini hayata geçirmek üzere düşünce ve strateji üretmektedir.

İLKE Vakfı, İslami ve insani değerleri yaşatmak ve yaşanmasına vesile olmak amacıyla kurulmuştur.

1980’li yıllarda başlayan yolculuğumuz çeşitli duraklardan sonra İLKE Vakfı’nın kuruluşuyla yeni bir vecheye büründü. Bugüne kadar çok sayıda faydalı organizasyonun kuruluşuna destek verdik. Şimdi de çatımız altında yer alan kuruluşlar ve merkezler ile topluma katkı yapmak üzere faaliyetlerimizi derinleştirmek için çalışıyoruz.

İLKE olarak Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu alanlarda bilgi, politika ve strateji üretmekte, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapmakta ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlamaktayız. Eğitim, iş ahlakı, sivil toplum, hukuk ve yönetim alanlarında şimdiye kadar gerçekleştirdiğimiz çalışmalarla hem kamuda hem de sivil alanda katkılar sağladık.

Her biri alanlarında öncü ve önemli faaliyetler yapan İlmi Etüdler Derneği (İLEM), Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği (YEKDER), Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD), İLKE çatısı altında yer almaktadır. Ayrıca vakıf bünyesindeki İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM), Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi (EPAM), Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM) ve Sivil Toplum Akademisi (STA) ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini sürdürmekteyiz. Tüm çalışmalarımızda toplumu tanıma ve anlamayı; sosyal ihtiyaçlardan haberdar olarak iş üretmeyi, çözüm odaklı faaliyetler yapmayı kendimize şiar edindik. Bu bağlamda sadece belli bir topluluğun sorunlarıyla değil tüm insanlığın meseleleriyle ilgileniyoruz.

İlkeli duruşla yarınlara daha güçlü hazırlanmanın önemine inanıyoruz...

todam

TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

İLKE Vakfı bünyesinde çalışmalarını sürdüren Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM); adil, hakkaniyetli ve müreffeh bir toplum hedefini hayata geçirmek misyonunu üstlenmiştir. TODAM toplumsal alanda yaşanan dönüşüm serüvenini izlemek, anlamak, yorumlamak, açıklamak ve geleceğin Türkiye'si için politikalar geliştirmek amacı taşır.

Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi gündemine aldığı meseleleri teorik ve tarihsel açıdan analiz eder, veri oluşturur, uygulanan politikaları inceler, politika üretir, farklı görüşlerle tartışmalara perspektif kazandırır. Bununla yetinmeyip küresel olarak entelektüel etkileşim ve ilişki kurmaya ve korumaya çabalamayı hedefler.

İLKE ANALİZ

İLKE Analiz, İslami ve insani değerleri benimseyen; kültürün, düşüncenin, hayatın gündemine bu değerlerle bakan bir yayın organı olarak İLKE Vakfı bünyesinde kuruldu.

Toplum, siyaset, ekonomi, eğitim, kültür, sivil toplum alanlarına derin bakışlar atarak yeni sorulara yeni cevaplar bulmak; gündelik meselelerin ötesine geçerek Türkiye'nin yapısal problemlerine nitelikli çözümler sunmayı amaçlıyoruz.

Bu niyetler ve hassasiyetler çerçevesinde hazırladığımız yayınlarının akademik, teknik ve estetik niteliğine azami derecede zen gösteriyor, alanında uzman isimlerin yazı ve görüşlerini paylaşıyoruz. Türkiye'nin değerli zihinlerinin yanı sıra dünyanın farklı bölgelerindeki önemli görüşleri de tercüme ederek yayına hazırlıyoruz.

İlkeli yayıncılığın dn anlarken, bugüne bakarken ve yarını kurarken önemli olduğuna inanıyoruz.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
EĞİTİM	
Türkiye'de Öğretmenlik Mesleği İtibarı Kaybı Yaşıyor <i>Lütfi Sunar, Cahide Zeynep Şimşek</i>	4
Erkek Çocuklar Eğitimde Neden Geri Kalıyor? <i>Richard V. Reeves</i>	9
FELSEFE & DÜŞÜNCE	
İmaj ve Görüntü Çağında Görsel Düşünmenin İmkanı <i>Dursun Çiçek</i>	15
GÖÇ	
İstatistikler Işığında Türkiye'deki Suriyeliler <i>Büşra Özen</i>	19
Zengin Devletler Göç İnkalemlerini Sınır Ötesine İhale Etmemeliler <i>Kelsey P. Norman</i>	25
İKLİM	
Sömürgecilik İklim Krizini Nasıl Doğurdu ve Hangi Yollarla Şiddetlendiriyor <i>Anuradha Varansi</i>	31
Dünyanın En Zengin İnsanları Küresel Isınmayı Nasıl Tetikliyor? <i>Eric Roston, Leslie Kaufman, Hayley Warren</i>	36
İSLAM COĞRAFYASI	
Arap Baharı Sonrası İslamcı Hareketlerin Değişen Gündemi <i>Sinem Arslan</i>	43
Lübnan Başarısız Bir Devlet <i>Röportaj: Sari Hanafi</i>	51
İSLAMOFOBİ	
İslamofobi ve İslam Karşıtlığının Üretimi <i>Mahmut Hakkı Akın</i>	56
İslamofobi'nin Küresel Haçlı Seferleri: Türkiye Perspektifi <i>Khaled A. Beydoun</i>	60

KÜLTÜR

- Türkiye’de Sergi Tarihine Eleştirel Bir Bakış 64
Osman Ülker
- Kültürel Belediyecilikte Yaşanan Problemler 68
Samet Keskin

SAĞLIK

- Doktorluğun Histerezi: Mesleğin Dönüşümüne Dair Bir Eskiz 74
Elyesa Koytak
- Sağlıkta Büyük Veri Kullanımı ve Etik Sorunlar - I 80
Abdullah Uçar

SİVİL TOPLUM

- Suriyeli Mültecilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü 86
Röportaj: Hilal Barın

SİYASET

- Seçmen Araştırmalarının Zorlukları ve Sorunları 91
Ulaş Tol
- Temsilin Söyledikleri: 1935'ten Bugüne Türkiye Siyasetinde Kadınlar 97
Melike Tozlu

SOSYAL REFAH VE KALKINMA

- İslam ve İktisadi Kalkınma İlişkisi Üzerine 103
İsa Yılmaz

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

- İslam İşbirliği Teşkilatının Küresel Sistemdeki Pasifliği Üzerine Bir Değerlendirme 104
M. Hüseyin Mercan

YÜKSEKÖĞRETİM

- Akademide Ne İşimiz Var? 111
Yasin Ramazan Başaran
- Çoklu Makale Doktora Tezi Yerine Geçmez! 112
İbrahim Hakan Karataş

Diğer Yazılar

119

GİRİŞ

İLKE Analiz, çağımızın toplumsal sorunlarına ve entelektüel tartışmalarına egemen düşünce yapısından ayrıışan bir perspektif sunan, gündelik tartışmaların ötesinde sosyal meseleleri derinlikli bir bakış ve öngörüyle anlamaya çalışsan ve entelektüel tartışma ortamına katkı sağlayan dijital bir yayın organıdır.

Dijitalleşme, hayatın her alanında olduğu gibi yayıncılık alanını da dönüştürmeye devam ediyor. 1990'lı yılların entelektüel dergi kültürü ve 2000'lerin gazetelerdeki köşe yazıları yerini farklı oluşumlara bırakıyor. Türkiye'deki bu dönüşüm rüzgârı, entelektüel yayın yapma gayreti içerisinde olup toplumsal meselelerle alakalı söz söyleme niyetinde olan birçok kurumu yeni platformlar kurmayı itti.

İLKE Vakfı olarak daha önceden kendi sitemizde yayınladığımız görüş yazılarını genişletebilmek; gündemle alakalı aktüel yazılar yayınlamanın yanı sıra gündelik tartışmaların ötesinde ülke gündeminde pek yer edinmeyen toplumsal kriz ve sorunlarla alakalı yazılarla kamuoyu oluşturmak; sosyal sorunlara ana-akım düşünce yapısının dışında alternatif bir perspektif sunmak amacıyla İLKE Analiz'i kurduk.

Çağımızın toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin yetersizliği toplumsal kaygıyı tetikliyor. Bu nedenle, somut değerlendirmelere ve ayağı yere basan tartışmalara duyulan ihtiyacın farkındayız. Bilginin ve entelektüel tartışma ortamının genişlemesinin toplumsal sağduyu için önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu tartışma ortamının akademik çevrelerin yanı sıra toplumun her kesimini kapsayacak bir biçimde olması ve meselenin uzmanları tarafından akademik, teknik ve estetik açıdan azami derecede özenle ele alınması gerektiğini düşünüyoruz. Meseleleri sadece konunun uzmanları arasında tartışılır olmaktan öteye taşımak ve yarı-akademik bir üslupla geniş bir okur kitlesine ulaşmak gayesiyle İLKE Analiz'i Şubat 2021'de kurduk.

İLKE Analiz, Covid-19 salgını etkilerinin en yoğun olduğu dönemde ilkeli ve entelektüel bir yayıncılıkla önemli bir boşluğu doldurma gayreti içerisinde yayın hayatına başladı. Kurulduğu dönem itibariyle salgının sosyal hayata etkilerini ve salgın sonrası

toplumu ele alan konulara yoğunlaştık. Bunun yanı sıra İLKE Vakfı'nın doğal odak alanları olan sivil toplum, eğitim, kültür, yükseköğretim ve İslamcı düşünce ile alakalı konularda yayın yapmayı sürdürdük. Bu süreçte alanında uzman isimler ile röportajlar gerçekleştirdik.

2022 yılında ise eşitsizlik, iklim krizi, insan hakları, sağlık, göç, sosyal refah vb. çağımızın gündemini bir hayli meşgul eden konulara da yönelerek odak noktamızı genişlettik. Görüş yazıları, röportajlar, çeviriler ve İLKE Vakfı'ndan çıkan yayın ve rapor içeriklerinin paylaşıldığı bir yılı geride bıraktık. Ayhan Çitil, Muhsin Kar, Sari Hanafi, Enes Karic, Lütfi Sunar, Abdurrahman Savaş, Abdullah Eren gibi kıymetli isimlerle röportajlar gerçekleştirdik. Uluslararası mecralarda yayınlanmış, çağımızın sorunlarına hâkim düşünce yapısının ötesinde bir perspektif sunan nitelikli yayınları İLKE Analiz okurları için tercüme ettik. Bu yıl ilkeanaliz.net de 108 yazı yayınladık ve 71.052 sayfa görüntülenmesi, 39.440 yeni kullanıcı ve 55.097 oturum elde ettik.

İki senenin ardından şu an gelinen noktada İLKE Analiz, okuyucusuna toplum, siyaset, sivil toplum, eğitim, kültür, sanat hukuk kategorilerinde kapsamlı bir arşiv sunuyor. Bu açıdan bakıldığında İLKE Analiz dijital yayıncılıkta önemli bir boşluğu dolduruyor ve değerli bir etki oluşturuyor. Bu etkinin her geçen yıl genişlediğini memnuniyetle takip ediyoruz. Önümüzdeki yıllarda bu arşivin ve Türkiye'deki entelektüel tartışma ortamının genişlemesi için yayıncılık faaliyetlerimizi ileriye taşımayı hedefliyoruz.

İLKE Analiz olarak gündelik yüzeysel tartışmalara sıkışmadan toplumsal meseleleri derinlikli ve soğukkanlı bir açıdan akademik titizlikle ele almaya, gündem belirlemeye ve mevcut gündeme yön vermeye yönelik yayın faaliyetlerimizi özenle sürdürmeye devam edeceğiz.

2022'de İLKE Analiz

76.052 Görüntülenme Sayısı	45.240 Kullanıcı	60.334 Oturum
107 Yayın	10 Çeviri	12 Röportaj
	63 Görüş Yazısı	

KÜRESEL GELİŞMELER
YÜKSEKÖĞRETİM
KALKINMA
ADALETE
ERİŞİM
İNSAN
HAKLARI
İŞ
AHLAKI
KÜRESEL GELİŞMELER
İKTİSADİ YAŞAM
İKLİM
GÖÇ
İNŞAN
HAKLARI
HUKUK SİSTEMİ
MESLEK
SOSYOLOJİSİ

İLKE ANALİZ

İSLAM
İKTİSADİ
ULUSLARARASI
SİSTEM
DİN
EĞİTİMİ
HAYAT
AKADEMİK
SÜRDÜREBİLİRLİK
YAYINCILIK SEKTÖRÜ
TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK
KÜLTÜR POLİTİKALARI
TÜRK SİYASİ
HAYATI

Türkiye’de Öğretmenlik Mesleği İtibar Kaybı Yaşıyor

Lütfi Sunar*, Cahide Zeynep Şimşek**

22 Nisan 2022

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde öğretmenlerin önemli bir sosyo-ekonomik statüsü olmuş, onlara cumhuriyet ideolojisinin aktarılması ve modern toplumun inşası sorumluluğu yüklenmiştir. Bilhassa şehirleşmeye dayalı olarak yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler neticesinde zamanla öğretmenlerin itibarında bir düşme olmuş ve kendilerine atfedilen roller sınırlanmaya başlamıştır. Araştırmalar, öğretmenlerin çoğunluğunun öğretmenliğin toplumsal statüsünün gün geçtikçe düştüğü kanaatinde olduklarını göstermektedir. Öğretmenler, toplumun mesleklerine gereken değeri vermediğini, devletin ve medyanın öğretmenlerin sorunları ile yeterince ilgilenmediğini düşünmektedir.

2015 ve 2020 yıllarında yapılan Türkiye Mesleki İtibar Araştırması öğretmenlerin bir itibar kaybı yaşadığını gösteriyor. 2015 yılında öğretmenlik mesleği itibar sıralamasında 4. sırada iken, beş yıl içinde 10 sıra gerileyerek 14. sıraya gerilemiştir. Bu haliyle öğretmenlik yüksek itibara sahip meslekler arasında en büyük itibar kaybı yaşayan meslek olarak göze çarpmaktadır. 2015 yılında ilk on sırada yer alan mesleklerden öğretmenlik dışında en fazla sıralama kaybı yaşayan meslekler general (-3) ve diş hekimidir (-2). İlk yirmi sırada ise makine mühendisi, psikolog elektrik mühendisi itibar kaybeden meslekler arasındadır. Bu veriler dikkate alındığında 10 basamak gerileyen öğretmenliğin benzer itibara sahip meslekler arasında en fazla itibar kaybı yaşayan meslek olduğu rahatlıkla görülebilir.

Bu anlamda Türkiye’de öğretmenliğin mesleki ve sosyal statüsündeki kaybı etkileyen etkenler dört başlıkta incelenebilir: ekonomik koşullar, vasıfsızlaşma, eğitim ve mesleğe giriş süreci, mesleğin mevcut koşulları.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Ekonomik Koşullar

Yıllara göre maaş artışının enflasyonun ve büyüme oranlarının altında kalması sebebiyle öğretmenlerin reel maaşları düşmekte ve ekonomik durumu giderek kötüleşmektedir. Mesleğin tercih edilme eğilimi eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe düşmekte, öğretmenlik alt-orta toplumsal kesimlerin yöneldiği ve ekonomik koşulları çok iyi görülmeyen bir meslek haline dönüşmektedir. Üst toplumsal kesimlere mensup aileler çocuklarını bu mesleğe yöneltmede isteksiz davranma, daha çok gelir elde edebilecekleri diğer meslekleri seçmeye teşvik etmektedir.

Çeşitli çalışmalarda öğretmenlik mesleğinin ekonomik sorunlarının mesleğin statüsünü birincil derecede etkilediği ortaya konmuştur. Günümüzde öğretmenlerin ekonomik imkânları, bu mesleğin gerektirdiği yaşam standardını sağlayamamaktadır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden 3000'in üzerinde öğretmenle yapılan bir çalışmada öğretmenlerin yarısından fazlası aldıkları ücretten, sosyal ve kültürel ihtiyaçları için para ayıramadığını söylemiştir. Ayrıca yine çoğunluğu öğretmenlik mesleğinin diğer mesleklere göre üst düzey kariyer elde etmeye yeterince uygun olmadığını ve yaptıkları iş karşılığında adil bir ücret almadıklarını belirtmiştir.

Öğretmenliğin ekonomik koşullarındaki değişimde neoliberal ekonomi politikalarının etkisi olmuş ve eğitim hizmetlerinin metalaşması süreci yaşanmıştır. Bütçeden eğitime ayrılan pay artsa da bu pay aslında eğitimin genişlemesini karşılamaya yönelik kullanılmaktadır. Okulların ve öğretmenlerin görece refahını geliştirme konusunda yeterli kaynak söz konusu değildir. 2000 sonrasında eğitimde özelleştirme yaygınlaştırılmış, öğretmenlerin istihdamı esnekleştirilmiş ve öğretmenler performans kriterleriyle denetlenmeye başlamıştır. Bu dönemde kamuda istihdam olanakları daralmış ve öğretmenler özel dersane, özel kurs ve etüt merkezlerinde güvencesiz bir şekilde çalışmaya başlamıştır.

Özel öğretim kurumlarının piyasa hacminin ve payının genişlemesinde lise ve üniversiteye geçiş için merkezi bir sınav yapılmasının ve bu sınavlara yönelik verilen özel eğitimlerin de etkisi olmuştur. Merkezi sınavlarla öğrencilerin ve velilerin beklentileri sınav kazandıran eğitim yönünde değişmiş, öğretmenlerin çalışma ilişkilerindeki özerklikleri kısıtlanmış, öğretmen-öğrenci ilişkisi dönüşüme uğramış, velilerin öğretmenler üzerindeki baskısı artmıştır.

Ayrıca merkezi sınavların öğretmenler arası dayanışmadan ziyade rekabeti artırma gibi olumsuz etkileri de olmuştur. Genel olarak Türkiye'deki öğretmenler eğitim anlayışları farklılaşan devlet okulu öğretmenleri, özel okul öğretmenleri ve dersane öğretmenleri kategorilerine ayrılmıştır. Kamuda da öğretmenlerin hem sözleşmeli olarak çalıştırılmaya başlaması hem de ücretli öğretmenlik uygulaması öğretmen

emeğinin metalaşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle ücretli öğretmenler okul yöneticileri ve kadrolu öğretmenlerin baskısıyla karşılaşmaktadır.

Vasıfsızlaşma

Modern ulus devletlerin gelişmesiyle birlikte öğretmenlere yurttaş yetiştirme misyonu yüklenmiş ve bu amaçla ulusal bir müfredat oluşturulmaya başlanmıştır. Eğitimin merkezi bir şekilde planlanması öğretmenlerin vasıfsızlaştırılmalarında etkili olmuştur.

Müfredatın, müfredatın uygulanışını gösteren kılavuz kitapların ve ders kitaplarının merkezi olarak hazırlanması öğretmenleri denetim altına almakta ve karar alma sürecinden dışlamaktadır. Öğretmenler ders içeriklerini ve yöntemlerini seçerken kendilerine çizilen çerçevenin dışına pek çıkamamakta, gittikçe kendi ders planlamasını yapan bir uzman statüsünden uygulayıcı statüsüne düşmektedirler. Eğitim süreç ve malzemelerinin tüm detaylarıyla hazır hale getirilmesi ve teknolojinin hâkimiyetinin arttırılması öğretmenlerin özerkliğini, girişkenliğini ve sorumluluğunu sınırlamakla beraber özellikle yeni öğretmenleri gittikçe kendi planlamalarını yapamaz hale getirerek vasıfsızlaştırmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmenlere toplumsal liderlik vasıfları ve modernleştirme misyonu yüklenirken, 1980 sonrası sınav başarısı odaklı eğitim sistemine geçilmesiyle birlikte öğretmenlere daha sınırlı bir misyon yüklenmeye başlanmıştır. Bunda yeni bilgi kaynaklarının (televizyon, internet vb.) öğretmenlerin rolüne ortak olmasının da etkisi bulunmaktadır.

Eğitim ve Mesleğe Giriş S¼reci

T¼rkiye’de gerek ¼ğretmen yetiştirme uygulamalarında gerekse ihtiyaç planlamada başından beri bir istikrar yoktur. ¼ğretmenlik mesleğine kimlerin girebileceğine ilişkin MEB, Y¼K, akademisyenler, ¼ğretmenler ve ¼ğretmen adayları arasında bir uzlaşma mevcut değildir. ¼ğretmenlięe alım konusunda ücretli ¼ğretmenlik, sözleşmeli ¼ğretmenlik, aday ¼ğretmenlik, pedagojik formasyon programları, tezsiz yüksek lisans ¼ğretmenlik programları gibi birbirinden farklı ve yer yer çelişkili uygulamalar uygulanmıştır. Bu hususta halen bir netliğin oluşmaması mesleğin etrafındaki güven bunalımını artırmaktadır.

¼ğretmenlerle yapılan çalışmalarda ¼ğretmen yetiştiren b¼l¼mlere girişte kriter olmayışı ve yetenekli ve başarılı ¼ğrencilerin ¼ğretmen yetiştiren b¼l¼mleri tercih etmemesi gibi fakt¼rlerin mesleğin saygınlığını d¼ř¼rd¼ę¼ne y¼nelik sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca lisans eğitimi yetersiz bulunmakta, uygulamalı derslerin denetlenmesinde eksiklikler g¼ze çarpmaktadır. Formasyon programlarıyla ¼ğretmen adaylarının sayısının yüksek tutulması ve ¼ğretmenlik dışındaki alanlardan mezun olanlara ¼ğretmen olma hakkının verilmesi de ¼ğretmenlięin herkesin yapabileceği bir meslek olarak g¼r¼lmesine yol açmaktadır. Bu anlamda bir temel yetenekler ve yeterlilikler çerçevesinin oluşturulmaması meslekteki kimlik sorununu tetiklemektedir.

Mesleğin Mevcut Koşulları

¼ğretmenlięin mesleki stat¼s¼n¼ etkileyen bir diğer fakt¼r de ¼ğretmenlerin mesleki gelişimi konusundaki eksikliklerdir. Bu durum gerek ¼ğretmenlerin mesleğe gereken ¼nemi vermemelerinden gerekse hizmet içi eğitimlerin ve mesleki açıdan ¼ğretmenlere sunulan kendilerini geliştirme imkânlarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Çeşitli çalışmalarda ¼ğretmenlik için performansla g¼re ¼d¼l ve terfi sisteminin getirilmesi ve kariyer basamaklarının oluşturulmasının gerek nitelikli ¼ğretmen yetişmesini teşvik noktasında gerekse ¼ğretmenlięin stat¼s¼n¼ artırma noktasında faydalı olabileceği ¼nerilmektedir. 2022 yılında yasalaşan ¼ğretmenlik meslek kanununun ilerleyen zamanlarda bu konuda olumlu bir etki yapması beklenmektedir.

¼ğretmenler devlet, toplum ve medya nazarında gereken değeri g¼rmediklerini d¼ř¼nmektedir. ¼ğrenciler ve veliler tarafından ¼ğretmenlere şiddet uygulandığına dair haberlerin medyada yer alması da ¼ğretmenlięin itibarının azaldığının bir diğer g¼stergesi olarak yorumlanmaktadır. Kimi alışmalar medyanın ¼ğretmenler konusunda daha sorumlu yayın yapması gerektiğini, ¼ğretmenlerin çalışma ve başarılarına medyada yer verilebileceği ve bunun mesleğin itibarına katkıda bulunacağını savunmaktadır.

Bir diğer problem, öğretmen sendikalarının eğitim politikalarını etkilemekten ve üyelerinin sosyal, ekonomik, kültürel çıkarlarını korumakla uğraşmaktan daha çok siyasi eğilimler göstermesidir. Üyelerinin ve mesleğin sorunlarıyla ilgilenmekten uzak olan sendikaların siyasi yaklaşımlara göre ayrışması mesleğin itibarını olumsuz etkilemektedir.

Mesleki İtibar Bakımından Öğretmenliği Gelecekte Neler Bekliyor?

Teknolojik yenilikler, iş piyasalarında ve mesleklerde yaşanan değişimler eğitim sürecini çok önemli ölçüde etkiledi ve etkilemeye devam etmektedir. Mesleğin çevre koşullarında ve icrasında yaşanan değişimler öğretmenlerin sosyal konumuna da yansdı ve yansıyacaktır. Daha yakın zamana kadar yegâne bilgi kaynağı olan okulların bu konumunu kaybetmesi ile meslek için bilgiden gelen itibarda büyük bir yıpranma meydana çıkıyor. Öte yandan değişen okul yapıları ve ekonomik koşullar da mesleğin sosyal konumunu etkiliyor. İnsanların eğitime dair bilgileri arttıkça öğretmene yaklaşımlarındaki saygı mesafesi daralıyor. Ayrıca şeffaflaşan sosyal süreçler de mesleğin ulaşılmaz yapısını değiştiriyor. Bu tür değişimler aslında son derece normal olmakla birlikte süreçlerin hızlı yaşanması bir kabullenme sorunu oluşturuyor. Öğretmenliğin değişen örüntüleri mesleğin yeniden yapılanması için de bir fırsat sunuyor. Ancak Türkiye’de bu süreçlerin yeterince araştırılmamış olması fırsatların iyi bir şekilde anlaşılmasını ve sorunların çözümünü zorlaştırıyor. Öğretmenlik mesleğinin çerçevesini çizen bir yasanın henüz yapılabilmiş olması da sorunların çözüm hızı hakkında bize bir perspektif veriyor. Gelecekte mesleğin sosyal itibarı muhtemelen biraz daha zayıflayacak ve öğretmenlik daha açık bir mesleğe dönüşecektir.

Bu kategorideki diğer yazılar

- 2021 Yılında Eğitim Teftiş Sistemine Yönelik Yapılan Düzenlemelerin Değerlendirilmesi - Murat Bülbül
- Yeniden Yüz Yüze Eğitim ve Yaşanan Sorunlar - Yasemin Oğuz Coşkun
- Öğretmenlik Meslek Kanunu: Kapsamı ve Özü Bakımından Kısa Bir Değerlendirme - İbrahim Hakan Karataş
- COVID-19 Sonrası Eğitimde Değişimin Yansımaları - İmran Bayrakdar
- KitleSEL Eğitimde Rota Arayışı - İbrahim Hakan Karataş
- Metaverse Eğitimin Geleceği mi? - Editör

Erkek Çocuklar Eğitimde Neden Geri Kalıyor?

Richard V. Reeves*

9 Kasım 2022

Richard V. Reeves'in 15 Ekim 2022 tarihinde The Spectator'da yayınlanan "Why boys fall behind" başlıklı makalesi İLKE Analiz okurları için tercüme edildi.

Finlandiya hakkında ne biliyorsunuz? Dünyanın en mutlu ülkesi olduğunu mu? Doğru. Eğitim sisteminin fevkalade olduğunu mu? Yarı yarıya haklısınız. Nitekim Finlandiya eğitim sonuçları açısından uluslararası sıralamada her zaman üst sıralarda ya da üst sıralara yakın bir yerde yer alıyor ancak bunun nedeni kız öğrencilerin başarısı. OECD her üç yılda bir 15 yaşındaki öğrencilerin okuma, matematik ve fen becerilerini ölçen, politika yapımcıların da oldukça dikkatini çeken PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) adında bir araştırma yapıyor.

Finlandiya, eğitimde yüksek performans gösteren bir ülke olduğundan dolayı eğitimdeki cinsiyet farklılıklarını incelemek için iyi bir yer. Ancak Finli öğrenciler PISA genel performans açısından çok üst sıralarda yer alsada, cinsiyetlerin başarısı değerlendirildiğinde arada büyük bir uçurum var. Finli kız öğrencilerin yüzde 20'si testte en yüksek okuma seviyelerinde puan alırken, bu oran erkeklerde sadece yüzde 9. En düşük okuma puanlarına sahip olanlar arasında ise cinsiyet farkı tersine dönüşüyor: erkeklerin yüzde 20'sine karşılık kızların yüzde 7'si. Çoğu ölçümde, Finlandiyalı kız öğrenciler fen bilimleri ve matematikte erkeklerden daha iyi performans gösteriyor.

Bu durum, Finlandiya'nın başarısının sırrını ülkesine taşıma yollarını arayan eğitim reformcuları için birtakım sonuçlar doğurabilir ancak bu, uluslararası trendin canlı bir örneği. Dünyanın dört bir yanındaki ilk ve orta dereceli okullarda kız öğrenciler, erkek çocukları geride bırakıyor. OECD ülkelerinde okuma becerisi açısından kızlar erkeklerden yaklaşık bir yıl öndeyken, matematikte de erkeklerin avantajı giderek azalıyor. Erkek çocukların okuldaki üç temel ders olan matematik, okuma ve fen derslerinde başarısız olma olasılığı kızlara göre yüzde 50 daha fazla. Örneğin, İsveç,

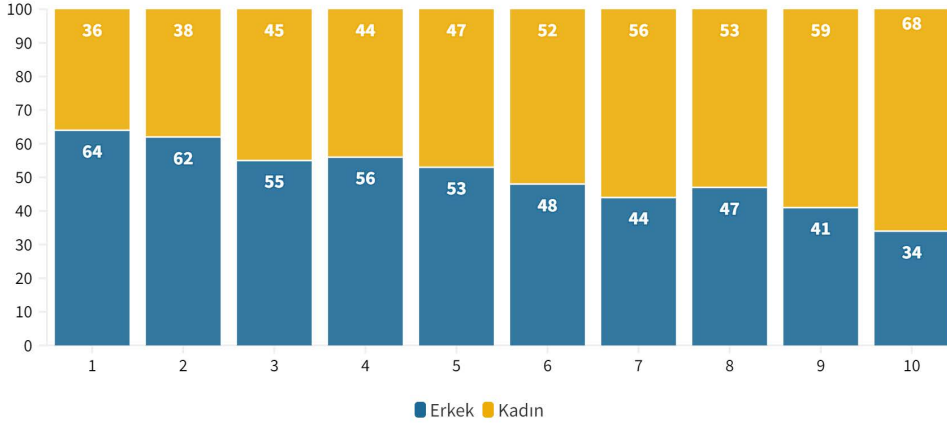
okullarında pojkkrisen (erkek çocuk krizi) olarak adlandırılan bu durumla boğuşmaya başlarken, Avustralya, Boys, Blokes, Books and Bytes (Çocuklar, Erkekler, Kitaplar ve Byte'lar)adında bir okuma programı geliştiriyor.

Amerika'da kızlar onlarca yıldır okulda daha güçlü olan cinsiyetti. Şimdi, özellikle okuryazarlık ve sözel beceriler açısından da öne geçiyorlar. Örneğin, kızların beş yaşında 'okula hazır' olma olasılığı erkeklerden yüzde 14 puan daha fazla. Erken yaşlarda ortaya çıkan bu farklılıklar, zengin ve yoksul çocuklar, siyah ve beyaz çocuklar ya da okul öncesi eğitime katılan ve katılmayan çocuklar arasındaki 'okula hazır' olma ihtimali arasındaki farktan çok daha büyük bir farktır.

ABD'de ise dördüncü sınıfta okuma yeterliliğinde cinsiyetler arasındaki yüzde 6 puanlık fark, sekizinci sınıfın sonunda yüzde 11 puana çıkmaktadır. Matematikte ise dördüncü sınıfta erkekler lehine olan 6 puanlık fark sekizinci sınıfta 1 puana düşmekte. Stanford'da akademisyen olan Sean Reardon, tüm ülke genelinde yapılan bir çalışmadan elde ettiği verilerle, üçüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar matematikte genel bir fark olmadığını, ancak İngilizce'de büyük bir fark olduğunu tespit etmiştir. Reardon'a göre, "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hemen hemen her okul bölgesinde, kız öğrenciler ELA [İngilizce Dil Sanatları] testlerinde erkek öğrencilerden daha iyi performans gösteriyor. Ortalama bir bölgede bu fark yaklaşık bir sınıf seviyesinin üçte ikisi kadar ve yine bu fark çoğu büyük ölçekli eğitim müdahalesinin etkisinden daha büyük."

Liseye gelindiğinde, kız öğrencilerin liderlik özelliğinin pekişmiş olduğunu görüyoruz. Üniversiteye devam oranlarındaki ve kariyer beklentilerindeki farklılıklar göz önüne alındığında, erkeklere göre kesinlikle daha az teşviğe sahip oldukları yarım yüzyıl önce bile, lise not ortalaması (GPA) açısından kızlar her zaman erkeklerden daha iyi durumdadır. Hatta aradaki fark son on yılda daha da açılmıştır. Şekilde görüldüğü gibi, kızlar artık lise not ortalamasına göre sıralanan ilk yüzde onluk dilimdeki liselilerin yüzde 68 gibi bir oranla üçte ikisini oluştururken, en alt basamakta oranlar tersine dönmüştür.

Amerika'da erkeklerin liseden mezun olma olasılığının kızlara göre daha düşük olduğunu öğrenmek sürpriz olmamalı. 2018'de kız öğrencilerin yüzde 88'i liseden zamanında (yani kayıt olduktan dört yıl sonra) mezun olurken, erkek öğrencilerde bu oran yüzde 82'dir. Erkek mezuniyet oranı, yoksul öğrenciler arasındaki yüzde 80'den sadece biraz daha yüksek.

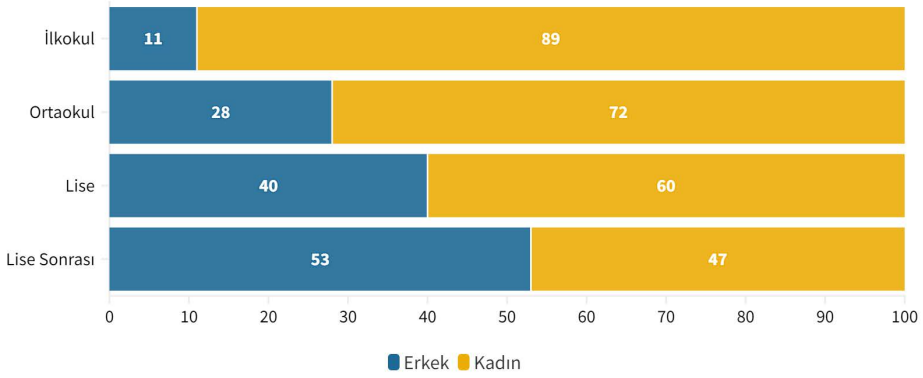

Şekil 1. ABD'de Lise Birinci Sınıf Öğrencilerinin 1-10 Arası Not Ortalamaları (% , 2009)

Kaynak: US Department of Education

Kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan Grad Nation, ABD'deki genel lise mezuniyet oranını yüzde 90'a yükseltmeyi hedefliyor. Bu harika bir hedef. Kuruluş bunun 'göçmen öğrenciler, engelli öğrenciler ve düşük gelirli öğrenciler' arasında iyileştirmeler gerektireceğine işaret ediyor. Bu iyileşmeler gerçekleştirilecektir fakat kaçırdıkları durum şu ki sonuçta, kızlar hedeften yalnızca yüzde 2 puan aşağıdayken, erkekler hedefin yüzde 8 altında.

Burada ne olduğunu anlamak gerçekten çok güç ve birçok muhtemel açıklaması var. Bazı akademisyenler, erkek çocukların okuldaki göreceli düşük performansını, lise sonrası eğitim beklentilerinin daha düşük olmasına bağlıyor ki bu da tam anlamıyla bir kısır döngünün tanımı. Diğerleri ise ABD'de her dört öğretmenden üçü kadın ve bu oran giderek artıyor bu sebeple kadın öğretmenlere yönelik güçlü eğilimin erkek çocukları dezavantajlı duruma düşürüyor olabileceğinden endişe ediyor. Bunlar elbette önemli ama daha büyük, daha basit bir açıklama gözümüzün önünde duruyor. Erkek çocukların beyinleri, özellikle ortaöğretimin en kritik yıllarında daha yavaş gelişiyor. Neredeyse her dört erkek çocuktan biri (yüzde 23) 'gelişimsel engelli' olarak kategorize edildiğinde, sorunun eğitim kurumlarından mı yoksa erkek çocukların kendisinden mi kaynaklı olup olmadığını sorgulamak doğru olacaktır.

Şekil 2. ABD'de Okul Düzeyine Göre Öğretmenlerin Cinsiyeti (%)

Kaynak: National Centre For Education Statistics

Ergenlik, kendimizi dizginlemenin daha zor olduğu bir dönemdir. Ancak aradaki fark erkeklerde kızlara kıyasla çok daha büyüktür, çünkü erkeklerin hızlanma gücü daha fazlayken, kendini frenleme gücü daha azdır. Beynin dürtü kontrolü, planlama, gelecek yönelimi ile ilişkili olan ve bazen 'beynin CEO'su' olarak adlandırılan bölümleri çoğunlukla prefrontal kortekste bulunur ve bu bölüm, erkeklerde kızlara göre yaklaşık iki yıl daha geç olgunlaşır.

Örneğin beyincik, kızlarda 11 yaşında tam boyuta ulaşırken, erkeklerde 15 yaşına kadar tam boyutlara ulaşmaz. Sinirbilimci Gökçen Akyürek'e göre, diğer şeylerin yanı sıra beyincik, 'duygusal, bilişsel ve düzenleyici kapasiteler' üzerinde dengeleyici bir etkiye sahiptir. Bu bulgular, ergenliğin kısmen beynin dikkat ve sosyal bilişle bağlantılı bir bölümü olan hipokampus üzerindeki etkisi nedeniyle, en büyük cinsiyet farklılıklarının orta ergenlik döneminde ortaya çıktığı dikkat ve öz-düzenlemeye ilişkin araştırma kanıtlarıyla tutarlıdır. Ergenlik çağındaki pek çok erkek çocuğun duyduğu "neden kız kardeşin gibi olamıyorsun?" gibi birçok gencin duyduğu sorunun doğru cevabı: "çünkü anne, kortikal ve subkortikal gri madde için cinsel olarak dimorfik yö-rüngeler/yollar var" olacaktır.

Akademik başarı için en önemli beceri ve özelliklerin gelişimindeki cinsiyet farkı, tam da öğrencilerin not ortalamaları hakkında endişelenmeleri, sınavlara hazırlanmaları ve beladan uzak durmaları gereken zamanda en geniş halini alıyor. Ulusal Bilim, Mühendislik ve Tıp Akademileri'nin yeni ergenlik biliminin önemine ilişkin 2019 tarihli bir raporunda, 'beyin gelişimi ve ergenlik arasındaki ilişkilerde cinsiyet farklılıklarının, ergenlik dönemindeki belirgin cinsiyet eşitsizliklerinin anlaşılmasıyla ilgili olduğu' belirtilmektedir. Ancak, özellikle ergenlik döneminde beyin gelişimindeki cinsiyet

farklılıklarına ilişkin gelişmekte olan bilimin şu ana kadar politika üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır. Örneğin, Ulusal Akademiler raporunun eğitimle ilgili bölümünde, tespit edilen cinsiyet farklılıklarına ilişkin hiçbir spesifik öneri yer almamaktadır.

Nörolojik cinsiyet farklılıklarının önemi üzerine oldukça şiddetli olabilen tartışmalar, eğitim söz konusu olduğunda yanlış bir çerçevede oluşmaktadır. Erkek ve kadın psikolojisinde ergenlik döneminin ötesine geçen biyolojik temelli bazı farklılıklar olduğu kesindir. Ancak en büyük fark, kadın ve erkek beyinlerinin nasıl geliştiği değil, ne zaman geliştiğidir. Kilit nokta, kronolojik yaş ile gelişimsel yaş arasındaki ilişkinin kızlar ve erkekler için çok farklı olmasıdır. Nörobilim açısından bakıldığında, eğitim sistemi kasıtsız olarak kız öğrenciler lehine eğilimlidir. Niyetin bu olmadığını söylemeye gerek yok. Ne de olsa eğitim sistemini yaratanlar çoğunlukla erkeklerdir; erkekleri dezavantajlı duruma düşürmek için yüzyıllık feminist bir komplo söz konusu değil. Eğitim sistemindeki toplumsal cinsiyet önyargısını, kız çocukları yükseköğrenim ya da kariyer yapmaktan caydırılıp ev içi rollere yönlendirildiğinde görmek daha zordu. Artık kadın hareketi bu fırsatları kadınlara ve kızlara açtığına göre, doğal avantajları her geçen yıl daha da belirginleşecektir.

OECD'deki her ülkede, artık lisans derecesine sahip genç kadın sayısı genç erkek sayısından daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. ABD'de de kadınlar üniversite mezuniyetinde erkekleri geride bırakıyor. Bildiğim kadarıyla, hiç kimse kadınların erkekleri bu kadar hızlı, bu kadar kapsamlı ve dünya çapında bu kadar istikrarlı bir şekilde geçeceğini tahmin etmemiştir.

Jennifer Delahunty'nin Eylül 2021'de Wall Street Journal'a verdiği röportajda dürüstçe ifade ettiği gibi, 'Erkekler lehine bir ayrımcılık var mı? Kesinlikle var. Asıl soru şu: Bu doğru mu yanlış mı? Benim cevabım yanlış olduğu yönünde. Erkek çocukların ve erkeklerin eğitimde geride kalmasından derin endişe duysam da pozitif ayrımcılık çözüm olamaz.

Üniversite düzeyindeki farklar büyük ölçüde lisedeki farkların devamıdır. Örneğin üniversiteye erken girişteki farklılıklar, lise not ortalamasındaki farklılıklarla açıklanabilir. Erkeklerin kızların en çok gerisinde olduğu okuma ve sözel beceriler üniversiteye gitme oranlarını güçlü bir şekilde öngörmektedir. Esteban Aucejo ve Jonathan James tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 16 yaşında sözel becerilerin eşitlenmesi İngiltere'de üniversiteye kayıta cinsiyetler arasındaki farkı kapatacaktır. O halde yerine getirilmesi gereken en acil görev, anaokulundan 12. sınıfa kadar okul sisteminde erkek çocuklar için sonuçları iyileştirmek olacaktır.

Daha fazla erkeğin üniversiteye gitmesini sağlamak bu yolda atabileceğimiz sadece ilk adım. Erkeklerin üniversiteyi bitirebilmeleri için de yardıma ihtiyaçları var. Artık çoğu öğrenci bir noktada herhangi bir üniversiteye gidebildiğinden, en büyük zorluk üniversiteyi tamamlamaktır. Burada da cinsiyetler arasında bir uçurum var. Erkek öğren-

cilerin 'okulu bırakma', yani eğitimlerine ara verme olasılığı daha yüksektir ve ayrıca 'okulu bırakma' ve hiç mezun olamama olasılıkları da daha yüksektir. Aradaki farklar önemsiz değildir. ABD'de 4 yıllık bir devlet üniversitesine kaydolan kız öğrencilerin yüzde 46'sı 4 yıl sonra mezun olmuşken erkek öğrenciler için bu oran yüzde 35'tir. (Altı yıllık mezuniyet oranları için fark biraz azalmaktadır.)

Bu tartışmalarda çok az dikkat çeken bir faktör, erkek prefrontal korteksinin yirmili yaşların başlarında kadın prefrontal korteksine yetişmekte zorlandığı gelişimsel uçurumdur. Bana göre, kızların ve kadınların tıpkı lisede olduğu gibi üniversitede de başarılı olmak için her zaman daha donanımlı oldukları ve bu durumun üniversite eğitimine ilişkin cinsiyetçi varsayımların ortadan kalkmasıyla daha da belirginleştiği açıktır.

Bence burada başarıma isteği boşluğu da bir rol oynuyor. Bugün, genç kadınların çoğuna eğitimin ne kadar önemli olduğu aşılınmış durumda ve çoğu mali açıdan bağımsız olmak istiyor. Erkek sınıf arkadaşlarına kıyasla geleceklerini daha keskin bir odakta görüyorlar. 1980 yılında lise son sınıfta okuyan erkeklerin dört yıllık bir diploma almayı beklediklerini söyleme olasılıkları kız arkadaşlarına göre çok daha fazlaydı, ancak sadece yirmi yıl içinde bu fark tersine döndü.

Ücretsiz üniversite de dâhil olmak üzere, birçok eğitim müdahalesinin kadınlara erkeklerden daha fazla fayda sağlamasının nedeni de bu olabilir; kadınların başarıya olan iştahı daha yüksek. Kızlar ve kadınlar uzun yıllar kadın düşmanlığı ile mücadele etmek zorunda kaldılar. Erkek çocuklar ve erkekler ise şimdi kendi içlerinde motivasyon mücadelesi veriyor.

Hanna Rosin'in 2012 tarihli kitabı, kasvetli bir başlığa sahipti: "Erkeklerin Sonu". Ancak o zamanlar erkeklerin, özellikle de eğitim alanında, bu zorluğun üstesinden gelecekleri konusunda umutluydu. 'Seçeneklerinizi yeniden gözden geçirmeniz için her yıl yenilgiye uğramak gibisi yoktur' diye yazmıştı. Ancak şu ana kadar, yeniden düşünmeye dair pek bir işaret yok ve bahsettiği eğilimler daha da kötüleşti. Eğitim politikaları ya da uygulamaları da yeniden ele alınmadı. Curnock Cook bunu 'devasa bir politik kör nokta' olarak tanımlıyor. İskoçya gibi saygı duyulması istisnalar dışında politika yapımcılar uyum sağlamakta son derece yavaş davranmaktalar. Eğitimde cinsiyetin tersine dönmesi şaşırtıcı derecede hızlı olması göz önüne alındığında politikacıların bu tutumu şaşırtıcı olmayabilir. Bu, manyetik bir pusuladaki iğnelerin kutuplarını tersine çevirmesi gibi bir şey. Aniden işler tersine döndü. Birdenbire, toplumsal cinsiyet eşitliğini çalışmak, kadınlardan ziyade erkeklere odaklanmak anlamına gelmeye başladı. En hafif tabirle kafa karıştırıcı diyebiliriz. Yasalarımızın, kurumlarımızın, hatta tutumlarımızın bile henüz buna ayak uyduramamış olması şaşırtıcı değil. Ama yetişmek zorundalar.

İmaj ve Görüntü Çağında Görsel Düşünmenin İmkanı

Dursun Çiçek*

10 Mayıs 2022

19. yüzyılla birlikte özellikle Batı dünyasında, oluşmakta olan yeni dünya ile ilgili ciddi kaygılar ortaya çıktı. 1800'lerin ortalarına kadar giden (1750'lere kadar da götürülebilir) bu yeni hayat ve düzenle ilgili eleştirel bakış 20. yüzyılın başında I. Dünya Savaşı ile birlikte bir çöküş düşüncesine/kaygısına da neden oldu. Batı'da yaşanan iki dünya savaşı her bakımdan büyük bir tahribata sebep olurken, coğrafi ve fizikî tahribatın ötesinde, zihni ve düşünsel anlamda da ciddi sıkıntılar baş gösterdi. Egzistansiyalizmin neredeyse dinsel bir güce ve anlama kavuşması, sosyalizmin umut haline gelmesi bu dönemle birlikte öne çıktı. Dünyaya yeni metafiziğini sunan Batı'daki bu durum elbette ki tarihte belirleyiciliğini yitirmiş gelenek ve kültürlerde hem sosyal hem kültürel hem de düşünsel anlamda daha büyük travmalara yol açtı. İnsanlar zaten 300 yıldır dinlerini, mezheplerini, inançlarını sorgulayarak Batı'nın dayattığı/sunduğu yeni metafiziğe karşı dinlerini, tarihlerini, kültürlerini yeniden yorumlamaya/kurgulamaya başlamışlardı bile.

Lakin Batı dünyası iki savaş sonrası sıkıntı sürecini kendi lehine çevirmeyi bildi. Çünkü muhtemel karşıtları ortak bir dilde birleşemedikleri gibi ortak bir hafızaya da sahip değillerdi. Dolayısıyla bir metafizikleri/ hayat/dünya görüşleri söz konusu değildi. Hatta karşıtlarının bu durumu onlara hareket ettirici ve hızlandırıcı bir boyut da kazandırıyor.

20. yüzyılın ikinci yarısı kapitalizmin liberalizme, liberalizmin tüketim kültürüne evrildiği bir dönem oldu. Son üç yüz yıldaki hızlı değişim 20-30 yıl içinde daha da hızlı bir biçimde kat ediliyor, değişim, dönüşüm, hız, tüketim, görüntü, imaj içinde yaşanan zamanın temel parametreleri ve belirleyici "itikadi" kavramsal çerçevesi oluyordu. Batılı insan var olmayan ama varmış gibi olan, görünmeyen ama görüntüleşen, gerçekliği olmadığı halde geçmiş gibi her şeyi belirleyen yeni bir "metafizik" oluşturuyordu görüntü ve mekanizm üzerinden.

* Yazar

Modern süreçte gayba, aşkın olana, görünmeyene inanma “ilkel” bir hal ve durum olarak nitelenirken, göz, görme, düşünme, bakma, görüntü, temsil, gösteri, gösterge vb. kavramlar yeni anlamlarını giyinmeye başladı. Bir tecelli ve tezahür ekseninin kaynağıyla bağları kopartıldı. Bizatihi imge, iz, gösterge, görüntü gerçeklik kazanmaya başladı. Görmediğine inanmayan insan tipi ortaya çıktı. Görme düşünmenin hatta var olmanın temel ortamı oldu.¹ Modernite bakışı denetim altına almadan² Tanrı'nın kovulmasının bir anlamının olmayacağına vurgu yapıyordu. Bakışı denetim almanın en önemli yolu ise kameranın keşfiydi.³ Silverman'a göre modern insan bir göz ve nazar sahibi olarak bakamaz. Çünkü onun gözü artık kameradır. Manzara da bir kurgudur, hatta buna göre kurgulanmıştır. Dolayısıyla bakan ben olmadığım gibi baktığım da gördüğüm değildir. Öyleyse bir fotoğrafa bakan, bir filmi izleyen, bir manzaraya bakan “seyirci” değildir. O da üretilmiş bir seyirci ya da “izleyici”dir. Artık bu bağlamda görüntü, kamera, video, fotoğraf insanın ne'liğini, kim'liğini belirlemektedir. Herkes ve her şey görüntüleşmek için çırpınmaktadır. Meseleye bir başka bağlamdan bakan Sartori ise homo sapiens yani bilen insanın yerini artık homo videns gören insan aldı diyerek olaya başka bir katkı sunar.⁴

Görüntü, gösteriş, görme, göz, iktidarı/gücü tanımlıyordu. Beden/insan nesneye dönüşürken, her şey görüntü olduğu oranda vardı bu yeni dönemde. Yeni tanrısallık diyeceğimiz bu durum aslında Tanrıyı kovan insanın tanrılık rolüne soyunması olarak da nitelenebilir.

1 Arnheim, Rudolf, *Görsel Düşünme*, çev., Rahmi Ögdül, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s.34.

2 Silverman, Kaja, *Görünür Dünyanın Eşiği*, çev., Aylın Onacak, Ayrıntı Yayınları, 2006, s.14.

3 Ona göre modern anlamda bakmak, bir imgeyi kültürel yönden önemsiz bir nesneyi libidinal yankıya sahip bir nesne durumuna getirebilen ve kültürel yönden önemli bir nesneyi değersiz kılabilir.

4 Sartori, Giovanni, *Görmenin İktidarı*, çev., Göl Batuş-Bahar Ulukan, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2004, s. 11.

Dünyayı rasyonalize ederek kontrol ediyor, barbar ve vahşi gördüğü, boyun eğdirdiği tabiatı ehlileştiriyordu. Aydınlanma her şeyi “aydınlatarak” imaj, simülasyon, dijital, görüntü, temsil haline getiriyor, her şeyi açığa çıkarıyor, gaibi ve gizliliği yok ediyor, yok sayıyordu.

19. yüzyılın sonlarında keşfedilen fotoğrafla birlikte Batı dünyasının görünülük bağlamını kökünden değiştirdi. Fotoğraf, ses kaydı, görüntü kaydı eksenini diyebileceğimiz süreç, bir zaman dilimini, tarihi, mekânı arşivleme ve biriktirmenin de ötesinde imkânlar sunmaya başladı. Bu unsurların reklam sektöründe kullanımıyla birlikte yeni yeni “algılar ve imajlar” dünyaları oluşmaya başladı. Bu dönemde “gösterilmeyen ve görüntülenmeyen hiçbir şey görünür değildir ve görünür olmayan da var değildir” ilkesi adeta slogan haline geldi. Baudrillard’ın deyimleriyle simülasyon gerçeğin yerini aldı ve gerçekten daha “gerçek” olarak benimsendi.⁵ Bu durumda herhangi bir rasyonalite veya metafizikten söz edebilmek mümkün değildir. Çünkü gerçek bir daha asla dönmeyecektir; miş veya miş gibi olmak/yapmak insana sahip olma duygusunu vermektedir.⁶ Bir başka eserde de görüntünün egemenliğinden⁷ söz eden Baudrillard geçmiş müzeleştirilerek anlamından ve bağlamından soyutlanarak görüntü haline getirilirken, insanların da bizatihi kendini gösterme iştiağıyla ben görünürüm, ben görüntüyüm diye çabaladığının altını çizer.⁸ İnsandaki bu makineleşme ve mekanikleşme iştiağı elbette ki zihin dünyası ve oluşturmaya çalıştığı yeni metafiziği ile doğrudan alakalıdır. Bundan dolayı da insan makineleştiği için sanal olan artık insanı düşünmekte, tanımlamakta ve belirlemektedir.⁹ Sanal olanın bizi böylesine düşünmesi, belirlemesi ve benimsemesinin nedeni ise insanın kendini aşan gerçeklik duygusunu yitirip gerçekliği kendisine indirgeyerek görüntü olmayı kabul etmesi ile ilgilidir.

Tam da bu anlamda Guy Debord’un dediği gibi toplum ve mekân bir gösteri alanına dönüştü ve bir gösteri toplumu oluştu. Bir iz veya gösterge ya da temsil asıl olanın yerini aldı.¹⁰ Teşhir, yaşanan sürecin ana kavramı haline geldi. Artık herkes imajını arıyor, imajının peşinden koşuyor, bunun için nefes alıyor bunun için hayaller kuruyordu. Çünkü görüntü kendinin dışında bir şeyin görünmesini istemediği gibi, gösteri de kendinden başka bir şeye varmak istemiyordu.¹¹

5 Baudrillard, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 1998, s.11.

6 Baudrillard, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 1998, s.13.

7 Feurbach’ın da 1843 yılında Hıristiyanlığın Özü’nde dediği gibi bu çağ görüntüyü görünene, kopyayı asla, temsili gerçekliğe, görünümü varlığa tercih eder.

8 Baudrillard, *Tam Ekran*, çev. Bahadır Gülmez, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s.19.

9 Baudrillard, *Tam Ekran*, çev. Bahadır Gülmez, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s.93.

10 Debord, Guy, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekeçi-Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s.13.

11 Debord, Guy, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekeçi-Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s.17.

Bu bağlamda mutlak olan her şey tarihselleşirken, görüntü ve gösteri kendi kutsalını üreterek zamanı, mekânı ve dünyayı metalaştırmaktadır. Gösteri veya imajın olduğu yerde dış dünya ile ilişkiye gerek bile kalmamaktadır.¹² Bir bakıma insan ve toplum görüntü ve gösteri haline gelerek dünyanın içinden çıkmaktadır. Nitekim bugün dünya, kent, mekân dediğimiz şey bir imajdan ibarettir. Ekranlarda görüntü olarak izlediğiniz bir sa-vaş, cinayet, fuhuş vb. ahlaksızlık ve kötülükler birer görüntü olduğu için insanı gerçeklikten uzak tuttuğu gibi, görüntüler ve gösteriler vasıtasıyla insanı ve toplumu bunlara alıştıran gerçekliğini yok etmekte, insanı ve toplumu duyarsız hale getirmektedir.

Batı düşüncesi tıpkı akli (ratio) ve insanı (hüman) “keşfettiği” gibi görüntüyü (imaj, simülasyon) de “keşfetti”. Belki buna keşif değil yaşanan düşünsel ve kültürel sürecin zorunlu sonucu da denilebilir. Rönesans sürecinde üretilen yeni akıl kendinden önceki geleneksel bütün akıl teori ve düşüncelerini yok ettiyse, hümanizmle birlikte üretilen insan kendinden önceki insan telakkilerini bertaraf ettiyse 20. yüzyılın başında fark edilen ama özellikle iki savaştan sonra bir sihir ve büyü gibi imdatlarına yetişen görüntü, görünen başta olmak üzere, tüm görme, bakma, gösterme biçimlerini de yok etti. Bu anlamda, video ve fotoğraf başta olmak üzere yeni dünya tasarımı, yeni “öte” tahayyülü ve yeni insan imajı açısından yegâne belirleyici unsurlar oldu.

Öyleyse *başta fotoğraf olmak üzere görüntüleştirme vasıtası olan her şeyi imajından, görüntüsünden kurtararak simüle bir bağlamın ötesini düşünmek ve ötesine geçmenin imkanı sorgulamak durumundayız*. Şüphesiz ki bunun için de imajını ve görüntüsünü arayan insan ve toplum tasavvurundan kurtulmak gerekiyor. İnsan ve toplum kendi gerçekliğinde ancak kendini ve içinde yaşadığı toplumu bilebilir. Kendini bilen insan ise ne imajını ne de görüntüsünü düşünür. Kendi muhayyilesinde yaşamak insan için bir imkân alanıdır ancak başkalarının muhayyilesini hayal etmek, başkasının tahayyülünde yaşamaya çalışmak insanı gerçeklikten koparır ve yok eder. Öyleyse her şeyin insanın kendine ait bir düşünün olmasıdır. Bu da ondaki ferdiyetin mümkünlüğü ile ilgilidir.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Ayhan Çitil: Kant'tan Sonra Herkes Kantçı!
- Post-Genomik Çağda Öjenik Yansımalar
- Kalem ve Kılıç: Akademik Özgürlüğün Dar Açısı

12 Robins, Kevin, *İmaj*, çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.67.

İstatistikler Işığında Türkiye'deki Suriyeliler

Büşra Özen*

23 Mayıs 2022

Türkiye tarih boyunca çeşitli sıklıklarla çevre ülkelerden sürekli göç alan bir ülke konumunda olmuştur. Ancak Türkiye için Suriyelilerin göçü bir ilk olarak değerlendirilmektedir. Suriye'de meydana gelen savaştan önce ülkeye alınacak göçler; yerleştirme, gidecekleri yerleri belirleme ve bu hususta önlemler almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda daha öngörülebilir, tedbirli ve planlı işleyen bir süreçten bahsetmek mümkündür. Ancak içinde bulunduğumuz durum bu süreçten farklı ilerlemiştir. Dolayısıyla gidişatı anlamlandırmak adına ülkemizdeki Suriyelilerin, hukuki statüsü ve mevcut durumu bazı verilerle tetkik edilecektir.¹

Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusun hukuki statüsünün yanlış ifade edildiği, Santeke² tarafından belirtilmektedir. Ülkemizde bulunan Suriyeli nüfusun, göçmen (immigrant), mülteci (refugee), yerinden edilmiş kişi (displaced person), sığınmacı (asylum seeker), şartlı mülteci (conditional refugee) veya ikincil koruma (subsidiary protection) statüsünde sayılması hukuken uygun görülmemektedir. Suriyeli nüfusun hukuki statüsü, YUKK ve 2014 yılında çıkarılan "Geçici Koruma Yönetmeliği"³ ile düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeye göre, geçici koruma (temporary protection) ve geçici korunan (temporary protected) statüleri, Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusu ifade etmektedir. Bunlar, Geçici Koruma Yönetmeliğinin 3. maddesine "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı" içermektedir. Dolayısıyla gündelik dilde göçmen ve mülteci gibi kavramlar kullanılsa

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

1 Veriler, ilgili bakanlıklar ve resmi kurumlar tarafından düzensiz olarak açıklanan verilerden elde edilmiştir.

2 Santeke, İ. Kahraman, Ö. F. ve Aydın, A. Türkiye'deki Suriyeli nüfusun hukuki statüsü ile ilgili bir analiz, Turkish Studies, 13/7 (2018): 383-396.

3 Bakanlar Kurulu Kararı: 13/10/2014 No: 2014/6883, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 22/10/2014 No: 29153

da bu tanımlamalar hukuki olarak yanlış bulunmakta ve “Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler” tanımlaması önerilmektedir.

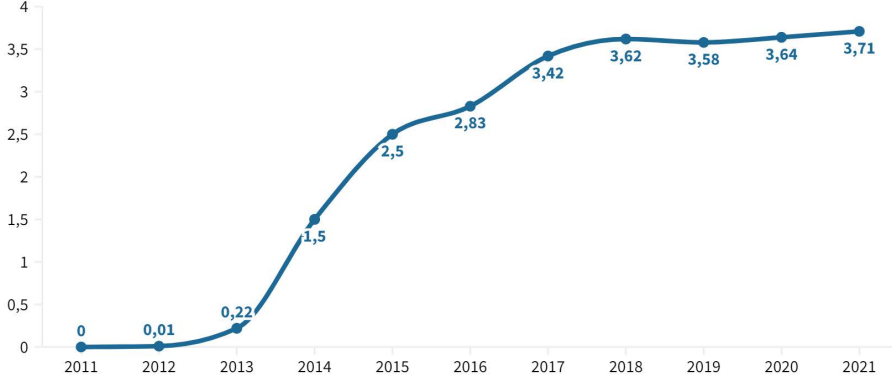
Kanuna göre “Türkiye’de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumdan itibaren Türk vatandaşdır. Türkiye’de bulunmuş çocuk aksi sabit olmadıkça Türkiye’de doğmuş sayılır.”⁴ Yani, Türkiye’de doğan çocuklara, ancak vatansız statüde olmaları durumunda Türk vatandaşlığı verilmektedir. Türkiye’de doğmamış olanlar ise kanunlarda belirtilen bazı şartları yerine getirmesi durumunda bu haktan faydalanabilmektedir. Suriye’de yaşanan savaşın sona ereceğine dair beklentinin giderek azalmasıyla birlikte Suriyelilerin Türk vatandaşlığı alma talebi artmaktadır. Burada, çalışma izni, eğitim hakkı, sağlık hizmetleri gibi bazı haklara erişim imkanları etkili olmaktadır.⁵

Suriye dışındaki Suriyeli nüfusun dağılımı incelendiğinde, yüzde 65,7 oranıyla Türkiye’nin en fazla Suriyeli barındıran ülke olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla yüzde 15,1 ile Lübnan; yüzde 11,9 ile Ürdün takip etmektedir. Yüzde 4,4 oranıyla Irak, yüzde 2,4 oranıyla Mısır da Suriyeli nüfusu barındıran diğer ülkelerdir. Bunun dışındaki ülkelerde yaşayan Suriyeli sayısı ise yalnızca yüzde 0,5 oranındadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin Suriyelileri kabul etmemeye yönelik tavrı bu oranlarda göze çarpmaktadır.

Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayıları incelendiğinde, geçici koruma kapsamında mevcut Suriyeli sayısı 2012 yılında 14 bin 237 iken bu rakam 23 Eylül 2021 itibarıyla, 3 milyon 713 bin 344 olmuştur. Bu çarpıcı artışta Suriye’de savaşın bitmemesi, istikrarın sağlanamaması etkilidir. 2017 yılından günümüze kadar ülkemizde bulunan Suriyelilerin cinsiyet dağılımında, erkek oranının kadınlardan her zaman daha fazla olduğu görülmektedir. 2017 yılında 1 milyon 852 bin 563 erkek Suriyeli ülkemizde bulunurken 2021 yılı 16 Eylül itibarıyla bu rakam yüzde 7,73 artarak 1 milyon 995 bin 847 olmuştur. 2017 yılında 1 milyon 571 bin 674 Suriyeli kadın ülkemizde mevcutken bugün bu rakam yüzde 9’luk bir artışla 1 milyon 714 bin 650 olmuştur. Mevcut Suriyeli nüfus içinde erkek oranı yüzde 53,8 iken kadın oranı yüzde 46,2’dir.

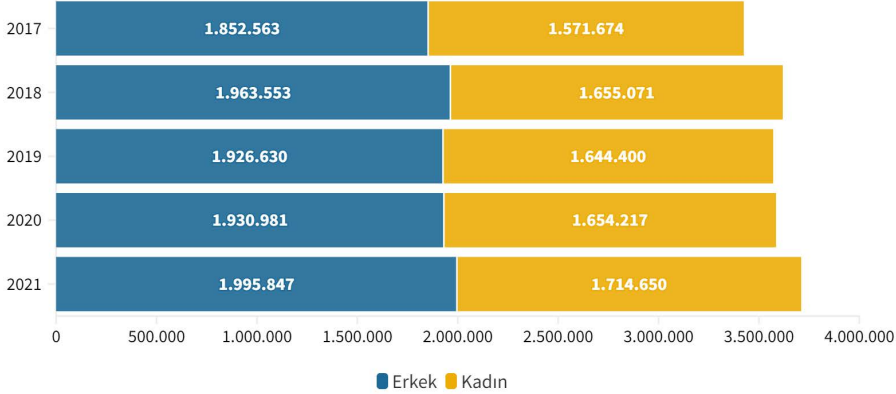
4 Türk Vatandaşlığı Kanunu, Md. 8, 1. ve 2. fıkralar

5 Özdemir, R. Mukayeseli hukuk çerçevesinde Suriyeli mültecilerin hukuki statüsü. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23/2 (2018): 89-113.

Şekil 1. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (Milyon, 2011 - 2021)

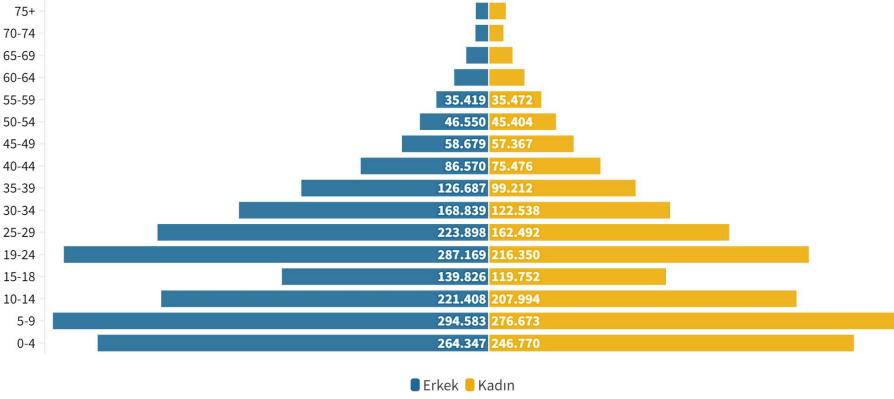
Kaynak: İçişleri Bakanlığı GİGM

Şekil 2. Türkiye'deki Suriyelilerin Sayısı (2017 - 2021)

Kaynak: Mülteciler Derneği, Türkiye'deki Suriyeli Sayısı, Ekim 2021.

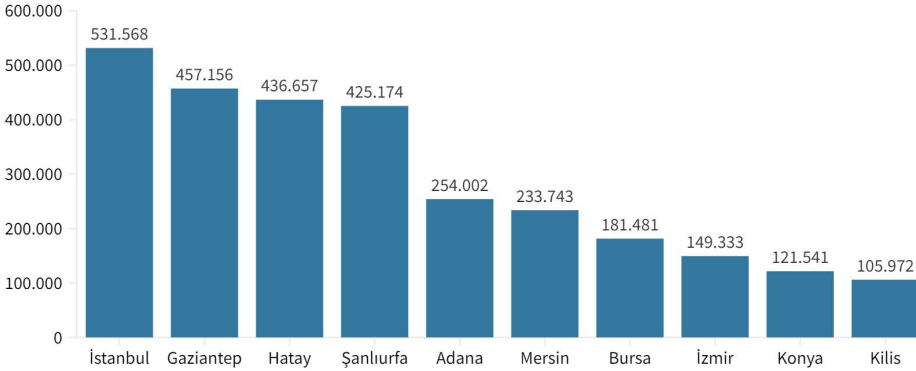
Ülkemizde bulunan Suriyelilerin, 16 Eylül 2021 itibariyle yaş aralığı verileri aşağıdaki grafikte verilmiştir. Ülkemizdeki Suriyelilerin 5-9 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. 5-9 yaş aralığında 292 bin 466'sı erkek 274 bin 684'ü kadın olmak üzere 567 bin 150 Suriyeli bulunmaktadır. Bu rakam toplam Suriyeli sayısının yüzde 15,29'una tekabül etmektedir. 0-4 yaş ve 19-24 yaş aralığındaki Suriyeli sayıları birbirine oldukça yakın olmakla birlikte Suriyeli nüfusun yoğunlaştığı diğer yaş aralıklarıdır. 70-74 yaş aralığı ise 8 bin 923'ü erkek 9 bin 828'i kadın olmak üzere yüzde 0.51 oranla Suriyeliler arasında en az miktara sahip yaş aralığıdır.

Şekil 3. Yaş Aralığına Göre Mevcut Suriyeli Sayısı (2021)

Kaynak: İçişleri Bakanlığı

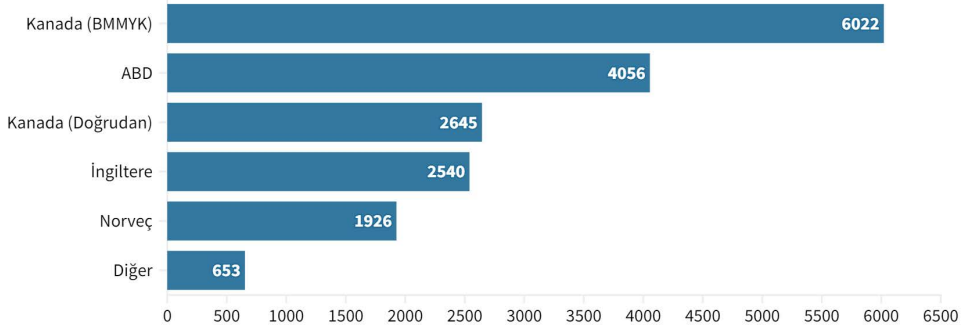
En fazla Suriyeli barındıran ilk on ile baktığımızda, İstanbul ilk sıradadır. Kent koşulları ve iş olanakları açısından Suriyeliler için cazibe oluşturduğu düşünülebilir. 16 Eylül 2021 itibarıyla İstanbul'da 531 bin 568 Suriyeli bulunmaktadır. 457 bin 156 ile Gaziantep ikinci sırada yer alırken 436 bin 657 ile Hatay bunları takip etmektedir. Kilis'te 105 bin 972 Suriyeli bulunmaktadır. Kilis bu sayı ile en fazla Suriyeli barındıran onuncu ilimiz olsa da Suriyelilerin yerli nüfusa oranla en yoğun olduğu şehirdir. Kilis'te 142 bin 792 Türk vatandaşı bulunmaktadır. Dolayısıyla Suriyelilerin yerli nüfusa oranı yüzde 42,5'tir. Hatay yüzde 20,8 Suriyeli nüfus yoğunluğuyla Kilis'i takip etmektedir. Suriyelilerin en az olduğu şehirler ise 24 kişi ile Bayburt, 40 kişi ile Artvin, 44 kişi ile Tunceli'dir.

Şekil 4. En Fazla Suriyeli Barındıran İlk On İl (2021)

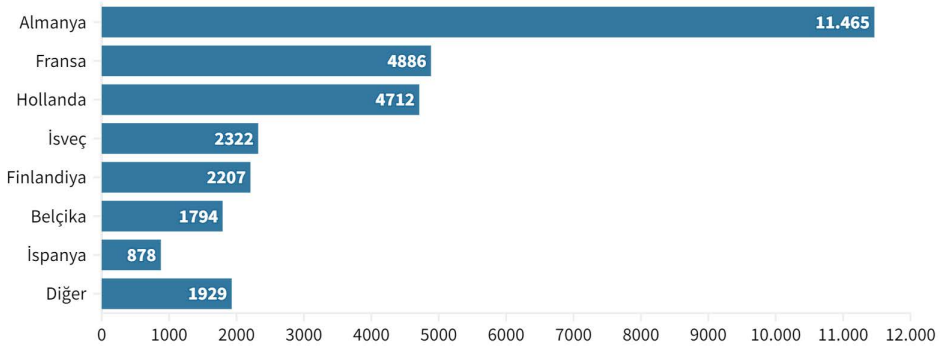
Kaynak: İçişleri Bakanlığı

2014-2021 yılları arasında Suriyelilerin üçüncü ülkelere yerleştirilmelerine baktığımızda, Kanada BMMYK aracılığıyla ilk, doğrudan yerleştirilen Suriyeli sayısı ile üçüncü sıradadır. ABD ikinci sırada yer alırken, İngiltere dördüncü sıradadır. 18 Mart mutabakatı çerçevesinde Türkiye üzerinden Yunanistan adalarına geçen Suriyeli bir düzensiz göçmenin geri alınması karşılığında bir Suriyeli yabancıncının Avrupa Birliği ülkelerine yerleştirilmesi “Birebir formülü kapsamında yerleştirme” olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, en çok Suriyeli yerleştiren ülkeler sırasıyla Almanya, Fransa ve Hollanda’dır.

Şekil 5. Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilen Suriyeli Sayısı (2014 – 2021)

Kaynak: İçişleri Bakanlığı GİGM

Şekil 6. Birebir Formülü Kapsamında Ülkemizden Çıkış Yapan Suriyeliler (2021)

Kaynak: İçişleri Bakanlığı GİGM

TÜİK 31 Aralık 2020 itibarıyla Türkiye'nin nüfusunu 83 milyon 614 bin 362 olarak açıklamıştır. Veriler incelendiğinde, geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk nüfusa oranı yüzde 4,4'e tekabül etmektedir. Türkiye'nin beklenmeyen bir süreci nispeten iyi yönetmesi ve göç alma kapasitesi, mevcut Suriyeli nüfusun büyük bir kriz oluşturmamasını sağlamıştır. Türkiye zaman zaman Suriyeli nüfusun hızla artmasının ülke adına endişe verici olabileceğini dile getirmiştir. Görüldüğü gibi Türkiye bu hususta oldukça özverili davranırken, birçok gelişmiş Avrupa ülkesi sınırlarını Suriyelilere açmak hususunda oldukça tutucu davranmaktadır. Ancak ülkemizde giderek artan nüfus göz önüne alındığında bu durumu yönetmek zorlaşmakta ve ciddi önlemler almak gerekmektedir. İnsani yardım ve işgücü imkânı olarak düşünüldüğünde durum oldukça olumlu iken ülkedeki istihdam sorunu, Suriyelilerin artmasıyla işgücünün ucuzlaması, Suriyelileri çalışanların sigortasız ve sağlıksız çalışma koşullarına maruz kalması gibi birçok sebep ciddi politikalar yapmayı zorunlu kılmaktadır.

Zengin Devletler Göç İkilemlerini Sınır Ötesine İhale Etmemeliler

Kelsey P. Norman*

18 Ocak 2022

* Kelsey P. Norman'ın 5 Ocak 2022 tarihinde Foreign Affairs'da yayınlanan "Rich Countries Cannot Outsource Their Migration Dilemmas" başlıklı makalesi İLKE Analiz okurları için tercüme edildi.

Bugün hiçbir sorun kontrolsüz göç kadar gelişmiş batılı demokrasileri rahatsız etmiyor. Göçmenlerle ilgili kamuoyunda oluşan endişeler İngiltere'nin AB'den ayrılmasına neden oldu ve ABD'nin eski başkanı Donald Trump'ın yükselişini kolaylaştırdı. Bugün ise ABD-Meksika sınırına gelen göçmen sayısının artması Başkan Biden aleyhine siyasetin çalkalanmasına yol açıyor. İster zulümden ister doğal afetlerden dolayı kaçsınlar, ister ekonomik fırsatlar arıyor olsunlar, göçmenler, sığınmacılar ve mülteciler kendilerini Küresel Kuzey'de istenmiyor buluyorlar.

Liberal demokratik ülkeler, göç konusunda artan kamusal endişenin içerideki kökenleriyle yüzleşmek yerine, sorunu dışsallaştırıyorlar. Giderek daha çok, göçmenlere ve mültecilere ev sahipliği yapmak veya başka bir şekilde varlıklı ülkelere yolculuk etmelerini engellemek için Küresel Güney'deki ülkelere bel bağlıyorlar. Bu strateji politik olarak çekici olsa da, kalkınma yardımının şartlara bağlanması ve düzensiz göçü azaltmak için dış kaynak kullanımı uzun vadede uygulanabilir değil. Göçmenler ve mülteciler, onları entegre edecek yeterli donanımına sahip olmayan ve hayatlarını iyileştirmek için acelesi olmayan ülkelere sıkışıp kalıyorlar. Böylece göçmenlerin başka yerlerde daha iyi bir yaşam arama amaçları devam ediyor. Sonuç olarak, zengin devletlerin sorunu "çözöbilmesinin" tek yolu, düzenli göç yollarını daha erişilebilir kılmaktır.

Yüzeysel Reforma Doğru

Avrupa göçmenleri sınırlarının dışında tutmak için kapsamlı bir sistem oluşturmaya öncülük etti. 1985'te Avrupa Birliği, şu anda Avrupa'nın çoğunu kapsayan bir serbest dolaşım bölgesi olan Schengen bölgesini oluşturduğunda, aslında kıtayı dış göçten de koruyacak adımlar atmıştı. Yeni politikalar, AB üyesi olmayan ülkelerin vatandaşlarına daha az vize hakkı tanıdı, sınır duvarları tahkim etti, Akdeniz'deki devriyele-

ri arttırdı ve biyometrik gözetim sistemlerini hızlandırdı. Daha önemlisi AB'nin bu politikalarını derinleştirmek için Balkan, Doğru Avrupa ve Kuzey Afrika ülkeleriyle çalışma şekli oldu. Bu tür ortaklıklarla ilgili suistimal raporları, Avrupa'ya geçişlerini önlemek için göçmenleri Libya'da alıkoyan milislerin yönettiği hapishanelerin "acımasızlığı" hakkında The New Yorker'da çıkan bir ifşa haberinde olduğu gibi oldukça fazla yayınlandı. Bunlara rağmen Brüksel, komşu hükümetleri Avrupa'nın göç tercihlerine dahil etmek için büyük meblağlarda para veya gelişmiş diplomatik ilişkiler teklifinde ısrar etti. Bu politikalar, her türden göçmenin AB ülkelerine ulaşmasını ve bu ülkelerde kalmasını giderek daha pahalı ve zor hale getirdi.

AB'ye göre, başka bir yere göçü sınırlamak olumlu bir gelişmedir. Göçmenler ve sığınmacılar Akdeniz'i geçmek yerine üçüncü ülkelerde kalmaya ikna edilebilirlerse, AB'nin büyük ölçekli göçlerin siyasi etkileriyle ilgilenmek gerekmeyecekti. Ve eğer Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri -ister ticaret anlaşmaları, ister vize serbestisi ya da kalkınma yardımı yoluyla- sadece sığınmacıları barındırmaya değil, onları uzun vadede destekleyecek yapılar geliştirmeye ikna edilebilirlerse, karşılıklı kazanımlar elde edilecekti. Ancak bu düşünceyle ilgili şöyle bir sorun var: Küresel Güney'deki ev sahibi ülkelerin güçlü bir iltica sistemi kurmak için gerekli şartlara ve isteğe sahip olup olmadıklarını hesaba katmıyor.

Zengin liberal demokrasiler göç ve sığınma sistemlerinde başarılı bir reform gerçekleştirdiğinde, bu genellikle sivil toplumun ve vatandaş olmayanların haklarını geliştirmeye çalışan sendikaların yasal taleplerinin sonucu olmuştur. Ancak, güçlü veya bağımsız yargı sistemlerinden yoksun olan ve sivil toplumu kısıtlayan otoriter devlet-

lerde, benzer taleplerin politika değişikliğine yönlendirmesi pek olası değildir. Belki yarı otoriter hükümetler demokrasinin ve insan haklarını yüzeysel olarak önemseyebilirler. Fas ve Türkiye'nin göçmen kabulündeki küresel imajı düşünülüğünde göç politikalarını reform etmeleri zorunlu görünüyordu. Her iki hükümet de uluslararası baskıdan kaçınmaya, diplomatik kazançlar elde etmeye ve içerideki eleştirilerin önünü almaya çalıştı. Nihayetinde hem Fas hem de Türkiye, göç reformunu bir pazarlık kozu olarak gördü ve bir kez kazanç sağladıklarında, bunu yapmaya devam ettiler.

2013'te Fas, BM ve AB yetkilileri tarafından samimi ve kapsayıcı olarak övülen bir göç politikasını benimsedi. Fas hükümeti, düzensiz göçmenlere oturma izni alma vb. fırsatlar vererek, sivil toplumun daha insani göç politikası taleplerini karşıladığını iddia etti. Ancak benim araştırmam, değişimi gerçekten motive eden şeyin uluslararası baskı olduğunu gösteriyor. Hükümet ılımlı, insan haklarına saygılı bir devlet imajının, Fas'ın göçmen işçilere yönelik muamelesini ele almak için toplanan bir BM forumu önünde lekelenmesini istemedi. Ayrıca reformlar, hükümetin önemli sivil toplum kuruluşlarına ve göçmen topluluklarına müdahalesine olanak verdi ve Fas'ın göçmenlerin çoğunlukla geldikleri Batı Afrika ülkelerindeki ekonomik ve jeopolitik emellerini pekiştirdi. Örneğin, Senegal Devlet Başkanı Macky Sall, Fas'ta Senegal vatandaşlarına yönelik muameleyi görüşmek üzere uygulanacak politikanın duyurusundan iki ay önce Rabat'ı ziyaret etti. Konuyla ilgili harekete geçilmesi, Fas'ın iki ülkenin diplomatik ve ekonomik bağlarını sağlamlaştırmasına ve Fas'ın Batı Sahra'yı işgaline Senegal'in desteğini korumasına yardımcı oldu. Ancak 2013 reformunun etrafındaki tantanaya ve 2014 ve 2016'da göçmenlere ikamet ve çalışma statüsü vermek için alınan diğer önlemlere rağmen, hükümet göçmenlerin ve mültecilerin koşullarını anlamlı bir şekilde iyileştirmek için çok az şey yaptı. Fas, hem güvenlik güçlerinden hem de ev sahibi nüfustan şiddet ve ırkçı muamele tehdidiyle karşı karşıya kalan birçok kişi için yaşanmaz hale geldi. Göçmenler ülkede eskisinden daha uzun süre kalsalar da birçoğu hala Avrupa'yı nihai varış noktaları haline getirmeyi umuyordu.

Türkiye de benzer nedenlerle politikalarını liberalleştirdi. 21. yüzyılın başlarında, AB'ye katılma olasılığı, Türk hükümetinin kademeli olarak göç ve iltica mevzuatını güncellemesinde ilk itici gücü oldu. AB müzakereleri çöktükten sonra bile, Türk liderler Avrupa'daki Türkiye algısını korumak için duyarlı davrandılar. Türkiye'nin sığınmacılara yönelik kötü muamelesinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde yüksek profilli davalara yol açmasının ardından, Türk hükümeti 2008'de büyük bir reform süreci başlattı. Nihayet 2014'te kabul edilen yasa, göç ve sığınma konusunda "hak temelli" yaklaşım olarak değerlendirilerek BM ve AB yetkililerinden övgü aldı. En önemli değişikliklerden biri, tüm göç ve iltica konularından sorumlu kurum olarak Türk polisinin yerini alacak yeni bir sivil organ olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıydı. Bu politikalar, takip eden yıllarda göç konusunda bir AB-Türkiye ortaklığının yolunu kolaylaştırdı (An-

kara'nın önemli mali yardım ve diplomatik tavizler aldığı bir plan). Ancak Fas'ta olduğu gibi, Bu yeni yasa, geçimleri kayıt dışı ekonomiye veya STK'ların yardımına bağlı olmaya devam eden çoğu göçmen ve mülteci için sahadaki koşulları büyük ölçüde değiştirmedir. Suriye'deki ayaklanma ve ardından başlayan iç savaş rekor sayıda mülteciyi Türkiye'ye sürüklediğinde, yeni yasa çok sayıda Suriyeliyi 2019'da Suriye'ye geri gönderilmekten veya 2020'de Avrupa'ya itilmekten korumaya yetmedi.

Avrupa'nın Kuralları Küreselleşiyor

Göçün hedefindeki ülkelerde, artan göçe kolay yanıt verme arzusu azalmadı aksine yoğunlaştı. 2015 yazında sığınmacı sayısında büyük ve ani bir artışla karşı karşıya kalan ve yeni gelenleri içeride barındıracak siyasi bir çözüm üzerinde anlaşamayan Avrupa, tanıdık bir taktiğe başvurdu. Kasım 2015'te Avrupa Komisyonu, Suriyeli mültecilerin Avrupa'ya geçişini engellemek amacıyla Türkiye ile ortak bir eylem planını kabul etti. Mart 2016'da AB ve Türkiye, Yunanistan'ın Suriyeli mültecileri Türkiye'ye iade etmesinin yolunu açan bir anlaşmaya vardı. Ayrıca 2015'ten bu yana AB, göçü azaltmak amacıyla Afrika'daki ülkelere kalkınma yardımı şeklinde milyarlarca avro yönlendirdi. Taktikler yeni değil, ancak Avrupa, yeni gelenleri dışarıda tutmak ve komşularını göçmen ve mültecileri barındıran devletlere dönüştürmek amacıyla çaresizlik ve korkudan dolayı daha riskli, daha yüzüstü ve daha pahalı anlaşmalar yaptı.

Yeni ortaklar Avrupa'nın giderek daha cazip hale gelen teklifleri tarafından tavlandıkça sistem genişledi. Örneğin Mısır, 2016'da kaçakçılıkla mücadele yasasını çıkarmasıyla, Avrupa ile göç politikası üzerine görüşmeye ilgisi olduğunun sinyallerini verdi. 2017'de Mısır, göçmenleri taşıyan tekneleri etkin bir şekilde durdurarak AB'den övgü topladı. 2018'de dönemin Avusturya Şansölyesi Sebastian Kurz, Mısır Cumhurbaşkanı Abdel Fattah el-Sisi'yi düzensiz göç ve kaçakçılığı engelleme çabalarından dolayı "örnek" olarak nitelendi ve BM Mülteciler Yüksek Komiseri Filippo Grandi, Mısır'ın mültecilere ev sahipliği yapmasını kamuoyu önünde alkışladı. Fas ve Türkiye'nin izinden giden Mısır, Avrupa'nın daha az göçmen ve mültecinin AB'ye seyahat etmesini sağlayacağını umduğu bir iç mülteci yasası geliştirmeye bile başladı. Buna karşılık, Avrupa finans kurumları, son yıllarda Mısır'daki kalkınma projelerini finanse etmek için yüz milyonlarca avro değerinde kolay geri ödemeli krediler ve hibeler teklif etti. Buna; "Mısır'ın göçmen ve mültecilere ev sahipliği yapmasından kaynaklanan zorluklarla mücadelesine yardımcı olmak" için 2017'de 60 milyon avroluk bir AB hibesi de dahil. Mısır'da yarı kalıcı olarak ikamet edecek göçmen ve mültecilere gelince, Avrupa'nın ilgisi ve finansmanı, onların uzun vadeli entegrasyonunu kolaylaştıracak politikaları teşvik etmek için çok az şey yaptı.

Sınır ötesi göç politikası, sadece Akdeniz'de değil, diğer göç yolları boyunca da standart uygulama haline geldi. Avustralya, Papua Yeni Gine ve Endonezya'yı kıyılarına

ulaşmayı umut eden göçmenleri durdurmaya ikna etti. Trump yönetimi, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Meksika ile ABD'nin sığınmacıları bu ülkelere geri göndermesine izin veren güvenli üçüncü ülke anlaşmalarıyla ilgili görüşmeler yaptı ve ABD yardımını hükümetlerin düzensiz göçü etkili bir şekilde azaltmasına bağlı hale getirdi.

Biden yönetimi bu yaklaşımı sürdürdü ve güney komşularının sığınmacıları himaye etmesine yardımcı olmak için fon sözü verdi. Bu fonların müşterileri arasında, mülteci statüsüne sahip bireylerin ikamet başvurusunda bulunmalarına ve istihdam, sağlık hizmetleri ve eğitime erişmelerine olanak vermek üzere 2014 yılında yerel iltica yasa-sını değiştiren Meksika da var. Bununla birlikte, bu reformlar eşit olmayan bir şekilde uygulandı ve etkisiz bir sistem sığınmacıları kalmaya zorlamayacağından, basitçe para saçarak sorunu çözmek pek mümkün olmadı. Biden'ın Orta Amerika'daki göçün "temel nedenlerini" (yolsuzluk, çete vahşeti ve cinsiyete dayalı şiddet dahil) ele almak için dört yıl boyunca 4 milyar dolarlık yardım sözü, benzer bir tutarsızlığı yansıtıyor. Bu yardımlar Orta Amerika'daki insanların yaşamlarını iyileştirebilir, ancak göçü önemli ölçüde azaltmayacaktır. Daha ziyade kısa ve orta vadede ekonomik ve insani gelişme bireyin göç etme yeteneğini ve arzusunu artıracaktır.

Gerçekçi Çözümler

Küresel Kuzey'deki devletler düzensiz göçü gerçekten azaltmak istiyorlarsa, "çözüm" olarak faturalandırılan ancak hiçbir şeyi çözmeyen önlemlere bel bağlamayı bırakmaları gerekir. Bunun yerine, daha fazla insana daha düzenli göç yolları sunmaya odaklanmalıdırlar. Hükümetlerin, vizelere ulaşılabilirliği - özellikle alabilmek için yüksek düzeyde zenginlik veya eğitim gerektirmeyen- ve mülteci iskân merkezlerini büyük ölçüde artırmaları gerekiyor. Bu, siyasi düzeyde zor bir görev gibi görünebilir. Politikacılar ve medyanın göçü "güvenlikleştirilmesi", yani göçü halka yönelik bir tehdit olarak; uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm ve insan kaçakçılığı gibi yasa dışı faaliyetlerden ayıramaz olarak sunmasıyla, göç ve mültecilerin yerleşimini son zamanlarda oldukça politize etti. Ancak siyaset kamuyunun gerçekliğini yansıtmayabilir. ABD'de, Gallup'un konuyla ilgili yaptığı bir ankette katılımcılar 2020'de anket tarihinde ilk kez daha fazla göç lehine yanıt verdi.

Her ne olursa olsun, göç ve mülteci iskân politikasının siyasetten arındırılması bir "güvenlikten arındırma" süreci gerektirecektir. Başka bir deyişle, siyasi liderler kamuoyuna yeni gelenlerin - ister ABD-Meksika sınırındaki Haitililer isterse yeniden yerleşim için uçakla gelen Afgan mülteciler olsun - tehlikeli bir tehdit oluşturmadıklarını ve göçü yönetmenin olağan idari işleyişin bir parçası olduğunu garanti etmelidir. Başarıları göç ve mülteciler konusunda medyayla yaptıkları işbirliğine bağlı olacaktır. Gazeteciler her hareketi bir "kriz" olarak etiketlemekten kaçınılmalı ve sınıra gelen insanları tanımlamak için "taşkın", "dalga", "akın", "yığılma" veya "tufan" gibi kelime-

lerden uzak durmalıdır. Durumun ciddiyetini basitçe aktarmak yerine, bu metaforlar gereksiz yere korkuyu körükler ve siyasi çözümleri ulaşılamaz hale getirir. Göçmen girişlerindeki artış, bunun yerine sadece “artış” olarak tanımlanmalıdır ve gazeteciler, olaya dâhil olan gerçek kişi sayısını bildirerek artışın ölçeğini iletebilirler.

Nihayetinde, hükümetler küresel hareketlilik ayırımını da azaltmalıdır. Geçtiğimiz yarım yüzyılda, Küresel Kuzey’deki varlıklı ülkelerin vatandaşlarının uluslararası sınırları geçmesi daha kolay hale gelirken, Küresel Güney’deki, özellikle Afrika’daki ülkelerin vatandaşları, vizesiz seyahat erişimlerinin durduğunu veya azaldığını gördüler. Uluslararası vize rejimi, sömürge düzeninin hiyerarşisini etkin bir biçimde korudu ve vatandaşlığı, insanların küresel hareketini düzenlemede belirleyici faktör haline getirdi. Örneğin bir ABD pasaportu sahibi, şu anda önceden vize almadan 187 ülkeye seyahat edebilir. Sudanlı veya Lübnanlı bir pasaport sahibi ise, neredeyse tamamı Küresel Güney’de bulunan 41 ülkeye seyahat edebilir. Hareketliliğe erişim olmadan, insanlar az ya da çok doğduklarında sahip olabildikleri imkânlarla takılıp kalırlar. Vize rejimleri, hem yurt dışında fırsat arayanların hem de şiddet, savaş, zulüm veya iklim değişikliğinden kaçanların göçünü engelleyen kör araçlardır. Düzenli olarak göç etmek için çok az seçeneğe sahip olan, hiyerarşide daha alt sıralarda yer alan ülkelerdeki bireyler en sonunda düzensiz bir şekilde seyahat ederler. Bu baskıyı hafifletmek için varlıklı ülkelerin liderleri, dünya nüfusunun geri kalanı için giriş engellerini azaltmalı, eğitim, çalışma ve aile birleşimi fırsatlarını büyük ölçüde artırmalı ve nihayetinde vizesiz seyahate erişimi genişletmelidir. Sadece yasal hareketlilik sonunda insanları hukuk dışı yollar aramaktan alıkoyacaktır.

Şu an için, zengin liberal demokrasilerdeki yöneticiler, göçmenleri ve mültecileri veya sınır ötesi iltica sistemlerini kolay siyasi kazanımlar olarak görüyor. Liderler, göçmenlerin ve sığınmacıların çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve onları sınır ötesi bir yolculuğun tehlikelerinden koruduklarını iddia ediyor, ancak gerçekte bu politikalar göçmenleri onları korumaya veya onlara yardım etmeye hazır olmayan ülkelere hapsediyor. Bu tür stratejiler (hedef ülkelere) varışları geçici olarak azaltsa veya göç yollarını değiştirirse de, uzun vadeli çözümler sunmazlar. Göçmenler ve mülteciler hayatlarını yeniden inşa etmek için geçerli araçlardan yoksun bırakıldığı sürece, göç baskısı devam edecek.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Burada Ama Değil: Türkiye’de Yaşayan Göçmen Sanatçılar - Osman Ülker
- Balkan Koridorundaki Ülkelerin Göçmen Politikaları - Esra İbrahimağaoğlu
- Nitelikli Göçmen İş Gücünün Çalışma Yaşamına Entegrasyonu - Fatih Yaman

Sömürgecilik İklim Krizini Nasıl Doğurdu ve Hangi Yollarla Şiddetlendiriyor

Anuradha Varansi*

2 Aralık 2022

* Anuradha Varnasi'nin 21 Eylül 2022 tarihinde State of the Planet'te yayınlanan "How Colonialism Spawned and Continues to Exacerbate the Climate Crisis" başlıklı yazısı İLKE Analiz okurları için Elif Feyza Dinç tarafından terceme edildi.

Şu an yaşadığımız çağ jeologlar tarafından Holosen olarak adlandırılıyor, son büyük buzul çağının yaklaşık 11.700 yıl önce sona erimesinin hemen ardından başlayan bir çağ. Ancak yirmi yılı aşkın bir süredir bazı bilim insanları bu adlandırmanın oldukça demode olduğu kanısında. Buna karşılık, 2000 yıllarında "antroposen" (anthropocene) kavramının önem kazandığını söyleyebiliriz. Bu terim, insan faaliyetlerinin yerküreye, atmosfere ve okyanuslara nasıl hükmettiğini; iklimi ve ekosistemleri nasıl etkilediğini vurgulamaktadır.

Araştırmacılar bugüne kadar 1.300'den fazla bilimsel makalede¹ Antroposen Çağı'ndan en son jeolojik dönem olarak bahsetmiştir. Bilim camiası Antroposen Çağı'nın hangi yılda başladığını tartışırken, bazı "yerli" ve "siyahı" akademisyenler bu terime karşı çıktılar.

Bazı akademisyenler, iklim krizinin sömürgeciler, kapitalistler ve ataerkillerden oluşan azınlığın eylemlerinden ziyade evrensel insan doğasından kaynaklandığını varsaymaktadırlar. Aynı zamanda 'Antroposen'in başlangıcı varsayılan 1950'lere kadar Dünya'nın istikrarlı olduğu iması, yüzyıllardır bu sistem tarafından sömürülen insanların tarihini inkar etmektedir.

Yerli akademisyenler ayrıca bu terimin insanlar, bitkiler, hayvanlar ve toprak arasındaki derin bağları ve bağlantıları koparan sömürgeci ideolojileri nasıl temsil ettiğini de ele almışlardır. Columbia İklim Okulu'ndan Hadeel Assali, "Batılı sömürge mirası, Dünya'ya 'bize hayat veren değerli bir varlık' gibi davranmak yerine, doğal kaynaklarımızı istedikleri kadar çıkarabileceklerini ve Dünya'nın kendi kendini yenileyeceğini varsayan bir paradigma içinde işliyor" olduğunu belirtti.

1 Zalasiewicz, Jan, Colin N. Waters, Alexander P. Wolfe, Anthony D. Barnosky, Alejandro Cearreta, Matt Edgeworth, Erle C. Ellis, et al. 2017. "Making the Case for a Formal Anthropocene Epoch: An Analysis of Ongoing Critiques." Newsletters on Stratigraphy 50 (2): 205-26. <https://doi.org/10.1127/nos/2017/0385>.

Küresel Eşitsizliklerin Artması

2008 yılına gelindiğinde, Asya ve Afrika'daki ülkeler sömürge imparatorluklarından bağımsızlıklarını kazanmış ve sömürgeciler de anavatanlarına geri dönmüşlerdi. Yine de sömürgecilik kavramının geçmişte kaldığından söz edilemez. Sömürgecilik; Batı Afrika'dan Libya'ya, Filistin'den Ukrayna'ya ve askeri işgal altında boyun eğmek zorunda kalan yerlere kadar, gelişmekte olan ulusları ve azınlık toplulukları küresel çapta baskı altında tutmaya devam ediyor.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), kuruluşundan bu yana geçen otuz yılı aşkın süre içinde "sömürgecilik" terimine ilk kez 2022 raporunda yer verdi.² Öncü iklim bilimciler, sömürgeciliğin iklim krizinde tarihsel ve süregelen bir itici güç olduğunu kabul etti. Raporunda, "Yüksek kırılmalığa neden olan mevcut kalkınma zorlukları, özellikle birçok yerli halk ve topluluk için sömürgecilik gibi tarihsel ve süregelen adaletsizlik modellerinden etkilenmektedir" denildi. "Dünyanın dört bir yanından yetkililer ve bilim insanları artık sömürgeciliğin gezegenimizi ısıtmada ve onun pek çok armağanını yok etmede oynadığı önemli rolü kabul etmektedir." Sömürgecilik, çevreyi yağmalama ve halkları boyunduruk altına alma vaadiyle motive edilmiştir. Sömürgeciliğin yaygın ve kalıcı kurumları, iklim krizini ele almayı ve özellikle de adil ve eşitlikçi bir şekilde çözümler uygulamayı çok daha zor hale getirmektedir.

2021 yılında Nature dergisinde yayınlanan bir çalışma,³ düşük gelirli 78 ülkenin iklim krizinden daha fazla etkilenmesine rağmen iklim değişikliğinin Güney yarımküredeki etkilerinin daha az araştırıldığını vurguladı. Bu ülkeler aynı zamanda küresel ısınmaya yol açan emisyonlardan da en az sorumlu olan ülkelerdir; Afrika kıtasının tamamı yüzde 3,8 ile sera gazı emisyonlarında en düşük paya sahiptir. Buna karşılık, ABD küresel emisyonların %19'undan sorumluyken, Avrupa Birliği ise %13'ünden pay sahibidir.

İklim politikaları, yükselen deniz seviyeleri ve ekstrem hava olaylarından orantısız bir şekilde etkilenmelerine rağmen dünya genelinde yerli halkları dışlamaya devam etmektedir. Assali, "Sömürgeciliğin zararlarını tersine çevirmeden çevresel adalete sahip olamayız," diye açıkladı. "Ancak hala iklim değişikliğinin sömürgeci köklerini ele almıyoruz."

2 "WGII Summary for Policymakers Headline Statements." 2022. Wwv.ipcc.ch. February 28, 2022. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/resources/spm-headline-statements/>.

3 Callaghan, Max, Carl-Friedrich Schlessner, Shruti Nath, Quentin Lejeune, Thomas R. Knutson, Markus Reichstein, Gerrit Hansen, et al. 2021. "Machine-Learning-Based Evidence and Attribution Mapping of 100,000 Climate Impact Studies." Nature Climate Change, October. <https://doi.org/10.1038/s41558-021-01168-6>.

Çölleşme ve Ormansızlaşmanın Sömürgeci Kökenleri

19. yüzyılın sonunda, Kuzey ve Batı Afrika'daki Fransız sömürgeciler, kırsal toplulukların yüzyıllardır kullandıkları geçimlerini sağladıkları tarım yöntemleri (*subsistence agriculture*) uygulamalarını yasakladı. Bu da kısa süre içinde kapsamlı bir çevresel bozulmaya yol açtı. Yerel halk, Kongo Nehri'nden Sahel'e kadar uzanan Fransız Ekvatorial Afrika'sı boyunca pamuk tarlaları ve diğer ihracata yönelik ürünler için ormanları kesmeye zorlandı. Bu bölgelerin toprakları nem kaybettikçe ve arazi bitki örtüsünü yitirmeye başladıkça, bir Fransız sömürge ormancısı "çölleşme" terimini ortaya attı. Sömürgeciler daha sonra, kendilerinin neden olduğu çevresel bozulma için göçmen kabilelerin ve diğer yerli halkların arazi yönetimi uygulamalarını suçladılar. Hadeel Assali, "Yerlilerin yaşam biçimi, sömürgecilerin zorla uygulamaya koyduğu, Batı'nın dayattığı özel mülkiyet ve ihracata yönelik ürün yetiştiriciliği fikriyle uyuşmuyor" dedi.

Bugün, tarih İsrail'in Filistin üzerinde uyguladığı politikalar ile tekerrür ediyor. Filistin'in güney bölgesinde, bir zamanlar bölgede yaşayan ve tarım yapan Filistinli nüfus, büyük ölçüde Gazze Şeridi'ne sürüldü ve İsrail hükümetinin Ürdün Nehri'nin yönünü değiştirmesi ve sayısız yerli zeytin ağacını sökmemesinin ardından bölge şu anda yaygın bir çölleşmeyle karşı karşıya. İsrail devletinin kuruluşunun ve yerli Filistinli toplulukların yerlerinden edilmesinin ilk aşamalarında, İsrail-Avustralya ortak projesiyle Filistin'in güneyindeki "bataklıkları kurutmak" amacıyla yerli ağaçlar ve bitki örtüsü yerine binlerce okaliptüs ağacı dikildi. Hadeel Assali, "Bu, insanları topraklarından mahrum bırakmanın bir yoluydu çünkü okaliptüs ağaçları tüm eski su kuyularını ve diğer su kaynaklarını kuruttu," diye ekledi. "İsrail çevresel açıdan sürdürülebilir ve yenilikçi olduğunu iddia etse de -asında kuruluş efsanelerinden biri de çölün çiçek açmasını sağlaması'dır. Aktif olarak Filistin'i çölleştirmekte ve toprağı sömürü amaçlı kullanmaktadır." Yerleşimci sömürgeciliği, Yeni Zelanda'da da benzer şekilde orman örtüsü ve biyolojik çeşitliliği üzerinde yıkıcı etkiler bırakmıştır. Decolonial Atlas'a göre, 1840 yılında Avrupalı yerleşimciler Māori kabilelerinin topraklarına el koymaya başladı ve 1939 yılına kadar ülkenin büyük bir kısmını ele geçirdi.⁴ Sömürgecilerin ana hedefi ormanlardan mümkün olduğunca çok kereste elde etmektir. Māori kabilelerinin toprak varlıkları azaldıkça Yeni Zelanda'nın orman örtüsü de azaldı. Günümüz Yeni Zelanda'sında Avrupa kolonizasyonu öncesine kıyasla en az yüzde 60 daha az orman bulunmaktadır. Bu habitat kaybı düzinelerce endemik kuş türünün yok olmasına da neden olmuştur.

4 "Deforestation and Colonization of Aotearoa/New Zealand." 2015. The Decolonial Atlas. January 27, 2015.

Sömürge Korumacılığının Kalıcı Etkileri

Avustralya'da 1700'lerin sonlarında İngiliz sömürgeciler, Avustralya'nın güneyinde yüzyıllardır süregelen yerli uygulaması "kontrollü yakmayı" yasakladı. Kontrollü yakma, orman tabanlarında düşük yoğunluklu yangınların kullanılmasını içerir. Yerli yangın yönetimi, yaz aylarında oldukça yanıcı hale gelen orman zeminindeki kalın kuru bitki örtüsü katmanlarından etkili bir şekilde kurtulmaya yardımcı olur. Columbia Üniversitesi'nde antropoloji profesörü olan Paige West, "Avustralya'da binlerce yıldır var olan Aborjin yangın yönetimi uygulamalarının biyolojik çeşitliliği arttırdığını gösteren pek çok veri var. Ancak yerleşimciler kontrollü yakmayı yasakladıktan sonra bunun ülkenin güney eyaletlerinde feci sonuçları oldu." demektedir. Son iki yılda Avustralya'nın güneyindeki orman yangınlarının yoğunluğu on kat artmıştır. Buna karşılık, kontrollü yakmanın hiçbir zaman yasaklanmadığı ülkenin kuzey kesimlerinde orman yangınları çok daha az yıkıcı olmuştur.

Yaklaşık 5.000 mil ötede, İngiliz kolonizasyonu Hindistan'ın batı Himalaya bölgelerinde daha yoğun ve sık orman yangınlarına neden olmuştur. İngilizler 1800'lerin sonlarından başlayarak bir asırdan fazla bir süre boyunca meşe ve sedir ormanlarının çoğunu ticari amaçlarla kestiler. Daha sonra orman yangınlarına dayanıklı olan bu doğal ormanların yerine reçine elde etmek için büyük ölçekli çam plantasyonları kurdular. Her yaz, kuru çam iğneleri Hindistan Himalayaları'nın çeşitli bölgelerinde büyük orman yangınlarına neden olmaktadır. West, "*Çevresel yıkımın izlerinin sömürgecilik ve emperyalizme kadar sürülebilir*" olduğunu belirtti ve şunları ekledi: "*Günümüzdeki koruma müdahaleleri de bir ölçüde bu sömürgeci mirasın bir parçasıdır.*" "*Pek çok koruma projesi, hiperkal (hiperlocal) kararlar almak için dışarıdan birilerini getiriyor. Sonunda işleri daha da kötüleştiriyorlar çünkü o bölgenin kırsal ve yerli halkına nadiren danışıyorlar.*" West ayrıca, Güney Afrika'da İngiliz sömürgecilerin koruma alanları fikrini, ganimet olarak avlayabilecekleri vahşi hayvanlara odaklanmak için teşvik ettiklerine dikkat çekti. "Bu beyaz sömürgeci koruma alanları ideolojisi, dünyadaki belirli yerlerin 'vahşi' olarak kabul edilmesi için insanlardan arındırılmış olması gerektiğini dikte ediyor. Yani bu yerler sadece seyredilmek içindir."

Devam eden sömürgeci koruma çabaları küresel çapta yerli toplulukları etkilemeye devam ediyor. Topraklarına erişimlerini kaybediyorlar ve artık tarım, balıkçılık veya avcılık yoluyla geçimlerini sağlayamıyorlar. Deutsche Welle'nin bir raporuna göre, bu durum Malezya'da Doğu Sabah'ın Bajau Laut'u olarak bilinen göçmen bir yerli grubunun başına geldi.⁵ 2004 yılında ana balıkçılık alanları Tun Sakaran Deniz Parkı'na dönüştürüldü. Beş yıl sonra balıkçılık yasaklandı ve kabile topluluğu ana gıda ve gelir kaynaklarına erişimini kaybetti.

5 Welle (www.dw.com), Deutsche. 2018. "Land Loss Threatens Indigenous Communities Worldwide | DW | 09.08.2018." DW.COM. September 8, 2018.

“Kirlilik Sömürgeciliktir”

2021 yılında, Newfoundland Memorial Üniversitesi'nde coğrafya alanında doçent olan Max Liboiron, kirliliğin ana nedenlerinin hem kimyasallar hem de sömürgecilik olduğunu savundukları “Kirlilik Sömürgeciliktir” başlıklı bir kitap yayınladı. Assali ve Liboiron gibi akademisyenler, dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun, toprak ve okyanusları çöplük olarak kullanma hakkının sömürgecilikten kaynaklandığına dikkat çekmiştir. Kirlilik seviyelerini azaltmak için düzenlemeler yapılırsa da, yasalar hala bazı seviyelerde kirliliğin oluşmasına izin vermektedir.

ABD ve Kanada gibi sanayileşmiş ülkelerde bu durum azınlıkları orantısız bir şekilde etkilemektedir. Her iki ülkedeki yerli, Hispanik ve siyah topluluklar, beyaz meslektaşlarına kıyasla çok daha yüksek hava ve su kirliliği seviyelerine sahip ilçelerde yaşamaktadır. Kanada'daki sera gazı emisyonlarının en büyük kaynağı, Kızılderili rezervasyonlarında katran kumu çıkaran petrol ve gaz sektöründen kaynaklanmaktadır. Bu durum da kabile topluluklarının temiz suya erişimini kaybetmesine ve yüksek düzeyde hava kirliliğine maruz kalmasına neden olmaktadır. Yerli topraklarını gasp etmeye devam eden bu ticari faaliyetlerin kökleri sömürgeciliğe dayanmaktadır. Petrol ve gaz; ABD, İngiltere ve AB tarafından tüketilen plastik ve diğer tek kullanımlık ürünlerin üretilmesi için çıkarılmaktadır. Plastik kirliliğini geri dönüştürme ve yakma görevi ise gelişmekte olan birkaç Asya ülkesine düşüyor. Eski sömürge imparatorlukları, gelişmekte olan ülkeleri tehlikeli atıklarından ucuza kurtulmaya zorlayarak sömüren “atık sömürgeciliği” dediğimiz bu adaletsiz uluslararası ticareti kurdu. Atık sömürgeciliğinin etkileriyle en çok mücadele eden ülkeler Endonezya, Vietnam, Filipinler ve Sri Lanka'dır. Bu ülkeler her yıl milyonlarca ton plastik atığı geri dönüştürmek ve yakmak gibi büyük bir zorluğun üstesinden gelmekle meşgulken, aynı zamanda kirliliği yönetmekte “başarısız” olmakla suçlanıyorlar. Aynı zamanda, Dünya Ekonomik Forumu Almanya'yı dünyanın en büyük geri dönüşümcüsü seçti, ancak ülke en büyük plastik atık ihracatçısı olmasıyla da ünlü. Almanya her yıl ortalama bir milyon tonun üzerinde plastik atık ihraç ederek AB'deki diğer tüm ülkeleri geride bırakıyor. 2018 yılında Çin, diğer sanayileşmiş ülkelerden atık ithalatını yasakladı. Bunun ardından Vietnam, Batı'dan gönderilen plastik atık miktarında dramatik bir artışa tanık oldu ve 2025 yılına kadar plastik atık ithalatını yasaklamayı planladığını açıkladı. Şu anda Batı ülkelerinden gelen plastik kirliliğini geri dönüştürülebilir ve geri dönüştürülemez olarak ayıran işçiler günde 6 dolardan daha az kazanmanın yanı sıra plastik yakarken rutin olarak zehirli dumanlara maruz kalıyorlar. Assali, “*Emperyalizm ve sömürgeciliğin süregelen bu mirasları değişmediği sürece, çevresel adalet ve iklim değişikliğinin hafifletilmesi için çok az umudumuz var,*” dedi. Assali, “*Dünyamızın nasıl işlediğini tam olarak anlamak için dekolonizasyona odaklanan yeniden eğitime ihtiyacımız var,*” diye ekledi. “*Ancak o zaman içinde sıkışıp kaldığımız sömürgeci yapı ve kurumlardan farklı bir gelecek tasavvur etmeye başlayabiliriz.*”

Dünyanın En Zengin İnsanları Küresel Isınmayı Nasıl Tetikliyor?

Eric Roston, Leslie Kaufman, Hayley Warren*

19 Aralık 2022

* E. Roston, L. Kaufman ve H. Warren'in 24 Mart 2022 tarihinde Bloomberg'te yayınlanan "How the World's Richest People Are Driving Global Warming" başlıklı yazısı İLKE Analiz okurları için tercüme edildi.

Küresel iklim politikaları temelde şu şekilde işler: sera gazı salınımı yaparak zenginleşen ülkeler, diğerlerine kıyasla salınımlarını daha hızlı bir şekilde azaltma ve aynı zamanda yoksul ülkelerin uyumunu desteklemek için fon sağlama yükümlülüğüne sahiptir.

Bu sistem, iklim diplomasisinin başlangıç zamanlarında anlamlıydı. 1990 yılında, emisyon oranlarındaki tüm eşitsizliklerin neredeyse üçte ikisi ulusal kirlilik sıralamaları ile açıklanabiliyordu. Ancak dünya çapında gelir eşitsizliğinin otuz yıldan fazla bir süredir artmasını göz önüne aldığımızda, ya artık sorunu anlamanın en iyi yolu devletler arasındaki ekonomik uçurumlar değilse?

Ulusların içindeki üst ve alt tabaka arasındaki emisyon farklılıklarının, uluslararasındaki farklılıkları aştığına dair kanıtlar giderek artmaktadır. Başka bir deyişle, yüksek emisyon açığa çıkaran kişilerin özellikleri, buldukları ülkeden bağımsız olarak benzerlik göstermektedir.

Paris Ekonomi Okulu ve Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi tarafından yönetilen Dünya Eşitsizlik Laboratuvarı (*World Inequality Lab*) analistleri, gayrisafi yurtiçi hasıladan ziyade tüketici gelirinin değişen ölçütlerine odaklanan alternatif bir değerlendirmede bulundular.¹ Emisyon oranlarının kökenini kişisel servetin, ulusal servetten daha iyi açıkladığı ortaya çıktı. Bu yüzden, iklim konusunda ilerleme kaydedilmesi için öncelikle aramızdaki zenginlerin karbon ayak izinin azaltılması gerekiyor.

1 Piketty, Thomas, Emmanuel Saez, Gabriel Zucman, Esther Dufo, and Abhijit Banerjee. 2022. "INEQUALITY REPORT 2022."

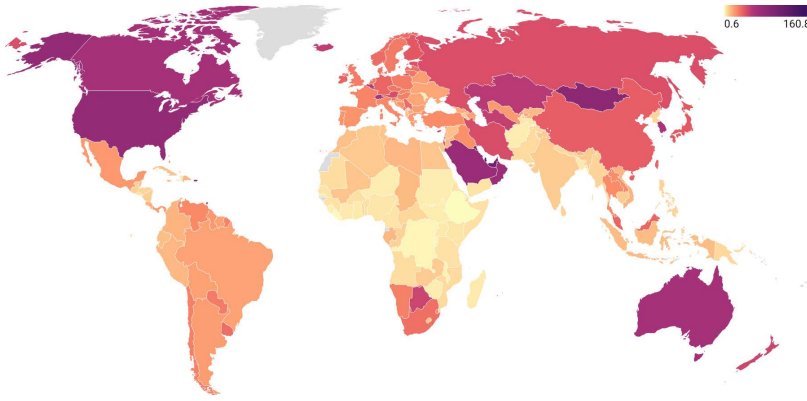
Ülkeler Arasındaki Eşitsizlik Artmaya Devam Ediyor

Aynı ülke içinde yüksek ve düşük karbon salınımı yapanlar arasındaki farklılıklar, küresel karbon eşitsizliğine ülkeler arasındaki farklılıklardan daha fazla etki etmektedir.

World Inequality Lab (WIL)'deki araştırmacılar, bireysel karbon üretimini tahmin etmek için yeme alışkanlıklarından araba sahipliğine, borsa yatırımlarından küresel ticarete kadar bir dizi veriden yararlandı. Oxfam'a göre, yılda 38.000 dolardan fazla kazanan dünyanın en zengin kesimi, çevreyi en çok kirletenlerin %10'una; kabaca Avrupa nüfusuna tekabül eden 770 milyondan fazla kişiye eşittir. Zenginlik, oldukça açık bir şekilde beraberinde emisyon artışını da getiriyor.

En zengin %1'lik grup – yılda 109.000 dolar kazanan 60 milyondan fazla insan- açık ara en hızlı emisyon yayan kesimdir. Dünyanın her yerinde bulunan bu kesimin yaklaşık %37'si ABD'de, %4,5'inden fazlası ise Brezilya ve Çin'de yaşamaktadır.

Karbon Eşitsizliğine Farklı Bakmak

Şekil 1. Ülkelerin Karbon Ayak İzi Ortalaması (2020)

Kaynak: World Inequality Lab

Ülkelerin toplam emisyon salınımlarına bakıldığında, Çin, ABD ve Hindistan açık ara en büyük kirleticiler olarak karşımıza çıkar. Ancak ülkeler içinde yüksek ve düşük emisyon yapanlar arasındaki farklar, küresel olarak en üstteki %1'lik kesimin aslında en alttaki %50'lik kesimden yaklaşık 70 kat daha fazla karbon salınımına neden olduğunu göstermektedir.

Zenginler ve yoksullar farklı şekilde kirletiyor

İnsanlar zenginleştikçe, yeme alışkanlıklarında çeşitlenme eğilimi gözlenir ve et tüketimleri de artar. Mesela, herkes bir Avustralyalı ya da İngiliz gibi beslenseydi ikinci bir dünya-

ya ihtiyacımız olurdu. Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı'na (USDA) göre 2019'da ortalama bir Amerikalı, karbon yoğunluğu en yüksek et olan, 53 kilo sığır eti yedi. Ancak bir endüstri web sitesine göre,² çok sayıda büyükbaş hayvanın yetiştirildiği Arjantin ve Uruguay'daki aileler bundan daha fazlasını tüketti. Çin'den Güney Afrika'ya kadar gelişmekte olan ülkelerde büyüyen orta sınıflar ise her zamankinden daha fazla et tüketiyor.

Gelir dağılımında yukarıları çıktıkça emisyon oranları da katlanarak artıyor. Çevreyi en çok kirleten araç olan süperyat satışlarında geçen yıl %77'lik bir artış görüldü. WIL'e göre, Amazon'un kurucusu Jeff Bezos'un yaptığı 11 dakikalık uzay yolculuğu, dünyanın en yoksul kesiminden bir kişinin yaşam boyu yapacağı karbon salınımından daha fazla pay sahibi.

2019'da Fransa'dan kalkan tüm uçuşların onda biri özel uçaklarla yapıldı. Bu özel uçakların sadece dört saat içindeki etkisi, Avrupa Birliği'ndeki ortalama bir insanın bir yıllık karbon salınımına eşdeğer. Öte yandan, Boeing tarafından yapılan pazar analizine göre, gezegendeki insanların beşte dördü hayatları boyunca hiç uçağa binmiyor.

Lüks Seyahat

Araba sahibi olmak, bir bireyin karbon ayak izini arttırmasının en hızlı yollarından biridir. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre SUV'lar, 2010'dan 2018'e kadar küresel karbon emisyonlarındaki artışa elektrikten sonra en çok neden olan araçlardır. Bununla beraber, ülkeler arasında da araba sahibi olma konusunda büyük bir uçurum bulunmakta. ABD'de her 100 kişiye yaklaşık 84 araç düşerken, Hindistan'da bu miktar sadece 24'tür. São Paulo'da ise en yoksul %10'luk kesimdeki erkeklerin üçte ikisinden fazlası işe yürüyerek ya da bisikletle gidiyor ve hiç karbon salınımı yapmıyor. Bu arabasız yaşam tarzı, 2016 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Brezilya'nın en zengin %10'luk kesiminin yalnızca %10'u için geçerlidir. Enerji tüketimi söz konusu olduğunda ise farkın daha da keskin olduğunu söylemek mümkün. Örneğin, Nijerya'daki ortalama bir kişi bir yılda ABD'deki yüksek çözünürlüklü bir televizyonun yaklaşık yarısı kadar elektrik kullanıyor.

Dünya değişiyor: emisyon tartışmaları da değişmeli

Yüksek ve düşük karbon salınımı yapanlar arasındaki büyük uçurum, karbonu azaltmaya yönelik mevcut ulus merkezli yaklaşımın yeniden düşünülmesi gerektiğini gösteriyor.

Paris Ekonomi Okulu'nda araştırmacı olan ve WIL'in eş direktörlüğünü yürüten Lucas Chancel, karbon vergilerini örnek olarak gösteriyor. Bu politikanın yaygın bir şekilde uygulanması yoksul insanların gelirlerine oranla daha fazla ödeme yapmasına neden

2 Cook, Rob. 2016. "World Beef Consumption per Capita (Ranking of Countries)." Beef2live.com. 2016.

oluyor. Refah dağılımında aşağıya doğru indikçe, insanlar enerji için daha yüksek bir yüzde ödüyor.

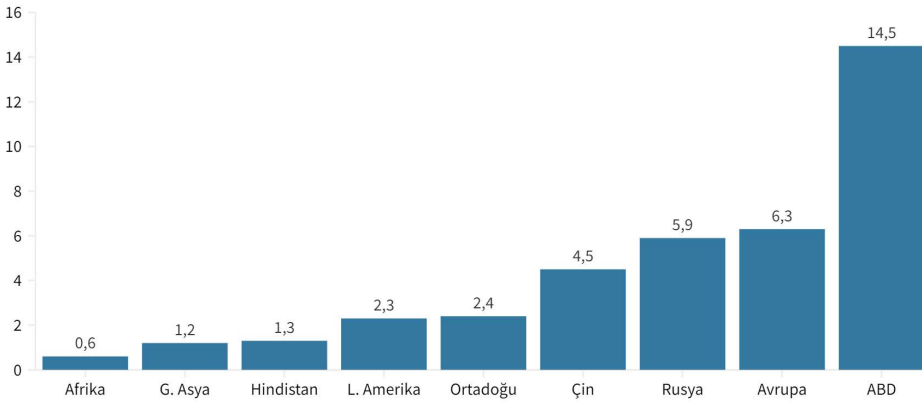
Yoksul kesimin giderek spor araç, uçak yolculuğu ve et gibi yüksek karbonlu yaşam tarzı alışkanlıklarını daha fazla karşılayabilmesi ile emisyonun azaltılmasına yönelik siyasi engeller de muhtemelen artacaktır. Chancel, “İşler tamamen çığırından çıkmadan önce birkaç yıllık bir fırsatımız var,” diyor. “Eğer bu fırsatı kaçırsak, sosyal açıdan daha karmaşık bir durum ortaya çıkacaktır çünkü karbon politikası artık küçük bir elit üzerinde yoğunlaşmak yerine yaygınlaşacak ve tüm nüfusu etkileyecek.”

Ülkeler arasındaki emisyon eşitsizliğinin ele alınması, kirliliğin ulusal düzeyde azaltılması kadar önemlidir. WIL’in ABD’deki karbon ayak izlerini eşitlenmesine yönelik araştırması, en çok emisyon salan ülkelerin 2030 yılına kadar kirliliği %87 oranında azaltılması gerekirken, en alttaki yarısının kirliliği %3 oranında artırabileceğini gösteriyor.

Bulgular, ulusların yeteneklerine göre emisyonları azaltma taahhüdünde buldukları dönüm noktası niteliğindeki Paris Anlaşması’nın kalbine iniyor. Eğer ABD, sadece geliri en düşük olan kesimin emisyon oranlarını hesaplamış olsaydı, küresel sıcaklık artışını Paris Anlaşması’nın en yüksek hedefi olan 1.5 °C ile sınırlama yolunda ilerleyebilecekti. Ancak ulusal düzeyde, zengin Amerikalılar da dahil edildiğinde, ABD bu hedefin çok gerisinde kalmaktadır. Aynı durum Fransa, Hindistan ve Çin için de geçerli.

Eşitsizlikteki değişimler, politikaların da değişmesi gerektiği anlamına geliyor

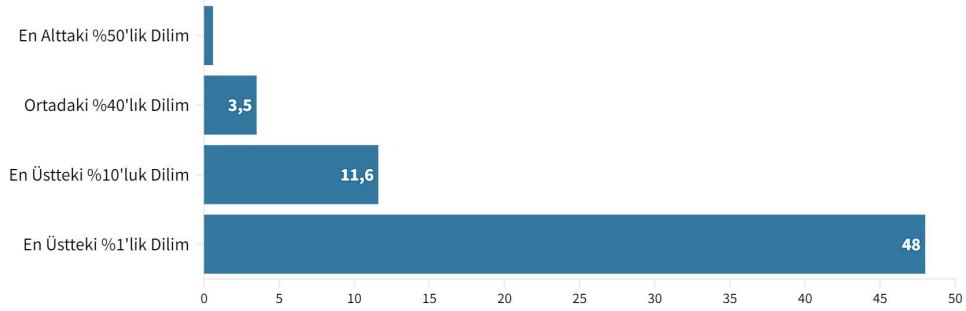
Son yirmi yılda politika araştırmacıları, ulusal sera gazı kirliliğini minimum düzeye indirmek için önemli bir strateji arşivi oluşturdular.

Şekil 2. Bazı Ülke ve Bölgelerin Ortalama Karbon Ayak İzi

Kaynak: Nature Sustainability

Alt tabakadaki %50'lik kesimde bulunan bireyler, halihazırda Paris Anlaşması'nın minimum hedefi olan 2030 karbon bütçeleri dahilinde yaşamaktadır. Aynı şey varlıklı bireyler için geçerli değil ve durum değişmeye başladı. Küçük bir grup araştırmacı Eylül ayında *Nature Energy* dergisinde yayınladıkları makalede, küresel zenginlerin kendilerinden çok daha büyük bir değişimin kaldırıcı olabilecekleri beş yöntem ortaya koydu.³

Şekil 3. Karbon Emisyonlarının ve Karbon Ayak İzlerinin Küresel Dağılımı

Kaynak: Nature Sustainability

Tüketici ve yatırımcı kimlikleriyle zenginlerin seçimleri, özellikle ulaşım ve barınma üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir. Havacılık emisyonlarının yarısından dünya nüfusunun sadece %1'i sorumludur. Otomobiller ABD'de kişi başına düşen emisyonun en büyük, Avrupa'da ise ikinci en büyük kaynağıdır. Bunu ve diğer pek çok şeyi değiştirmek, sosyal normları da değiştirmeyi beraberinde getirir. Ancak elektrikli araçlar ve ısı pompaları gibi düşük emisyonlu ürünlere talep yaratmak, dünyanın dört bir yanındaki diğer insanların orta sınıfa girmesi için karbonsuz bir yolun desteklenmesine yardımcı olabilir.

Ve tıpkı şirketlerin lobi güçlerini, sosyal sermayelerini ve marka kimliklerini hükümetleri daha güçlü iklim eylemleri yapmaya zorlamak için kullanmayı reddetmeleri gibi, zengin insanlar da sahip oldukları etkiyi tam olarak kullanmama eğilimindedir. Gerek rol model, şirket yöneticisi; gerek yönetim kurulu üyesi veya vatandaş olarak zengin kesim, politika etkileme güçlerini yeteri kadar kullanmamaktadırlar. Siyasi kampanyaları finanse etmek ve desteklemek, şirketler içinde değişimi savunmak ve doğrudan hükümetlerle lobi yapmak, "karbon eliti"nin değerlendiremediği fırsatların sadece birkaçı.

3 Nielsen, Kristian S., Kimberly A. Nicholas, Felix Creutzig, Thomas Dietz, and Paul C. Stern. 2021. "The Role of High-Socioeconomic-Status People in Locking in or Rapidly Reducing Energy-Driven Greenhouse Gas Emissions." *Nature Energy*, September, 1-6. <https://doi.org/10.1038/s41560-021-00900-y>.

Lund Üniversitesi'nde sürdürülebilirlik bilimi profesörü ve *Nature Energy* makalesinin yazarlarından Kimberly Nicholas, “İlk %10'luk dilimdeyseniz, bu sistematik değişikliklerin gerçekleşmesine yardımcı olmak için en fazla güce ve olanağa sahipsiniz,” diyor.

WIL'in verileri, kararlarının ülke çapındaki politika müdahalelerini etkileyebilmeleri ile sorumlulukları yükselen üst sınıfın (en üstteki %0.001) kaçak emisyonlarını gösteriyor. Emisyon üretenlerin en yüksek %10'u, küresel ortalamanın dört katından daha fazla karbon üretmektedir. Bu kişilerin birçoğu 1990 ve 2019 yılları arasında emisyonlarında şaşırtıcı bir düşüş yaşamış olsa da önemli bir küresel ısınma kaynağı olmaya devam etmektedirler. Bunun nedeni, bu grubun büyük ölçüde zengin ülkelerdeki alt ve orta sınıflardan oluşması ve genellikle kendi ülkelerindeki daha varlıklı meslektaşlarına fayda sağlayan ekonomik zorlukların dışında kalmalarıdır.

En az kirleten %65'lik kesim son otuz yılda istikrarlı bir gelir artışı ve dolayısıyla emisyon artışı yaşamış olsa da, küresel ısınmada nispeten daha küçük bir paya sahipler. Şubat ayında yapılan bir çalışma, yüz milyonlarca insanı aşırı yoksulluktan kurtarmanın küresel emisyonları yalnızca %1'den daha az arttıracığını ortaya koymuştur.⁴

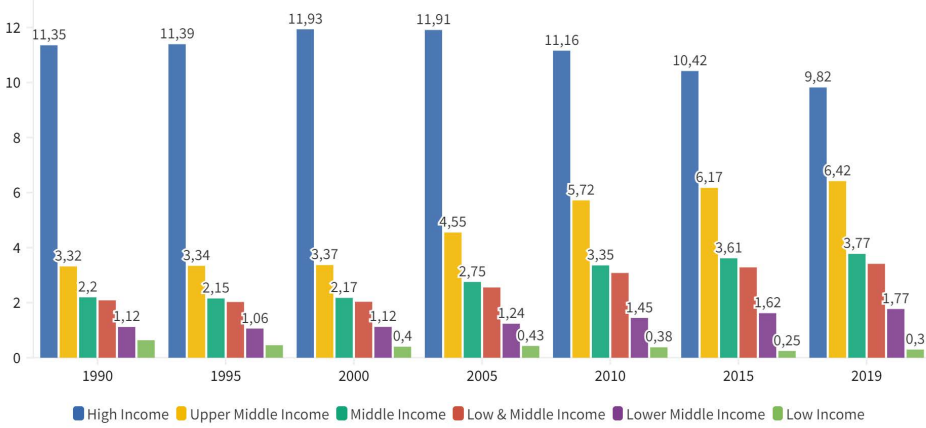
Kaçak Emisyonlar

Karbon salınımı yapanların en üstteki %1'i, 1990'dan bu yana emisyon artışının %21'inden sorumludur.

Nature Communications dergisinde 2020 yılında yayımlanan “Scientists' Warning on Affluence” (*Bilim İnsanlarının Refah Üzerine Uyarısı*) başlıklı makalenin yazarları, “Birçok insan kendisini sorunun ya da çözümün bir parçası olarak görmüyor, sorunu çözmesi için hükümetlere, teknolojiye ve/veya işletmelere bakıyor,” diyerek sorunu kurumların değil insanların çözmesi gerektiği sonucuna vardı.⁵ İklim tartışmalarına katılan kuruluşlar; hükümetler, şirketler, STK'lar; nihayetinde insanlar tarafından oluşturulan yasal veya sosyal yapılarıdır. Ve eğer insanlar değişmezse, kurumlar da değişmeyecektir.

4 Bruckner, Benedikt, Klaus Hubacek, Yuli Shan, Honglin Zhong, and Kuishuang Feng. 2022. “Impacts of Poverty Alleviation on National and Global Carbon Emissions.” *Nature Sustainability*, February. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00842-z>.

5 Wiedmann, Thomas, Manfred Lenzen, Lorenz T. Keyßer, and Julia K. Steinberger. 2020. “Scientists' Warning on Affluence.” *Nature Communications* 11 (1). <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16941-y>.

Şekil 4. Ülke Gelir Gruplarının CO2 Emisyonları (Kişi Başına Metrik Ton, 1990 - 2019)

Kaynak: Dünya Bankası

Karbon eşitsizliği matematiği o kadar yeni ve o kadar korkutucu ki, bunu değerlendiren araştırmacılar çoğunlukla farklı sorularla baş başa kalıyor. Bu sorulardan en büyüğü belki de “Affluence” makalesinde yer alıyor: “*Ekonomik ve sosyal istikrar korunurken aynı zamanda tüketimin azaltılması ve tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi sağlanabilir mi?*” Tüketim ve emisyonlar artmaya devam ettikçe bu, çok açık bir soru olmaya devam edecek.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Türkiye ve Paris İklim Anlaşması: Yükümlülükler ve Uygulamada Öneriler - Gülnaz Yücel

Arap Baharı Sonrası İslamcı Hareketlerin Değişen Gündemi

Sinem Arslan*

9 Aralık 2022

Hız. Peygamber'in ahirete irtihalinden itibaren yaklaşık 14 asırlık dönemde Müslümanların siyaset tecrübesi belli merhalelerden geçerek bugüne ulaşmıştır. Bu tecrübeye İslam, merkezî ve düzenleyici bir rol oynamıştır. Müslüman dünyadaki siyaset tecrübesinde İslam'ın merkezî ve düzenleyici rolü, Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans, Reform, Aydınlanma ve bir dizi devrim neticesinde geleneksel olanla bağların koparıldığı modern döneme kadar devam etmiştir. Modern dönemle birlikte, aklın temel ve biricik bilgi kaynağı kabul edilmesi, siyasal alanın (dinden) özerkleşmesi, iyi hayat idealinin terkedilmesi, aşkın olanın yerine içkin olanın geçmesi¹ Müslümanların 14 asırlık siyaset tecrübesini derinden etkilemiştir. Özellikle Avrupa'nın İslam dünyası karşısındaki yükselişinde, ilerleme ile sekülerleşme arasında kurulan bağ ve siyasetin özerkleşmesi, Müslümanlar için dinin merkezî konumunu tartışmaya açmıştır.

Siyasetin özerkleşmesi, Avrupa'da tecrübe edildiği haliyle modernliğin bir sonucu ve ilerlemenin nedeni olarak hem dinsel hem de özel olandan ayrılmayı ifade etmektedir.² Kamusal ile özel alanın ayrışıp, dinin sadece bir vicdan meselesi haline getirilmesi³ bunun, Müslüman toplumların önüne bir kurtuluş ve ilerleme reçetesi olarak sunulması, Müslüman dünya üzerinde bölücü bir etki yaratmıştır. Bir kesim kurtuluş ve ilerleme için Avrupa tecrübesini olduğu gibi Müslüman dünyaya aktarmak istemiş ve İslam'ın kamusal alandaki merkezî ve düzenleyici rolünü ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Diğer kesim ise İslam'ı tekrar topluma ve devlete hâkim kılmak istemiş, teccid ve ıslah faaliyetlerine başlamıştır.

* Dr.

1 Kayapınar, M. A. (2014). Modern siyaset tasavvurunun paradigmatik öncülleri. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 19(37), 1-50.

2 Roy, O. (2020). *Siyasal İslam'ın iflâsı*, çev. Cüneyt Akalın, (6. Basım), İstanbul: Metis Yayınları.

3 Aydın, M. (2002). *Siyasetin sosyolojisi: Bir sosyal kurum olarak siyaset*, (1. Baskı), İstanbul: Pınar Yayınları.

Ne var ki Tanzimat (1839), Meşrutiyet (1908) ve nihayet 1924'te hilafetin ilgası ile din, kamusal alandan tecrit edilmiş; başlatılan ıslah ve tecdid faaliyetleri tam olgunlaşma aşamasındayken yok edilmiştir.⁴ Bu durum, dinleri ile birlikte kamusal alandan dışlanarak periferiye itilen Müslümanları, merkezî konumlarını kazanmak ve İslam'ı tekrar hayata hâkim kılmak adına örgütlü faaliyetlere itmiştir. Böylece, İslam, siyasi hedefler doğrultusunda çalışan gruplar ve örgütler tarafından araçsallaştırılarak çağdaş bir siyasi ideoloji halini almıştır.⁵

İslamcı Hareketler

19. yüzyılda başlayan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi isimlerin tecdid ve ıslah faaliyetleri 20. yüzyılda örgütlü yapılara dönüşmüş ve İslamcı hareketler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Müslüman toplumlar içinde İslami düzen merkezli amaç ve söylem dairesinde oluşan ilk örgütlü siyasal yapı, 1928'de Mısır'da Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatı olmuştur.⁶ Müslüman Kardeşler'in kurulmasıyla birlikte, Afgani ve Abduh'un İslamcı seçkin reform söyleminin yerini, ulusal ve uluslararası bağlamda kitle hareketi almıştır.⁷

Günümüzde modern İslamcı hareketlerin öncüsü olarak kabul edilen Müslüman Kardeşler'in⁸ İslam dünyasındaki etkisi o kadar geniş olmuştur ki; Yusuf Karadavi çağdaş İslam'ı "İhvanî İslam" olarak tanımlamıştır.⁹ Neredeyse Sünni siyasi hareketlerin tamamına yakını ilhamını İhvan'dan almıştır. Türkiye'de Refah Partisi çizgisi, Filistin'de Hamas Hareketi, Yemen'de İslah Hareketi, Tunus'ta Nahda Hareketi, Pakistan'da Cemaat-i İslami gibi çok sayıda oluşum akla ilk gelen örnekler arasındadır.¹⁰

1960'lı yıllarda, Soğuk Savaş'ın kutuplaştırıcı konjonktürünün etkisi altında İslamcı söylem, her türlü Batılı ideolojiyi reddeden Seyyid Kutub'un düşüncelerinin de etkisiyle¹¹ pratikte radikalize olmuş; teoride ise uzlaşmaz bir retorik geliştirmiş-

4 Gannuşi, R. (2017). *Laiklik ve sivil toplum*, çev. Gülşen Topçu, (3. Baskı), İstanbul: Mana Yayınları.

5 Chamkhi, T. (2014). Neo-Islamism in the post-Arab spring. *Contemporary Politics*, 20(4), 453-468.

6 Mercan, M. H. (2020). Mısır'da İslamcılığın seyri: Siyasal düzen merkezli bir analiz. Lütfi Sunar (Ed.), Müslüman dünyada çağdaş düşünce, C. II içinde, Ankara: YTTB Yayınları.

7 Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

8 Kılavuz, M., vd. (2014). *Orta Doğu'da İslamcı siyaset: Değişim sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda*, İstanbul: İLKE Yayınları.

9 Gannuşi, R. E. (2012). İslam devletinde kamusal özgürlükler, çev. Osman Tunç, İstanbul: Mana Yayınları.

10 Kılınc, T. (2019). *Ortadoğu'ya dair yirmi tez*, İstanbul: Ketebe Yayınları.

11 Erkilet, A. (2000). *Ortadoğu'da modernleşme ve İslami hareketler*, (2. Baskı), İstanbul: Yöneliş Yayınları.

tir.¹² Bu dönemde Afgani ve Abduh'daki İslamî öğretileri doğrulama ve savunma eğilimi, Kutub'da siyasi mücadeleye ve meydan okumaya dönüşmüştür.¹³ Böylece 19. yüzyılda İslamcı söyleme hâkim olan *devleti kurtarma* fikri, yerini 20. yüzyılda *devlet kurma* fikrine bırakmıştır.

İslamcı söylem, bir diğer büyük dönüşümünü 1979 İran İslam Devrimi ile yaşamıştır. Hilafetin ilgasından itibaren siyasi bir odaktan yoksun kalan İslamcılar, 1924'ten sonra ilk defa siyasi düzende ifade imkânı bulmuştur. Bu durum, Müslümanlara özgüven aşılamış; tüm süper güçlerin ve yandaşlarının muhalefetine rağmen, *küfre* karşı, İslam'ın doğasında var olduğuna inanılan gücün yardımıyla kazanılan bir zafer olarak telakki edilmiştir.¹⁴ Böylece devrim sonrasında İslamcıların kendi devletleri düzeyinde, yoğun bir biçimde siyasi faaliyetlere katılmaya başladığı görülmüştür.

1980'lerle birlikte Müslüman Kardeşler, Mısır'da seçime katılmış ve birkaç milletvekili seçtirebilmişlerdir. Ürdün ve Kuveyt'te de iktidara yakın çevrelerde Müslüman Kardeşler'e rastlanmaktadır. Türkiye'de Turgut Özal'ı çevreleyen teknokratlar ekibinin İslamcı kökenleri; Cezayir'de İslami Selamet Cephesi'nin (FIS) 1990 ve 1991 seçimlerine katılması; Tunus'ta İslami Yöneliş Hareketi'nin (sonrasında Nahda adını almıştır) hükümet çevrelerinin şiddetli muhalefetine rağmen yasal siyasal sisteme eklenmeye çalışması da bu dönüşüm bağlamında değerlendirilmiştir.¹⁵

İslamcıların siyasi faaliyetlere yoğun bir biçimde katıldıkları bu dönemde İslamcı söylem, evrensel manada demokrasi ve insan hakları normlarına daha fazla referans vermeye başlamıştır.¹⁶ Bu durum, Soğuk Savaş'ın bitimiyle sert ideolojiler döneminin kapanmasının bir etkisi olarak yorumlanmıştır. İslamcı söylemde; toplumsallık, entelektüel-ahlaki reform ve sivil toplum amacı daha fazla ön plana çıkmıştır.¹⁷ Bu dönemde İslamcılar, stratejilerini, söylemlerini ve siyaset modellerini gözden geçirmişler; devrimci-radikal İslamcılığın yerini toplumu aşağıdan yukarıya İslamileştirmeye çalışan ve devlet yerine sivil topluma vurgu yapan yeni bir anlayışa kavuşmuşlardır.¹⁸

12 Canatan, K. (2019). *Siyaset felsefesi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

13 El-Gannûşi, R. (1988). Filistin sorunu ve FKÖ, çev. Lütfullah Bender, İstanbul: Bir Yayıncılık.

14 Moten, A. R. (1996). *Political science: An Islamic perspective*, London: Macmillan Press.

15 Roy, O. (2020). *Siyasal İslam'ın iflasi*, çev. Cüneyt Akalın, (6. Basım), İstanbul: Metis Yayınları.

16 Mercan, M. H. (2020). Mısır'da İslamcılığın seyri: Siyasal düzen merkezli bir analiz. Lütfi Sunar (Ed.), Müslüman dünyada çağdaş düşünce, C. II içinde, Ankara: YTTB Yayınları.

17 Canatan, K. (2019). *Siyaset felsefesi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

18 Canatan, K. (2019). *Siyaset felsefesi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Soğuk Savaş döneminin çatışmacı atmosferinin de etkilediği siyasal İslamcılıktan ayrılan bu yeni İslamcıların ortaya çıkışı, Olivier Roy tarafından *siyasal İslam*'ın iflası olarak yorumlanmıştır. Asef Bayat ise bu dönüşümü *post- İslamcılık* kavramı bağlamında tartışmıştır. Bayat'a göre bu kesim, İslamcılığın klasik dönemine hâkim olan *din ve sorumlulukların* yerine yeni dönemle birlikte *din ve haklara* yönelmişlerdir.¹⁹

İsmail Yaylacı ise mevcut gelişmeleri, İslamcılığın artık *olumsuzlama, nefyetme ile değil, müzakere ile* yürüyen bir anlayışı benimsemesi şeklinde yorumlamıştır. Daha genel bir ifadeyle, dominant kavramları ve kurumları alan ve fakat kendi özneliğini bu kavramların içine yedirmek suretiyle temellük etmeye çalışan bir İslamcılık anlayışı gelişmeye başlamıştır.²⁰

Ne var ki, 1975-1990 arasında büyük dönüşümler geçirmiş olan İslamcı hareketler, dinin toplumsal alanda görünürlüğü için mücadele edip²¹ siyasal süreçlere dahil olmak isteseler de 1990'lı yıllar İslamcı hareketlerin şiddetli bir biçimde durdurulduğu, baskıya ve takibata maruz kaldığı yıllar olmuştur. Cezayir'de FIS'ın, Tunus'ta Nahda'nın bastırılması, Ürdün'de hükümetlerin Müslüman Kardeşler'e kapatılması bu dönemde gerçekleşmiştir.²² İslamcı hareketler, 2011 yılında Arap Baharı sonrası tekrar siyasi süreçlere katılım imkânı elde edinceye kadar baskıya maruz kalmış ve yeraltına çekilmişlerdir.

Arap Baharı Sonrası İslamcı Hareketlerin Değişen Gündemi

Hilafetin ilgasından itibaren dönüşen ve dönüştüren İslamcı söylemi etkileyen son aşama 2011'de Tunus'ta başlayan ve bütün bir bölgeye yayılan *Arap Baharı* olmuştur.²³ Tunuslu bir genç olan Muhammed el-Buazizi'nin, Sidi-Buzeyd kentindeki valilik binası önünde kendini yakması ile başlayan süreç; bölgeye hakim olan rejimlerin, ahlaki ve insani çizgiden çıkıp koflaştığını, onursuz yaşamanın ve yapısal sorunların halkı getirdiği noktayı göstermiştir.²⁴ Böylece, bölgede yüzyıllardır birikmiş olan meşruiyet

19 Bayat, A. (2007). *Islam and democracy: What is the real question?*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

20 Yaylacı, İ. (2020). Mısır'da İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık, Zahide Tuba Kor (Ed.), *Orta Doğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı içinde*, İstanbul: Küre Yayınları.

21 Güder, S. (2018). Batılı ve İslami kurtuluşçu siyasal teolojiler: Dine politik açıdan bir bakış, Lütfi Sunar ve Özgür Kavak (Ed.), *İslam siyaset düşüncesi: Adil devlet, erdemli şehir, mükellef insan içinde*, Ankara: İlem Kitablığı.

22 Eş-Şankiti, M. M. (2018). Toplumsal sefaletten tepkisel devrimciliğe Abdurrahman El-Kevakibi'de değişim nazariyesi, çev. Adem Yerinde, *Despotizmin doğası köleliğin iflası: İstibâttan istibdâta içinde*, İstanbul: Mana Yayınları.

23 Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

24 Eş-Şankiti, M. M. (2018). Toplumsal sefaletten tepkisel devrimciliğe Abdurrahman El-Kevakibi'de değişim nazariyesi, çev. Adem Yerinde, *Despotizmin doğası köleliğin iflası: İstibâttan istibdâta içinde*, İstanbul: Mana Yayınları.

krizleri ve çözülmemiş ama ağır bir baskıyla üzeri örtülmüş yapısal problemler Arap Baharı ile gün yüzüne çıkmıştır.²⁵

Munsif Merzuki'ye göre Arap Baharı halkın ve gençlerin özgürlük, adalet, ekmek ve onur çağrıları ile başlamış, merkezi bir liderliği olmayan ideolojisiz bir tabiata sahip olmuştur.²⁶ Asef Bayat ise, hâlâ içinde olunan ve tamamlanmayan bu dönemdeki halk hareketlerinin post-ulusal, post-ideolojik, medeni ve demokratik karakterine dikkat çekmiştir.²⁷ Nitekim Tunus'ta, Mısır'da, Libya'da, Yemen'de ve başka yerlerde sokaklara dökülen halkın, İslam devletini savunmaması fakat aynı zamanda dini de protesto etmemesi, özgürlüğe, adalete çağrı yapması²⁸ Bayat'ın ve Merzuki'in fikirlerini teyit eder niteliktedir.

Arap Baharı'nın bu tabiatı, İslamcı hareketlerin üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Öncelikle Arap Baharı'yla birlikte, İslamcı hareketlere yönelik 1990'lı yıllarla başlayan ağır baskı ortamı sona ermiş; özellikle 2010-2013 yılları İslamcı hareketlerin siyasal sisteme hızla partileşerek katıldığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte Müslüman dünyada partileşmenin tabanı genişlemiş ve daha önce siyasal katılımı teolojik düzlemde reddeden gruplar yeni partiler kurmuşlardır.²⁹ Böylece ayaklanmalar öncesi daha çok Müslüman Kardeşler'le özdeşleştirilen partileşme süreçlerinin 2011'den sonra Selefi gruplar arasında gözlenmesi (Mısır'da Nur Partisi, Tunus'ta İslah Cephesi gibi), bu dönemin ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur.³⁰

Öte yandan İslamcı hareketlerin partileşerek seçim yarışına girmeleri, parti programlarında dini ve dogmatik söylemden uzak durmaları şiddetli bir araç ve siyaset yapma yöntemi olmaktan çıkarmaları olarak değerlendirilmiştir.³¹ Arap Baharı'nın dinamiklerinin farkında olan İslamcılar, kendilerine oy vereceklere ödül olarak cennet

25 Kor, Z. T. (2019). Giriş. *Diktatörlük ve devrim arasında Arap dünyasının krizleri, diktatörlük ve devrim arasında Arap dünyasının krizleri* içinde, Zahide Tuba Kor (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları.

26 Merzûki, M.. (2019). Arap devriminin önündeki korkutucu ve umut dolu ufuklar, Zahide Tuba Kor (Ed.), *Diktatörlük ve devrim arasında Arap dünyasının krizleri* içinde, İstanbul: Küre Yayınları.

27 Bayat, A. (2011). Islamists aren't coming!, *Insight Turkey*, 13(2), 10 Ekim tarihinde <https://www.insightturkey.com/commentaries/arab-revolts-islamists-arent-coming> erişilmiştir.

28 Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

29 Bilgin, H. D. (2020). Siyasal İslam'da partileşme: Arap ayaklanmaları donrası İslamcı partiler, *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı, Işık Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 119-127.

30 Bilgin, H. D. (2020). Siyasal İslam'da partileşme: Arap ayaklanmaları donrası İslamcı partiler, *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı, Işık Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 119-127.

31 Ataman, M. (2015). İslami hareketlerin Ortadoğu'daki rolleri ve etkileri, 10 Ekim tarihinde <https://www.setav.org/islami-hareketlerin-ortadogudaki-rolleri-ve-etkileri/> adresinden erişilmiştir.

değil; bunun yerine ekonomiyi iyileştirme, yolsuzlukla mücadele ve doğrudan yabancı yatırımı çekme sözü vermişlerdir.³²

Arap Baharı ile birlikte, yıllarca siyasi sistemler tarafından dışlanan İslamcı hareketler iktidara ulaşma imkânı elde etmişlerdir. Mısır, Tunus, Fas, Libya ve Yemen gibi ülkelerde iktidara gelmişlerdir. Lakin İslamcılar iktidara taşıyan oylar, İslam devletinin kurulması için verilen bir yetki anlamını değil; Fawas Gerges'in ifadesi ile başarısız geçmişten temiz bir kopuş ve onların ekonomik istikrar, şeffaflık ve kapsayıcılık sağlayabileceğine dair (test edilecek) bir inanç anlamını taşımıştır.³³

İslamcılar iktidara yürümleri, ulusal ve uluslararası camiada, Arap Baharı'nı İslami bir kışın takip edeceğine dair edebî bir söylem de geliştirmiştir.³⁴ Bu noktada temel endişe başlıklarını; kadınlara ve azınlıklara, dış ilişkilere, özellikle bölgedeki İsrail-Filistin ve Suudi Arabistan-İran arasındaki gerilimlere yaklaşımları, siyasi katılımın kurumsallaşmasına dair tutumları oluşturmaktadır.

Öncelikle İslamcılar iktidara geldiklerinde, yakın zamandaki Cezayir tecrübesini henüz unutabilmiş değillerdi. Cezayir'de 1990 ve 1991 yıllarında yapılan ilk demokratik seçimlerde büyük başarılar elde eden FIS'in, kanlı bir darbe ile bastırılması ve akabinde çıkan iç savaşta 200.000'den fazla sivilin ölmesi,³⁵ Arap Baharı sonrası iktidar imkânı elde eden İslamcılar iktidara geldiklerinde derinden etkilemiştir. Bu dönemde İslamcılar sistemle uzlaşmacı, olabildiğince kapsayıcı olan söylemleri dikkat çekmiştir. Mısır'da Arap Baharı sonrası yapılan seçimlerde Muhammed Mursi'nin, seçildiği takdirde bütün Mısırlıların cumhurbaşkanı olacağını ifade etmesi bu bağlamda değerlendirilmiştir.³⁶

Diğer yandan İslamcılar, laiklik ve İslami devlet kavramlarına eşit derecede mesafeli durmuşlardır. Zira bir yandan laiklik, Batılılaşma ve sömürgeleşme ile olan tarihsel ilişkisinden dolayı Müslümanlar için olumsuz çağrışımlarda bulunurken; diğer yandan İslami devlet de İran, Sudan, Afganistan gibi ülkelerde tecrübe edilmekte olan başarısızlıkları hatırlatmaktadır. Bu bağlamda örneğin Tunus'ta Nahda hareketinin, İslam tarihinde Medine tecrübesine atfen kullandıkları "sivil devlet" kavramı, laikliğe ve İslam devletine mesafeli tutuma işaret etmektedir.³⁷

32 Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

33 Gerges, F.A.. (2013). The Islamist movement: from Islamic state to civil Islam?, *Political Science Quarterly*, 128(3), 389-426.

34 Pecastaing, C. (2017). Islamist parties after the Arab spring, *SAIS Review of International Affairs*, 37, 39-53.

35 Chamkhi, T. (2014). Neo-Islamism in the post-Arab spring. *Contemporary Politics*, 20(4), 453-468.

36 Gerges, F.A.. (2013). The Islamist movement: from Islamic state to civil Islam?, *Political Science Quarterly*, 128(3), 389-426.

37 (Gerges, F.A.. (2013). The Islamist movement: from Islamic state to civil Islam?, *Political Science Quarterly*, 128(3), 389-426.

Bu dönemde İslamcılar, kadrolarında daha açık fikirli, reformist, kimlik ve kültür savaşlarına daha az takıntılı, liberal veya laik fark etmeksizin yönetim koalisyonları kurmaya istekli kişilere yer vermiştir. Örneğin, Nahda aşırı muhafazakâr Selefilerle değil, liberaller ve solcularla ittifaklar kurmayı tercih etmiştir. Devrimden sonra Müslüman Kardeşler, kendilerini Selefilerden farklılaştırmaya ve ılımlılık göstermeye çalışsalar da 2013'te laik eğilimli muhalefetle mücadele yoğunlaşınca aşırı muhafazakâr muhaptalarıyla safları kapatmışlardır.

Bu dönemde İslamcılar, etkilerini ve varlıklarını geleneksel seçmenlerinin ötesine genişletmeye çalışmışlardır. Lakin bu durum, İslamcı kampta var olan rekabet ve çatışmayı gözler önüne sermiş, İslamcı hareketleri karakterize eden örgütsel bağlılık ve disiplin artık yok olmuştur.³⁸

Diğer yandan İslamcı hareketlerin, kadın ve azınlık hakları, siyasi katılımın kurumsallaşması gibi meselelerde liberal-demokratik kurallara uymak konusunda istekli oldukları gözlenmiştir. Ürdün İslami Hareket Cephesi (IAF), Fas Adalet ve Kalkınma Partisi (JDP) ve Mısır'da Mursi'nin Özgürlük ve Adalet Partisi (FJP), Tunus'ta Nahda Hareketi, kamusal alanda insan hakları ve cinsiyet eşitliği konularını benimsediklerini göstermişlerdir.³⁹ Özellikle Tunus ve Fas'taki İslamcılar, bireylerin özgürlüklerine saygı duyma ve bunu kendi gündemlerine ve yapılarına yerleştirme eğiliminde olmuşlardır. Örneğin Nahda liderleri, kadın haklarına saygı duyduklarını defalarca vurgulamış ve kadınların kişisel statülerini etkileyebilecek her türlü değişikliği reddetmişlerdir. Tunus kurucu meclisindeki 49 kadından 42'sinin Nahda üyesi olması bu durumu destekler niteliktedir.⁴⁰

Dış ilişkiler noktasında ise Tarek Chamkhi'ye göre, İslamcılar, bazen Arap ve Müslüman olayları, Filistin-İsrail çatışması ve zaman zaman İslamcılarının çeşitli şekillerde baskı altına alınması ve hapsedilmesi gibi yakıcı meseleler hakkında ateşli beyanlar yayınlasalar da genellikle devlet siyasetine odaklanma eğiliminde olmuşlardır.⁴¹

38 Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

39 Köprülü, N. (2020). The paradox of inclusion/exclusion of Islamist parties in Tunisia and Jordan after the Arab uprisings, *Insight Turkey*, 22(1), 211-236.

40 (Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

41 Chamkhi, T. (2014). Neo-Islamism in the post-Arab spring. *Contemporary Politics*, 20(4), 453-468.

Sonuç

Arap Baharı'nın tetikleyicisi olan bölgedeki yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik gibi temel sorunlar makul bir şekilde ele alınmayı ve çözülmeyi beklemektedir. Bu durum, İslamcı hareketlerin gündemlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. İktidar imkânı elde eden İslamcılar artık, iyi yönetim, ekonominin iyileştirilmesi ve istikrarın sağlanması gibi somut hedeflere yönelmişlerdir. Zira meşruiyetlerini artık *çile anlatısından* değil, kamu görevlerindeki performanslarından alacaklarını idrak etmişlerdir.⁴²

Lakin eski rejim unsurları ve Selefiler arasında kutuplaşan bir toplumda iktidar imkânı elde eden İslamcıların zor siyasi seçimlerle karşı karşıya olduğunu ve mevcut toplumsal ve yapısal sorunları ele alırken çok az bir özgürlüğe sahip olduklarını bilmek gerekmektedir.⁴³ Dolayısıyla bölgede hala devam eden sorunlara yönelik asgari başarıların gecikmesini sadece İslamcı hareketlere fatura etmeden mevcut dönüşümün parametrelerini kavramak ileriki günlerde bölgenin istikrarına dair daha sağlıklı öngörülerde bulunmayı sağlayabilir.

42 Al-Anani, K. (2012). Islamist parties post-Arab spring. *Mediterranean Politics*, 17(3), 466-472.

43 Pecastaing, C. (2017). Islamist parties after the Arab spring. *SAIS Review of International Affairs*, 37, 39-53.

Lübnan Başarısız Bir Devlet

Röportaj: Sari Hanafi*

13 Ocak 2022

Mülakatı İLKE Analiz adına Tuğrulhan Şen ve Damla Anar gerçekleştirmiştir.

Beyrut'taki güncel çatışmalar ve problemler, geçmişteki çatışmalar ve problemlerle bağlantılı mı?

Şu an olanların iç savaşın devamı olup olmadığını mı soruyorsunuz?

Evet.

Aslına bakarsanız, Lübnan'daki sorun bence şu: çatışma sonrası ülkelerde genellikle bir defteri, bir çatışmayı düzgün bir şekilde kapatmanız gerekir. Ve 1975'ten 1990'a kadar süren iç savaşın sonunda defter düzgün bir şekilde kapatılmadı, tabiri caizse. Böylece savaşın komutanları şimdi politikacı oldular. Aoun, Geagea, Nabih Berri, Falanj Partisi, bunlardan bahsediyorum. Hepsi genel aftan faydalandılar. Bu yüzden çatışma bazen azalıyor, bazen artıyor ama hep olduğu yerde kalıyor. Düşük yoğunluklu olsun, yüksek yoğunluklu olsun. Tabii, şimdi bu çatışma Lübnan toplumunun çöküşünü de beraberinde getiriyor. Yani bir bütün olarak toplumun demeyeyim de en azından ekonomisinin. ... Yani bana kısaca fikrimi soracak olursanız, günümüz Lübnan'ı iç savaşın izlerini taşıyor.

Defteri kapatmaktan kastınız, çatışmaları sonlandırmadılar sadece üstünü örttüler, öyle mi?

Evet, bu bizim geçiş dönemi adaletinde kullandığımız bir terimdir. Geçiş dönemi adaleti, insan haklarının ihlal edildiği sürüncemeli bir dönem sonrası ülkelerdeki adalet sistemini temsil eder. Suriye, Mısır, Güney Afrika, Latin Amerika'daki askeri cunta gibi. Böyle sürüncemeli bir çatışma sürecinin ardından çatışmanın tıpkı bir dosya gibi kapatılması gerekir. Biz defter kapatmak tabirini kullanıyoruz, ama bu anlamda kullanıyoruz, evet.

* Uluslararası Sosyoloji Derneği Başkanı

Bu çatışmaları sonlandırmaya dair bir gündeminiz var mı? Buradaki bu toplumsal ve politik çatışmaların çözümlerinin neler olduğunu düşünüyorsunuz? Ya da politikacıların bu tür gündemleri var mı?

Aslına bakarsanız, birçok siyasal analizcinin Lübnan'ın durumunu Arjantin'inkine benzettiğini söyleyebiliriz. 1920'lerin başında Arjantin dünyanın en büyük beşinci ekonomisine sahipti. Sonra siyasi askeri cunta geldi ve birden Arjantin ekonomisi çöktü. Ama Lübnan'la 1920'lerin Arjantin'ini karşılaştırmak gerekirse, Arjantin'de politikacılar problemin farkındaydı ve problem yabancı yatırımın geri çekilmesiydi. Lübnan'ın durumundaysa problemin yabancı yatırımla bir ilgisi yok; daha çok yerel, yöresel bir yozlaşma söz konusu. Bu yüzden Lübnan ekonomisindeki çöküşe ben kasıtlı diyorum. Çünkü ekonominin çöküp çökmemesini umursamayan bir grup var, görebiliyorsunuz. Ve Lübnan ekonomisinin tamamen çökmesi durumunda Hizbullah'ın çıkışından şüpheleniyorum. Çünkü Hizbullah yeni bir ekonomik sistem çağrısı yapmakta. Tabii ki, söyledikleri şeylerin hepsi hayal. Yani Nasrallah sürekli "Enerji sorununu çözeceğim!" deyip duruyor, ancak bu sadece geçici bir çözüm olabilir. Bir aylığına iyileşir gibi oluruz, ancak sorun var olmaya devam edecektir. Çünkü Lübnan'daki problem yapısal. Son derece yöresel ve yapısal.

Buradaki çatışmalarda mezhep ayrılıklarının rolü nedir peki? Şii-Sünni çatışmasından bahsediyorum. Bu mezhep ayrılıkları üzerine bir barış ortamı inşa etmek mümkün müdür? Nasıl desem, bir denge durumuna dönüşmesi mümkün müdür? Bu mezhep ayrılıkları karşısında barışçıl bir ortam yaratmanın yolu nedir?

Günümüz Lübnan'ındaki çatışmayı doğru okuyabilmek için iki şeyi okuyabilmek gerekir: bu yeni liberal kapitalist sistem ve mezhebe dayalı sistem. Yani birini diğerdenden ayrı ele alarak anlamamız mümkün değil. Çünkü son toplumsal mesele de mezheple alakalı. Şii, Sünni, Ortodoks, Maronit vs., bütün bu grupların içinde bu kapsamlı kapitalizmden faydalananlar mevcut. O yüzden anlamak için ikisini birleştirmek gerek. Şöyle ki, devletin hiçbir mekanizmasının düzgün çalışmadığı bir ülke burası. Sağlık sisteminiz yok. İnsanlar hasta. Tedavi olmak için, X ya da Y hastanesinin yönetimiyle aralarında müşteri-hami ilişkisi olan mezhep liderine gidiyorlar. Yani bir vatandaş olarak gidip sağlık hizmeti alamazsınız, mezhep liderlerinin onayından geçmeden üniversiteye, okula bile giremezsiniz. Mezhebe takılmadan geçemiyor olmak aslında toplumdaki yapısal bir soruna işaret ediyor. Günün sonunda vaziyet, devletin hiçbir rolünün olmadığı klasik vahşi bir kapitalizm örneği. Aynen böyle. Lübnan devleti nedir? Lübnan devleti polistir, emniyet güçleridir, istihbarattır. Peki sağlık hizmetleri sağlayıcısı mıdır? Eğitim sağlayıcısı mıdır? Ya da en kötü koşullardaki yoksul halkın devleti midir? Hayır. Yani devletin mümkün olan minimum hizmeti

sağladığı, her şeyi tek derdi sömürü olan ve bankacılık sisteminin de için yer aldığı özel sektöre bıraktığı bu durum Lübnan'a özel bir durum. Bankacılık sistemi devletle, politikacılarla oyun oynuyor. İstediklerini yapmalarına, ne zaman tehlikede olduklarını sezdiklerinde paralarını Lübnan dışına aktarmalarına izin veriyor.

Yani Lübnan'da sosyal devlet yok mu demek istiyorsunuz?

Lübnan başarısız bir devlet demek istiyorum. Hakikaten başarısız. İnsanların sadece özel elektrik tedarikçileri, özel sağlık hizmetleri, özel okullar, AUB (Beyrut Amerikan Üniversitesi) benzeri özel üniversiteler sayesinde hayatta kaldığı bir devlet.

Yani bu durumun mezhebi ya da diğer etnik liderlerin bazı meselelerin ve sistemlerin kontrolünü eline almasına zemin hazırladığını mı söylüyorsunuz?

Evet, aslında mezhep liderleriyle kapitalistler arasında bir ittifak söz konusu. İşte Lübnan'ın bugünkü durumunu böyle özetleyebiliriz.

Şu anda yaşamakta olduğunuz çok ciddi bir ekonomik kriz var. Bu krizi çözenin yolları nelerdir, siz neler önerebilirsiniz? Bütün grupların üzerinde hemfikir olabileceği bir çözüm var mıdır?

Mezhep sistemini sonlandırmadan bir çözüm mümkün olmayacaktır. Vatandaşlık kavramının gerçekten anlamının olduğu, içi boş bir slogan olmadığı yenilikçi bir devlet oluşturmanız gerekir. 17 Ekim 2019 ayaklanmalarında Lübnanlıların sloganları "Hepsi demek, hepsi demektir"di. Arapçası kullun ya'ni kullun. Bütün bu insanları, politikacıların hepsini çöpe atmak gerektiğini ifade ediyordu. Şu an karşı karşıya olduğumuz problem bu.

Lübnanlıların Türkiye'deki insanlara ve hükümete bakış açısı nedir? Türk hükümeti ve insanları hakkında ne düşünüyorlar ve Türkiye'nin arabuluculuk rolü oynaması mümkün mü sizce?

Evet, yani sanırım Türkiye, özellikle de son on beş yıl içinde, bölgede çok etkin bir varlık gösteriyor. Türk devleti ve hükümeti bütün planlarını Avrupa üzerine yapmaması gerektiğini ve Avrupalıların onları AB'ye almayacağını anladı. Yüzünü Arap dünyasına çevirip, Küçük Asya'yla ve tabii Çin vb. ile olan klasik ittifaklarının yanında Arap dünyasıyla da ilişkilerini güçlendirmeye baktı. Bu yüzden, Türkiye ve Arap dünyası son derece önemli rollere sahip. Bir-iki noktaya açıklık getireceğim. Arap ayaklanmaları ortaya çıktığında, Sisi, Libya, Haftar örneklerindeki gibi tersine devrimler de ortaya çıktı. Türkiye ülkelerinde kaldıkları takdirde basitçe öldürülebilecek olan kişilerin korunmasında büyük bir rol oynadı. Yani spesifik olarak düşündüğümde Türkiye Suriyeli, Mısırlı mültecilere, Yemenilere çok misafirperver davrandı. O yüzden Türkiye devrimler için, yani haklı olan devrimler için, demokrasiye geçiş için bir destek noktası oldu. Bu açıdan Türkiye son derece etkiliydi ki bu meselenin bir yanı. Diğer yanıysa Türkiye'nin ekonomik açıdan büyük bir güç olarak kapasitesi ve yumuşak gücü, tabiri caizse. Türkiye'nin bölgede çok önemli bir rol oynayabileceğini ve oynadığını düşünüyorum. Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin Türkiye'ye karşı düşmanlıklarının da demokrasiye geçişi görmek istememelerinden kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Tek bir elit formasyonu destekliyorlar. Lübnan'a gelirse, Lübnanlılar her şeyde ihtilafa düşerler. İran hakkında, ABD hakkında, İsrail hakkında... Bu Lübnanlıların genel bir problemi. Yani yarın Türkiye gelip de ben arabulucu olacağım derse halkın yarısı buyur edecek, diğer yarısı karşı çıkacaktır. Ama her ne olursa olsun, Türkiye'nin bir ekonomi olarak, bir elektrik gücü olarak orada bir varlık ortaya koyduğu kesin.

Dün arkadaşımıza da benzer bir soru sormuştum. Burada diyalog için ortak bir zemin oluşturmaya çalışan gruplar, müzisyenler ya da sanatçılar var mı? Bakış açım biraz naif gelebilir, yani bir çözüm olmayabilir ama...

Hayır, hayır. Aksine, sanatın, sivil toplumun rolü bu zaten.

Çünkü nihayetinde düşmanlık ya da huzur ortamı yaratanlar bu insanlar. Biliyorsunuzdur, bir asırdır Ermeni halkıyla aramızda bir çatışma var ve aramızdaki diyalogu arttırmaya ve barış ortamı yaratmak için iletişimsel zemin oluşturmaya çalışan sivil toplum örgütleri mevcut. Bir araya gelerek sanatlarını icra ediyorlar, konferanslar vb. düzenliyorlar. Bunlar önyargıları kırmaya yardımcı oluyor.

Evet, evet, kesinlikle, burada da öyle. Lübnan'daki 17 Ekim ayaklanmaları bu sayede çok başarılı oldu. Çünkü sivil toplum ve sanatçılar, vatandaşları bu politik sınıfı bi-

tirme konusunda çok güzel mobilize ettiler. Yani çok fazla umut kaynağımız yok, o yüzden bu açıdan sivil toplum büyük bir avantaj olabiliyor.

Son soru. Lübnan toplumu, çok-mezhepli, çok-etnikli ve çok-dilli bir toplum. Tecrübe sahibi bir toplum. Bu tecrübe İslam toplumlarını ilgilendiren İslamafobi, ırkçılık gibi güncel toplumsal ve politik sorunlar etrafında dönen tartışmalara nasıl bir katkı sağlayabilir?

Yani, çok-etnikli toplum demek, diğerlerine karşı hoşgörülü bir toplum demek değil. Demek istediğim, hoşgörü ittifak gerektirir. Yani, çok-etnikli bir yapıya sahip olmanız otomatik olarak beraberinde hoşgörü getirmez. Bu yüzden diğer kültürlerle yer açmak ve tanımak konusunda çok-etnikli toplum ile siyasi bir politika olarak çok-kültürlülük arasında ayırım yapıyoruz. Lübnan toplumunun birbirini damgalamak gibi büyük bir problemi var ve iç savaş da bunu körükledi. İç savaşın hissiyatı, atmosferi hala duruyor. Yani bu devam eden bir mücadele.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Bosna-Hersek'in Eski Eğitim Bakanı Dr. Enes Karić: Dayton Anlaşması Bosna-Hersek Devletinin Bir Deli Gömleği - Editör
- Pakistan'da Vatansızlık Söylemine Karşı Anayasal Savaş - Ahsan Shafiq
- İnsani Yardım Yemen'deki İnsani Krize Bir Çözüm mü? - Beyza Karabulut
- Müslüman Gençlik Dernekleri Avrupa'da Kamusal Alanın Bir Aktörü Olabilir mi? - Ceyda Bostancı
- Güneydoğu Asya'daki STK'ların ve İslami Hareketlerin Toplumsal ve Siyasal Alandaki Çalışmaları - Ceyda Bostancı
- Moderniteyle Başa Çıkmak: Postkolonyal Güneydoğu Asya Ulus Devlet Yapılarında Sufilik - Ahmad Fauzi Abdul Hamid
- Müslüman Olmayan Bir Toplumda İslam'ı Tefekkür Etmek: Japonya'da İslam ve Müslümanlar - Naoki Yamamoto
- Filistin Uluslararası Toplumun Neyi Olur? - Selvanur Demircan
- Bosna Hersek'te Çağdaş İslami Kimlik - Admir Mulaosmanovic

İslamofobi ve İslam Karşıtlığının Üretimi

Mahmut Hakkı Akın*

3 Ekim 2022

İslam'ın dünyaya yayılışı, ilk Müslümanlar döneminde içsel bazı gerilimlere rağmen gerçekleşmiştir. Bu yayılmanın çok kısa bir sürede çok geniş bir coğrafyaya ulaşması önemle üzerinde durulmayı gerektirir. Çünkü kısa sürede geniş bir coğrafyada İslam'ın ve dolayısıyla Müslümanların varlığı, sadece savaşlar ya da fetihler üzerinden izah edilemez. Bu yayılmanın en önemli sebeplerinden biri, Müslümanların farklı dinlere ve kültürlere mensup insanlarla karşılaştıklarında iyi olanın lehine alternatif sunmalarıyla ilgilidir. Daha iyi bir alternatifi sunma, ilk Müslümanlar için aynı zamanda örnek haline gelmeyi de sağlamıştır. Bu örnekliğin temelinde ise İslam'ı, kendi bütünlüğüyle idrak etme ve yaşama çabası keşfedilebilir. İlk nesillerden itibaren dinin bir yönünün ibadetler ve Allah'a kulluk, buna bağlı diğer yönünün ise bu dünyanın daha adil ve iyi bir yer olmasına katkı olarak anlaşılması ve yaşanması kurumlaşmıştır. Böylece İslam'ın yayılış hamlesi, kaynağını Müslüman bir bilinç ve pratikten almıştır.

İslam'a inanan ve onun temsilcileri olan Müslümanlar, farklı coğrafyalara ve kültürlere İslam'ın temel esaslarını yaymışlardır. Bu esasların ya da ilkelerin yayılmasında temiz, adil, merhametli, güler yüzlü, ölçülü ve güvenilir olmanın büyük rolü olmuştur. Ahlak ve sorumluluk ilkeleri, ticari ilişkilere, yönetime, aile hayatına, eğitime ve bütünüyle toplumların kurumlaşmasına katkı sağlamıştır. Bu süreklilik, yüzyıllar boyunca dünyanın değişimine katkı sağlamıştır. Bu değişimin tarih boyunca birkaç önemli merhalesi bulunsa bile birkaç yüzyıldır Müslümanların bu hamleden neden uzak kaldıkları sorusu önemli bir gündem olmaya devam etmektedir. Burada bu konularla ilgili detaylara girilmeyecek ve tarih boyunca yaşanan gelişmelerin neler olduğu üzerinde durulmayacaktır. Yakın dönemde Müslümanların İslamofobi ve İslam karşıtlığı üzerinden itham edilmelerinin sebepleri ve yakın gelecekte bu karşıtlığın kendini sürdürme imkânları değerlendirilecektir.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Bir Savunma Psikolojisi Yaratma Biçimi Olarak İslamofobi

İslam, bir din olarak ortaya çıktığı andan itibaren başka dinlere mensup olanlardan onu benimseyenler olduğu gibi ona tepki gösterenler de olmuştur. İslam'ın coğrafi olarak yayılma ve daha sonra geri çekilme sürecinde de bu durum devam etmiştir. Müslümanlar, son iki yüzyılda farklı etkilere muhatap olmuştur. Yaşanan değişimlerin ve Batı medeniyetinin bilim ve teknikteki gücü karşısındaki konumlanmaların ürettiği yeni tarihsel ve sosyolojik konjonktür ortaya çıkmıştır. Bu konjonktürde Batı'nın dünya tarihini kendisini merkeze alarak yeniden yazması, teknik üstünlüğüyle Müslüman coğrafyanın önemli bir kısmını sömürge haline getirmesi ve Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Müslümanların kendi durumlarını sorgulamaları önemli bir yerde durmaktadır. Batı'da İslam'ı ve Müslümanları öteden beri "öteki" olarak görmeyle ilgili tarihsel bir hafızadan bahsedilebilir. Ancak bu öteki olarak görme ve tanımlama durumu zaman içinde güçlenmeyle ve zikredilen konjonktürel durumla başka yönlere evrilmiştir. Genel olarak Müslümanlardan çekinen bir öteki kabulünden zamanla onları tanımlayan güç odaklı bir öteki yargısına evrilme söz konusudur. Burada fobi olarak ortaya çıkan durum, geçmişten gelen korkuyla ilişkilidir ve bu İslamofobi olarak kolayca tanımlanabilmiş ve üretilebilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu, tanımaktan çok tanımlamak; tanımlarken de olanlardan çok olmayanları kurgulamak gibi tercihlerin öne çıkmasıdır.

İslamofobinin sürdürülmesi, başlı başına bir algı yönetme süreci olarak devam etmiştir. Burada korkunun üretilmesi ve sürdürülmesi, zayıf olanın kendinden güçlü olandan korkması değil, daha çok gücünü koruması ve hasmını savunma durumunda bırakmasıyla ilgilidir. İslamofobi, Müslümanları, kendilerini iddia ve itham edildikleri gibi olmadıklarıyla ilgili savunma halinde bırakmaktadır. Burada her şeyden önce sosyal psikolojik bir süreç işlemektedir. Müslümanlar açısından gerek sömürülen toplumlarda gerekse Batılılaşma yanlısı toplumlarda bu sosyal ve psikolojik hâlin Batılı etkilerle birlikte kendi içinde hem İslamofobiyi hem de İslam karşıtlığını ürettiği tespit edilebilir. Bu nedenle Batı merkezli gibi gözükse bile İslamofobi ve İslam karşıtlığının Müslüman toplumlarda Müslüman olduğunu iddia ya da inkâr eden pozitivist Batıcı, etnik kökeninin Müslümanlık öncesine vurgu yapan milliyetçi ve diğer solcu kesimler tarafından farklı biçimlerde üretildiği görülmüştür. Geleneksel ya da yenilikçi İslami vurgulara sahip dindar gruplar, oluşturulan korku ortamında kendilerini savunma durumunda bırakılmıştır. İslamofobi ve İslam karşıtlığı tartışmalarının sadece Batı, oryantalizm ya da sömürgecilik literatürü sınırlarında ele alınması büyük bir eksikliklerdir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Müslüman toplumların kendi içlerinde İslamofobi ve İslam karşıtlığı bir iç mesele olarak da ayrıca ortaya çıkmıştır. Geri kalmışlık, kendi asıl kültüründen uzaklaşma ya da toplumda sömürü kaynağı olma

gibi ithamlarla İslam'ın toplumdaki etkilerinin azaltılması ya da tamamen ortadan kaldırılmasıyla ilgili girişimler pek çok ülkede yaşanmıştır.

Müslüman toplumlarda İslamofobi ve İslam karşıtlığı, bu toplumların kendi iç bölünmüşlüğünde karşılık bulmuştur. Gündelik hayatta dinî sembollerin bazı ritüellerde kullanılması ve dinin genel hayatın tali bir unsuru gibi kabul edilmesi, seküler hayat tarzına sahip bazı insanlar tarafından benimsenmiştir. Burada temel farklılaşma, hayat tarzı üzerinden yaşanmıştır. Kültürel bölünme dolayısıyla oluşan kültürel mesafe, hayat tarzlarının içinde bulunduğu gerçeklikleri de birbirinden ayırmıştır. Dolayısıyla fobiyi ortaya çıkaran ve sürdüren şey, mesafenin oluşturduğu belirsizliktir. Aynı şehrin ortak kamusal mekanlarını kullansalar bile bu mesafe dolayısıyla birbirlerini anlayamayan iki tip ortaya çıkmıştır. Birinin güçlenmesi, diğerini korkutmuştur. Kültürel konumlanmalar ve hayat tarzlarındaki sembolik farklılaşmalar, İslam'a bireysel hayatlarında saygı duyan bazı insanların da dindarlara mesafeleri dolayısıyla İslamofobiye dolaylı katkıda bulunmalarına sebep olmuştur. Burada belirtmek gerekir ki verilen bu örnek, İslamofobi için uygun bir örnek olsa bile İslam karşıtlığı değildir. Müslüman toplumlarda kavramların anlamının kendi tarihsel ve sosyolojik bağlamında farklılaşması mümkündür. Türkiye, devrim öncesi İran, Mısır, Cezayir gibi pek çok ülkede bu kültürel bölünmüşlük İslam'ın ve Müslümanların durumunu sürekli tartışma konusu olarak gündemde tutmuştur.

İslamofobiyi Yalnızca “Dışarıda” mı Aramalı?

İslamofobi ve İslam karşıtlığı tartışmalarının bir başka yönü, Müslüman toplumlarda dindar ve İslam'a bağlı olduklarını iddia edenlerin kendi içlerindeki bölünmüşlük ve çatışmalarıdır. Yazının başında ilk İslam toplumunun yayılmasında Müslümanların kendileri gibi olmayanlara ahlaki ve insani alternatif sunmalarıyla ilgili başarılarına dikkat çekilmişti. Burada şu soru akla gelebilir: Malik bin Nebi'nin “sömürülebilirlik” kavramını açıklarken işaret ettiği gibi “Müslümanların kendileriyle ilgili olumsuz durumun oluşmasında payları yok mudur?” Sadece sömürgecinin değil; sömürülebilirlik şartlarını oluşturarak onun işini kolaylaştıranın payı da göz ardı edilmemelidir. Burada bir denge halinin tespit edilmesi gerekmektedir. İki tarafın da kolaya kaçtığı bir anlayış birbirini üretebilir. Başka bir deyişle İslamofobi'yi ve İslam karşıtlığını tamamen Batı'ya, oryantalizme ve sömürgecilğe yükleyerek kendi sorumluluğundan kaçma ve özelleştire yapmama tavrı bir tür konformizmdir. Malik bin Nebi haklıdır, ancak kısmen haklıdır. Diğer taraftan sadece Müslümanların olumsuz durumlarını eleştirerek İslamofobi'nin ve İslam karşıtlığının bütün günahını Müslümanlara yüklemek de başka bir konformizmdir. Her iki konformizmin korkuya ya da sorgulanmadan kabul edilen bir karşıtlığa karşılıklı olarak kaynaklık etmeleri anlaşılabilir.

Batı'da, Müslüman toplumlarda ve Doğu'da İslamofobi ve İslam karşıtlığı, kendi şartlarında üretilmeye devam etmektedir. Çin ve Hindistan başta olmak üzere Asya'daki pek çok ülkede Müslümanlara karşı benzer bir algı operasyonu düzenlenmekte ve şiddete başvurulmaktadır. Yirmi birinci yüzyıl, Müslümanlar açısından imkanlarının yanında ciddi bir imtihana dönüşmüştür. İslamofobi, sosyal medya başta olmak üzere pek çok mecrada güçlü bir şekilde üretilmektedir. Yalanlar ve kurgular, belirsizliği ve korkuyu daha da arttıracak silahlardır. Aslında ilk nesilden itibaren tarih boyunca Müslümanların karşı karşıya kaldıkları olumsuz şartlarda da benzer bir durum söz konusudur.

İslam'ın ilk yayılma hamlesi, ilkeler dolayısıyla tarihin değişimine sebep olmuştur. Burada Allah'ın dünyaya ve tarihe müdahil olduğuna duyulan inanca dikkat çekilebilir. Bugün İslamofobiyi ve İslam karşıtlığını Batı'da, Müslüman toplumlarda ve Doğu'da üreten paradigmanın temelinde, insanın ne olduğu ve bu dünyada neden var olduğu sorularına verilen cevapları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Şayet insan, bütünüyle bu dünya hayatıyla sınırlı bir canlıysa ya da gelişmiş bir hayvan türüyse bu paradigmayı benimseyenler açısından İslam en tehlikeli ve korkulması gereken bir anlayışı temsil etmektedir. Müslümanlar, insanı fitrat ve denge üzerinden tanımlayan ve bu denge halini korumaya odaklanan bir anlayışa sahip olmuşlardır. Bu anlayışa bağlı olarak insanlık tarihine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Zamanla fitrat ve denge halinin kaybedilmesinin sadece Müslümanlara değil dünyaya da maliyeti olmuştur. Çünkü insan ve dünya arasındaki ilişkinin farklı tarzda kurulduğu, insanın fitrat ve denge halini esas almayan bir paradigma hâkim hâle gelmiştir.

İslamofobi ve İslam karşıtlığının temelinde değişen insan paradigmasının merkezi bir rolü vardır. İlk Müslüman topluluk, İslamofobi ve İslam karşıtlığıyla mücadele etmişlerdi. Bu mücadele, bütün zorluklarına rağmen hasımlarınınkinden farklı bir insan kabulüne dayanıyordu. Bu insan kabulü, ahlaki üstünlüğün de kaynağıydı. Bugün Müslümanların içeriden ve dışarıdan karşı karşıya kaldıkları pek çok meselenin temelinde "İnsan nedir?" sorusuna verilecek cevabın hayati bir yeri olduğunu söylemek aşırı bir iddia olmayacaktır. Farklı coğrafyalarda, Müslüman toplumların içinde ve dışında üretilen İslamofobinin ve İslam karşıtlığının temelinde de bu soru bulunmaktadır. Hazır cevaplara dayanan karşılıklı konformizmin dışına çıkmak ve alternatif üretmek buradan başlayabilir.

İslamofobi'nin Küresel Haçlı Seferleri: Türkiye Perspektifi

Khaled A. Beydoun*

1 Aralık 2022

İslamofobi küresel bir olgudur.

Parmağınızı dünyanın neresine çevirseniz bu tanımlamanın doğruluğunu görürsünüz. İslamofobi, Müslüman dünyasının modern başkentlerinden ve merkezlerinden biri olan İstanbul da dahil olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde kendini gösteriyor. Şehrin dört bir yanında, dolambaçlı sokakların ve tarihi camilerin arasında keskin bir şekilde göze çarpıyor.

Bunun kanıtı olarak, İslam'ı ve Müslümanları fetihlerinin nesnesi olarak gören soykırımcı rejimler ve emperyal projeler tarafından Türkiye'ye itilen mülteci topluluklarını öne sürebiliriz.

Mülteci topluluklarının çoğu İstanbul'a ya da başka bir yabancı ülkeye varmaktan ziyade anavatanlarının kanlı sınırları içinde ölüme mahkum oldular. İslamofobik rejimler elleriyle onların yaşamlarını katletti ve her insanın hak ettiği saygınlığı ellerinden aldı. Her geçen gün, Müslümanlar'ın onurunu bir kez daha elinden alıyor İslamofobi.

Türkiye'deki tecrübem, 2002 yılının Haziran ayında İstanbul'da, şehrin kenar mahallelerinde Uygur diaspora liderleriyle kendimi yakın bir çalışma içinde bulmamla başladı. Toplama kamplarından kurtulanlarla görüştim, kayıp ve hapisteki Uygur Müslümanlarının yetim çocuklarıyla oynadım ve bir sonraki kitabım *"The New Crusades: Islamophobia and the Global War on Muslims"* ın kapağını süsleyecek olan Muslima adlı genç kadınla tanıştım. Türkiye, iki büyük kıtanın ve medeniyetlerin ortasında yer almasıyla bir merkez konumundaydı. Savaş ve soykırımdan kaçan Müslüman mülteciler için bir merkez; dünya çapında yükselen İslamofobi ile boğuşan entelektüeller içinse bir sığınak... Bu anlamda, elverişli ve anlamlı bir merkez olan İstanbul'da toplanan be-

* Prof. Dr., Wayne State University Law School

nim gibi entelektüeller, İLKE'de konuşmalar yaptılar ve İslamofobinin dehşeti üzerine düşünmek isteyen duyarlı katılımcılara konferanslar verdiler. Ancak tüm bunların ötesinde, içinde yaşadıkları modern dünyanın üzerlerinde bıraktığı etkiyi değiştirmeye istekli olan dinleyicilerdi onlar.

Uygur Müslümanlarının durumu, Türkiye'deki İslamofobiye bakışımı belirgin bir şekilde biçimlendirse de, tek başına yeterli bir neden değildi. İstanbul'da, topraklarını resmen ilhak eden Hindutva'nın üstünlüğünü savunan emperyal Hindistan rejiminden kaçan Keşmirli muhalifler ve göçmenlerle bir araya geldim. Ayrıca, kızlarını başörtülerinden dolayı maruz kaldıkları düşmanca bakışlardan ve oğullarını da uğradıkları zorbalıklardan uzakta kozmopolit bir Müslüman toplumda yetiştirmek için İstanbul'a kalıcı olarak yerleşen Batılılar ile de tanıştım. İsveç'ten Müslüman öğrencilerle de bir araya geldim. Ülkelerinde artan popülist demokratlar İslami okulları kapatıp çocukların hükümet tarafından kaçırılmasını içeren politikalar başlatmıştı. Yolculuğum aynı zamanda İslamofobiye en açık biçimde tecrübe eden Fransız Müslümanlarla da kesişti. Devlet; şehirlerde, banliyölerde ve bunların ötesindeki alanlarda Fransız kimliğini karşılarına koyarak, Müslüman kimliğine, özellikle de başörtüsüne, bir ultimatom koyuyordu.

Hükümet politikalarındaki dönüşümler bir yana, Türkiye İslamofobinin kurbanı olan ve İstanbul'daki dostane atmosferle sarmalanabilen Müslümanlar için bir merkez, hatta daha da ötesi bir kaynaşma noktasıydı.

Kendimi orada, her şeyin ortasında, küresel İslamofobi hakkında yazan Müslüman Amerikalı bir hukuk profesörü olarak buldum. Akademik araştırmalarım ve kamusal entelektüelliğim beni bu konuda önde gelen bir ses haline getirdi ve Türkiye'deki deneyimim, İslamofobiye hayatta kalanların bakış açısından anlayabileceğim madun bir perspektifi sağladı. İstanbul, küresel İslamofobiye onun en kötü sınavlarını ve korkunç taraflarını deneyimlemiş insanların gözlerinden, et ve kemiklerinden inceleyebileceğim bir alan sağladı. Bu bakış açısı, doğası gereği Müslüman ve Doğulu bir perspektiftendi.

Her şey öyle karmaşık ve katmanlıydı ki... Uyruk olarak bir Amerikalıydım. Ve dolayısıyla, *teröre karşı küresel savaşa* öncülük eden bir ulusun vatandaşıydım. Bu, masum Müslümanları katleden, tüm ulusları yok eden ve "Müslüman kimliğinin terörizmle ilişkili olduğu" şeklindeki temel İslamofobik efsaneyi yayan epistemolojik ve askeri haçlı seferinin ta kendisiydi. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetlerin Müslüman halklara zulmetme stratejilerinin temeli olarak benimsedikleri bir mit...

Öte yandan, ben bir Müslümandım. Ve çalışmalarımın da anlaşılacağı üzere, bunu hep açıkça ifade ettim. *Teröre karşı Amerikan savaşına* yönelik eleştirilerim akademik ve

kamusal yazılarımı besliyor. Kendi hükümetime ve ev sahibi Müslüman halklara karşı düşmanca haçlı seferleri düzenleyen diğerlerine yönelttiğim sert ithamları hem manevi hem de entelektüel bir görev olarak görüyorum. Merhum ve büyük Filistinli entelektüel Edward Said'in sözlerine kulak vererek, "Ben, uzun zamandır sessizliğimizden beslenen oryantalistlere cevap yazan bir Doğuluyum." Sessizliğimiz ve korkumuz iç içe geçerek, *terörle savaşın* ilerlemesini ve küresel bir canavara dönüşmesini sağladı.

Artık sessiz ve korkak değilim. Aksine, eleştirilerimde keskin, yüksek sesli ve açık sözlü olarak, Türkiye'nin kalbinde, kendimi neredeyse hiç yabancı hissetmediğim aksine, evimde hissettiğim bir yerdeydim. Tanıştığım hayatta kalanlar, sürgünler, muhalifler ve mülteciler, hakkında yazdığım küresel İslamofobinin yürüyen somut örnekleriydi ve yaşadıkları deneyimler, bugün Müslüman halklara karşı yürütülen *Amerikan terör savaşına* ve onun işbirlikçilerine karşı bir dava oluşturmak için gerekli kanıtları oluşturuyordu.

İstanbul, analizime keskin bir renk kattı, ancak daha da önemlisi, İslamofobinin delik deşik ettiği bir dünyada kozmopolitizm ve Müslüman kimliğinin uyumlu bir şekilde hizalandığı bir alanı, bir vahayı temsil ediyordu. Uygur ve Keşmirli hayatta kalanların yanı sıra eski "demokratik" devletlerinde reddedilen özgürlükleri aramak için İstanbul'a taşınan Batılı Müslüman göçmenlerin üzücü anlatıları, Müslüman çeşitliliği sahnesini (*mis en scene*) renklendirdi. Geçen yirmi yıl boyunca öne sürülen ve yayılan İslamofobik mitlerin aksine, anlatılacak yeni hikayeler ve bir araya getirilecek yeni, büyük bir anlatı var.

Uygur yetim ve dulları yararına yardım kampanyası ve tarihi sempozyumu düzenleyen genç Uygur dinamosu Abduresid Emanhaci sayesinde önceki ay İstanbul'a gelmiştim. Rehberim Abduresid şöyle demişti: Türkiye, hem Müslüman hem de politik olarak özgür olabileceğimiz bir yer. Henüz otuz yaşında olmayan Abduresid, Uluslararası Doğu Türkistan Teşkilatları'nın genel sekreteri olarak görev yapıyor. Eşine hediye olarak yanımda getirdiğim ilk kitabım "*American Islamophobia: Understanding the Roots and Rise of Fear*" 'i de yanında taşıyordu. Yıllar geçtikçe sadece iyi bir dost değil, aynı zamanda bir kardeş oldu Abduresid ve her zaman gülümserdi, her zaman hareket halinde, halkı için strateji geliştirirdi. Abduresid ve İstanbul'da bir teras restoranda yan yana oturduğumuz diğer Keşmirli gençler özgürce çalışıyor, plan yapıyor ve hayal kuruyorlardı. İstanbul onlar için daha önce hiç bilmedikleri bir özgürlük ya da onun bir benzerini sunuyordu.

Toplantımız, İslamofobinin batılı ve doğulu kaynaklarına karşı bir protesto niteliği taşıyordu. Postkolonyal dev Frantz Fanon, (*Algeria Unveiled*) "Cezayir'in Açılışı"nda şöyle yazmıştı: "*Bir halkın hayatta kalma iradesinin etrafında örgütleneceği direniş mer-*

kezlerini belirleyen, işgalcinin planlarıdır.” Bizi tuzağa düşüren İslamofobik hegemonyadan entelektüel bir vaha ve fiziksel çıkışlar sağlayan İstanbul’da o gece öyle olmadı. İslamofobi küresel bir olgudur.

Ve giderek daha şiddetli bir hal almaktadır. Çin’de, Myanmar’da, Hindistan’da ve Avrupa’nın dört bir yanında tanık olduklarımız, Müslümanların bağnaz popülistler için kolay bir günah keçisi, devlet gücünü ve toplumsal nüfuzu ele geçiren nefret tacirleri için de doğal hedef olduğu gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır.

İlk kitabım Amerikan deneyimini anlatırken, yakında çıkacak olan kitabım İslamofobinin dünya çapında ortaya çıkan birçok boyutunu belgeliyor. Sadece mağduriyet açısından değil, aynı zamanda İstanbul’un kazandırdığı bakışın mümkün kıldığı, kefaletin haklı çıkartan perspektifinden de görülebilecek, büyük bir anlatı olacak.

Benim ve İstanbul’un canlı sokaklarına çekilen milyonlarca diğer insan için...

Türkiye’de Sergi Tarihine Eleştirel Bir Bakış

Osman Ülker*

2 Mart 2022

27 Şubat 1863 yılında Sultan Abdülaziz tarafından açılışı yapılan Sergi-i Umumî-i Osmanî ile Osmanlı’da ilk defa kamuya açık bir sergi/ fuar düzenlenmiştir. Bundan yaklaşık 160 yıl önce gerçekleşen bu etkinlik uluslararası düzeyde ilgi görmüş ve 5 ay süren sergi yaklaşık 150 bin kişi tarafından ziyaret edilmiştir. 19. yüzyılın ortalarına denk gelen bu sergi kapsamında ilk defa Osmanlı ressamı da eserlerini halk nezdinde görücüye çıkarmıştır.

Bu çapta bir sergiye duyulan ihtiyaç, artık batı ülkelerinde yaygın hale gelmeye başlayan bir kültürün yansımasından başkası değildir. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa Güzel Sanatlar Akademisi eserlerini topluma açık bir şekilde sergilemeye çoktan başlamıştır. Bu gelenek önce İngiltere’ye sonra diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bir ülkenin gücünü göstermesi bakımından özel bir öneme sahip fuarlar ise, İngiltere’de 1851 yılında ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Osmanlı’da gerçekleşen fuarın, muadillerini yakından takip ettiğini söylemek yanlış olmamaktadır.

Bu tarihten sonra Osmanlı’da sanat eserlerinin sergilenmesi yavaş da olsa başlamıştır. Osman Hamdi sanat eğitimine ayrı bir önem verirken, Şeker Ahmet Paşa da eserlerin sergilenmesi için çaba sarf etmiştir. Onun çabalarıyla 1873 ve 1875’te açılan sergiler, gazetelerde “Avrupa Başkentlerinde Açıldığı Gibi Dersaadet’te de Resim Sergisi Açılacak” başlığıyla verilmiştir. Kısaca “sergilemek” “batılılaşmak” ile kurduğu anlamlı ilişki ile bir değer ve meşruluk kazanmıştır. 20. yüzyıla girildiğinde ise artık asker ressamlardan farklı olarak Sanayi-i Nefise Mektebi’nde yetişen sanatçılar, her yıl düzenlenecek olan “Galatasaray Sergileri”ni başlatmışlardır. Sergi kültürü o kadar güçlenmeye başlamıştır ki aynı yıllarda Türk-İslam sanatları alanında eğitim veren Medresetü’l-Hattâtîn bile tatile girdiği Ramazan aylarında okul bünyesinde sergi açmayı bir gelenek haline getirmiştir. Böylece sanat alanında sergi, göstermek ve sunmak; öte

* Dr.

taraftan bakmak, değerlendirmek ve eleştirmek Avrupa payitahtlarında olduğu gibi bizde de yaygın hale gelmiştir.

Yapılmış ama kimseye gösterilmemiş bir eser aslında yok hükmündedir; sunulduktan sonra tamamlanmış olur. Bu sebeple sergi, sanatın kendisi yoluyla tanındığı bir araçtır. Fakat burada araç ile kastettiğimiz şey, İngilizce ifade ile “medium”dur. Marshall McLuhan’dan beri biliyoruz ki (*The medium is the message.*) araç, mesajın ta kendisidir. Öyle ise sergilemek bir taraftan eserin varlığını tescillerken, diğer yandan anlatılmak istenen bir mesaj haline gelmektedir. Böylece sergilemek, eserden bağımsız olarak bir bağlama kavuşur ve kendi nesnellliğini kazanır. Bu sebeple Türkiye’nin 1863 yılında başlayan sergi tarihine bakıldığında onu tasnif etmek, dönemlere ayırmak ve her bir dönemde verilen mesajları yakalamak mümkündür.

Osmanlı’da tanıtılan sanat eserlerinin sergilenmesi, Cumhuriyetin ilanından sonra ayrı bir önem kazanmıştır. Tek partili dönemde çağdaşlaşma fikri ve toplumun tepeden inme devrimlerle Batılılaştırılmak istenmesi, sergilerin içerdiği temel mesajı oluşturmaktadır. 1933 yılında başlayan “İnkılap Sergileri”, adından da anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet devrimlerinin resim ile anlatılmasını hedeflemiştir. Yine Köy Enstitüleri ve Halk Evleri’nde yapılan sergilerde amaç devrimleri anlatmak, toplumu Batılı sanatlarla buluşturarak ve kültür seviyesini yükseltmek olmuştur. Sergilemek, hem ülkenin Batılıştığını gösteren bir sembol hem de toplumu eğitime aracı olarak görülmüştür.

Çok partili döneme geçildiğinde sanatın üzerinden devlet denetimi kalkmış, böylece sanat sivil alanda kendi yolunu bulmaya çalışmıştır. Bu sebeple 1950’lerde özel galerilerin açılmaya başlanması tesadüf değildir. 1970’lerde sanat bir yatırım aracı

olarak sermaye sahipleri tarafından keşfedildiğinde, galericilik ve sergileme de ayrı bir önem kazanır. Fakat bu dönemde sanat eserine yatırım yapan üst sınıflar henüz sanat alanında etkin durumda değildirler. Henüz sanatın nasıl olması gerektiğine karar vermiyorlardır. Edilgen durumdadırlar ve özellikle eski sanatçıların ya da Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki büyük hocaların eserlerine yatırım yapmayı tercih ederler. Sergilemenin toplumun belirli bir kesimini hedef alan ticari bir eylem haline dönüştüğü bu dönemde, burjuva ile hesaplaşmak isteyen sol düşünce için bu mücadele edilmesi gereken bir şey haline gelmiştir. Bu sebeple zaman zaman burjuva eğlencesi olarak görülen galeriler sol örgütler tarafından basılmıştır. Üstelik sol düşünce için sergilemek, eskiden olduğu gibi ideolojik ve öğretici olmaya devam etmelidir. Bu sebeple Güzel Sanatlar Akademisi'nde Mobil Oil bir sergi açmak istediğinde, salon işgal edilerek buna müsaade edilmemiştir. Böylece sergilemek ya da sergilememek ideolojik bir konum alma ve sembolik bir duruş olarak görülmüştür.

1980 yılında gerçekleşen darbeden sonra serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve sanat ile sermaye arasındaki bağlar daha da güçlenmiştir. Yine seksenlerin sonlarına doğru bienaller ile birlikte uluslararası sanat piyasasına girmenin önü açılmış, bu ise sanatçıların ülke içindeki değerini yükseltmiştir. Sanat piyasası geliştikçe, büyük yatırımcıların iştahının daha çok kabardığını ve sponsorluklar aracılığıyla kültür sanat alanına hakim olduklarını görmek mümkündür. 1970'lerde yatırım olarak başladıkları sanat eseri satın alma işinde, artık etken bir konuma yerleşmişlerdir. Bu tarihlerden itibaren büyük şirketlerin sanat piyasasına yatırımlar yaptıkları, kendi galeri, müze ve sanat evleri ile sergileme işini de tekellerine aldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Sergilemek sadece göstermenin ötesinde eserin değerini belirleyen bir unsur haline gelmiştir. Bir eser büyük şirketlerin galerilerinde sergilendiğinde kendi değerini arttıran bir döngüye girmiş olur. Normal sanat meraklısı için mekana yüklenen kalite; "değerli olmasa burada sergilenmez" düşüncesini üretirken, aynı eserle ilgili ihtisas sahipleri için "değeri arttırılmak istenmese burada sergilenmez" fikrine dönüşür. Bu ise yatırım yapıldığında yüksek kar elde edilecek yeni bir ürün yakalamak demektir. Sergilemek kendi başına değer üretici bir güce ulaştığında, neyin sergileneceğini belirleyen büyük sermaye galerileri, sanat alanında otorite haline gelmiş olmaktadır.

Bu anlattıklarımız Türkiye'de çağdaş olarak isimlendirilen Batılı sanatlar için geçerli bir hikayedir. Ele aldığımız bütün bu dönemlerde geleneksel ve Türk İslam sanatları olarak tasnif edilen sanatlar, bir sonraki kuşağa aktarılabilmeyen sancılılarıyla uğraşmışlardır. Nihayetinde doksanlardan sonra görücüye çıkmaya başlayan bu sanatlarımız için sergilenmek, "var olmak", "kaybolmamış olmak", "hala yaşıyor olmak" gibi anlamlara gelmiştir. Belediyelerin bünyesinde yaygın eğitim kurslarının yıl sonu sergileri yerini zamanla İslami finans kurumlarının desteğinde yapılan nispeten daha

büyük organizasyonlara bırakmıştır. Türk-İslam sanatlarının son yıllarda gittikçe güçlendiğini görmek mümkündür. Bu da sergilerin çoğalması, sergilerde çeşitliliğin artması ve daha büyük organizasyonlarla sunulmasından anlaşılabilir. Mesela ilki 2018 yılında yapılan Yeditepe Bienali gibi etkinliklerle birlikte artık sergi, bu sanatlar için varlık meselesi değil, kendi potansiyelini keşfetme çabası haline gelmiştir.

Sergi, gösterdiği eserlerden bağımsız olarak mesajın kendisidir. Bununla birlikte artık serginin kendisi de bir dönüşüm içindedir. Özellikle Covid-19 salgını sonrası toplum ile arası açılan sanat eserleri, müze ve galerilerin eserlerini dijitale aktarması, müzayede ve satışları online haline getirmesi ile birlikte yeni bir sergileme biçimine kavuşmaya başlamıştır. Artık insanlar eserlerin önüne gitmek yerine, eserlerin dijitale aktarılmış yüksek çözünürlüklü halleri, insanların telefon ve tabletlerine gelmektedir. Müzeler sanal olarak gezilmekte, eserlerle ilgili bilgi bir rehberle ihtiyaç duyulmadan video platformlarından dinlenmektedir. Fakat teknoloji serginin yeni aktarıma biçimi olduğuna göre, aracın aracı olarak serginin mesajını gölgelemekte ve kendi mesajını bizlere ulaştırmaktadır. Buna bir de hiç fiziksel varlığı olmayan dijital sanatların bir anda patlayan piyasası NFT'yi de eklersek, mesele daha da karmaşık hale gelir. Bircikliği olmayan dijital eserler, elektronik bir sertifika karşılığında milyonlarca dolara satılabilmektedir. Böylece sonsuz kopyası olan eserin kendisi değil, sahip olduğu imza bir değer taşıyıcısı haline gelir.

Gelecek ise sergilemek konusunda daha fazla muğlaklığı içermektedir. İnşa edilmekte olan Metaverse ile birlikte üretilen sanal dünyalarda belki de beğenilerimizle şekillenen algoritmalarla herkes için farklılaşan ya da kişiselleşen sergi biçimleri ile yapay zekaların küratörlüğüne teslim olabiliriz. Böylece sanat eserinde kaybolan mana ve metalaşmanın ardından sergilemek de bir mesaj olmaktan çıkacaktır. Henüz yeni gelişmeleri uzaktan takip eden Türkiye için ise, 160 yıllık sergileme kültürünün dünya nereye giderse o tarafa doğru yöneceğini tahmin etmek ise çok da güç değildir.

Kültürel Belediyecilikte Yaşanan Problemler

Samet Keskin*

16 Mayıs 2022

Kültür hakkında konuşmak, kültür üzerine yazmak hem kolay hem zor bir mesele. Kültür, hemen herkesin üzerine söyleyecek sözü olduğu bir alan. Ama bunların bir terkiğini yapmak, hasılasını çıkarmak altına rahat bir şekilde girilebilecek bir iş değil. Bu bakımdan zorluğu kolaylığından, kolaylığı ise zorluğundan geliyor demek yanlış olmaz. Kültürü tanımlamak için bir çabaya girildiğinde karşılaşılan tanımlardaki çeşitlilik, zorluğu ve zorluktan doğan kolaylığı gözler önüne seriyor. 1952 tarihli “*Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*” isimli çalışmada 164 farklı kültür tanımını derlenmesi de bu düşüncüyü destekler nitelikte.¹ Uluslararası tanımlardan faydalanılırsa kültür; bir sosyal grup ya da toplumun kendine has maddi, manevi, entelektüel ve duygusal özelliklerinin yanı sıra sanat ve edebiyat, yaşam biçimi ve birlikte yaşama tarzı, değer sistemlerini, gelenek ve inançlarını kapsayan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.²

Bu yazı da Marmara Belediyeler Birliği (MBB) bünyesinde yürütülen Kültür Sanat Platformu³ çalışmaları, MBB tarafından konu hakkında düzenlenen çalıştaylar,⁴ belediyelerin kültürden sorumlu birimlerinin yöneticileri ile yapılan toplantılar ve bunlara ek olarak kişisel çalışma⁵ ve görüşmeler neticesinde edinilen bilgi ve tecrübeler ile belediyelerin kültür faaliyetlerini gerçekleştirirken karşılaştıkları, çözüm üretilmesi gereken problemler ele alınmıştır.

* Şehir Politikaları Uzmanı, Marmara Belediyeler Birliği

1 Kroeber, A. L. ve Kluckhohn, C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. *Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University*, 47/1 (1952): 1-219.

2 UNESCO. *Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies*. (1982).

3 Marmara Belediyeler Birliği Kültür Sanat Platformu. (2022) <https://mbb.bb/lpiuvd> (erişim 13 Mayıs 2022)

4 Marmara Belediyeler Birliği. Kültür Sanat Platformu Çalıştay Raporu. İstanbul, 2017.

5 Keskin, S. *Kültür Politikalarının Geliştirilmesinde Verinin Toplanması ve Yönetimi: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği*, İstanbul Üniversitesi, 2022.

Kültür ve Belediyeler

Gerçekleştirdikleri faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda belediyeler, önemli birer kültür aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. UNESCO tarafından da temel bir insan hakkı olarak nitelendirilen kültüre eşit bir şekilde erişim meselesi, belediyeler tarafından birincil elden gerçekleştirilen hizmetlerin başında gelmektedir.

Belediyeler halka en yakın yönetim birimi olmaları, halkın istek, talep, beklenti ve arzularını hızlı bir şekilde tespit edip buna yönelik etkili ve yerinde çözüm üretme kapasiteleri; hizmet sunma noktasında esnek, dayanıklı ve dinamik yapıları; yerelin somut ve somut olmayan kültürel değerlerine hâkimiyeti gibi imkânlarla kültür sanat alanında önemli bir role sahiptir. Ayrıca herhangi bir ayırım gözetmeksizin kapsayıcı bir şekilde sundukları kültür hizmetleri ile sosyo-ekonomik durum, eğitim durumu, dünya görüşü vb. konularda farklılıklara sahip kişileri bir araya getirerek barış ve huzur içinde birlikte yaşama kültürüne katkı sunan bir etkileşim ve diyalog ortamı sunmaktadır. Nitekim belediyeçilik anlayışı 1990'lara kadar bürokratik belediyeçilik, 1990-2000 arası hizmet belediyeçiliği, 2020 sonrası hizmet belediyeçiliği ve sosyal belediyeçilik olarak gruplandırılırken bundan sonraki sürecin kültürel belediyeçilik olarak adlandırılabilceği belirtilmektedir.⁶

6 III. Millî Kültür Şûrası Yerel Yönetimler ve Kültür Komisyon Raporu, 2017.

İster kamu ister özel sektör tarafından yürütülsün, kâr amacı güden ya da gütmeyen her eylemin bir ya da birden fazla amacı bulunmaktadır. Bu amaç/amaçların sağlanması belirlenen hedeflerin yerine getirilmesi ile mümkündür. Belirlenen hedeflerin yerine getirilmesi için de personel, finansal, teknik, mekânsal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple öncelikle karşılaşılan problemlerin ne olduğunun belirlenmesi gerekli çözümlerin üretilebilmesi için gerekli ilk temel adımı oluşturmaktadır.

Belediyelerin Kültür Alanındaki Faaliyetlerini Yürütürken Karşılaştığı Problemler

Belediyelerin kültürel faaliyetlerini organizasyon, eğitim ve basım-yayın olarak üçe ayırabiliriz. Belediyeler konferans, seminer, sergi, söyleşi, konser, anma günleri, tiyatro ve sinema gösterimi gibi organizasyon bağlamında; okula yardımcı, sınavlara hazırlık, meslek edindirme, hobi ve kültür sanat eğitimleri gibi eğitim bağlamında; kitap, dergi, ansiklopedi, araştırma, belgesel, dijital içerikler gibi basım yayın bağlamında çok çeşitli alan ve türlerde faaliyetler düzenlemektedir. Her bir faaliyete yönelik karşılaşılan sorun ve problemler birbirinden farklılık gösterse de bu yazı kapsamında temel olarak genel problemlerden bahsedilecektir.

Yukarıda bahsedilen görüşme ve toplantılarda ortaya çıkan problemler “insan kaynağı”, “bütçe”, “mevzuat”, “dijitalleşme”, “iş birlikleri” olmak üzere 5 ana başlık altında sınıflandırılabilir. Ancak bu kategoriler altında yer alan bazı problemlerin sadece ilgili kategorileri ilgilendirmediği, başka bir kategoriye de doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen/etkileyecek bir problem olabileceği unutulmamalıdır.

1. İnsan Kaynağı

Kurumların insan kaynağı, ilgili politika ve buna yönelik faaliyetlerin planlamasından icra edilmesine kadar geçen sürede en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Bu kapsamda öne çıkan ilk problem birim bünyesinde uygun nitelikleri taşıyan personelin istihdam edil(e)memesidir. Belediyelerin kültür dışındaki hizmetlerinde ilgili alanda ihtisas sahibi ve deneyimli kişilerin çalışması zorunlu tutulur ya da tercih edilirken kültür alanındaki işler “herkes tarafından yapılabilir”, “öncelikli olmayan” işler olarak görülebilmekte, bu da kültür alanında kalifiye kişilerin istihdamının önceliklendirilmesi konusunda sıkıntılara sebep olabilmektedir.

İnsan kaynağı konusunda karşılaşılan bir diğer problem benzer şekilde belediyenin farklı birimlerinden kültür birimine sürekli personel kaydırılması, tabiri caizse kültür

birimlerinin bir “sürgün yeri” olarak görülmesidir. Bu kapsamda ilgili birimlerde istenmeyen kişiler konu hakkında yetkinliği olmamasına rağmen kültür birimlerine kaydırılabilmektedir. Bu durum hem işgücünün verimsiz kullanılmasına hem de ilgili birimde mevcut çalışanlar da düşünüldüğünde iş barışı ve paylaşımı gibi yeni sorunları beraberinde getirmektedir.

Kültür birimlerinde organizasyon becerisi kuvvetli kişiler kadar iyi iletişim yeteneklerine sahip kişilerin de istihdam edilmesi gerekmektedir. Zira bir iş özgün, kusursuz ve iyi bir şekilde yapılırsa dahi bunun sunumu ve iletişim çalışması iyi ve yeterli bir şekilde yapılmadığında uygun hedef kitleye ulaşılamamakta, çalışma hedefini ve layığını bulamamakta, bu da etkinlikten murat edilen verimin alınamamasına neden olmaktadır. Buna ek olarak sadece organizasyon kabiliyeti yüksek kişilerin müdür olarak tercih edilmesi karşılaşılan problemlerden bir diğeridir. Nitekim organizasyon gerçekleştirmenin ötesinde yöneticilerin kültür konusunda bilgi sahibi, stratejik ve sürdürülebilir düşünebilen, çok yönlü, bölgenin kültürüne ve ihtiyaçlarına hâkim, kapsayıcı ve yaratıcı özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Birim personeli açısından yoğun ve esnek mesai, sürekli benzer işlerle meşgul olma bir süre sonra aynı işlerin üretilmesine neden olabilmektedir. Bu sebeple birim personellerinin kendilerini sürekli geliştirebilecekleri, yeni vizyon ve beceriler kazanabilecekleri eğitim ve çalışmalara katılmaları önem arz etmektedir. Ayrıca birim personelinin, faaliyetlere davet edilen veya diğer entelektüel çevre ile temas ve etkileşiminin artırılması gerekmektedir.

2. Bütçe

Kriz durumlarında –ki COVID-19 da bunu göstermiştir– öncelikli alanlara kaynak aktarabilmek amacıyla bütçelerinden kesintiye gidilen ilk konuların başında kültür sanatla ilgili işlerin olduğu bilinmektedir. Kültür birimleri yöneticileri bütçe konusunda zaman zaman kendilerini “üvey evlat” olarak gördüklerini ve zaman zaman “fuzuli harcama yapan” birimler olarak adlandırdıklarını belirtmektedirler. Ek olarak kültür birimleri bünyeleri altında çeşitli sosyal yardım ve hizmet çalışmaları yürütmektedir. Hâl böyle olunca kısıtlı olan kaynakların kültür dışında çeşitli işlere de ayrılması gerekmektedir.

Bütçeyle bağlantılı olarak belediyeler kısıtlı kaynakları nedeniyle sunacakları hizmetler konusunda sürekli bir seçim yapmak durumundadır. Bu da mevcut faaliyetlerin nicelik ve niteliğinin artırılmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca belediyelerin bütçesinin kaynağını, merkezi yönetimin nüfus esasına dayalı olarak dağıttığı kaynak oluşturmaktadır. Ancak hizmetlerin sunumu noktasında belediyenin ilgili alanda ağırladığı

turist sayısı, hizmet sunulan alanın genişliği, mevsimsel nüfus değişiklikleri, şehir sakinlerinin kültürel çeşitliliği ve kültür alanındaki beklentisi vb. hususlar hesaba katılmadığından nüfus esaslı pay dağıtımı da tek başına yetersiz kalmaktadır. Tüm bu sebepler ışığında belediyelerin kültür birimlerinin bütçelerinin artırılması önem taşımaktadır. Merkezi yönetimin bu alanda yapabileceği iyileştirmelere ek olarak birçok kurum tarafından kültür çalışmalarına sunulan hibe, fon, sponsorluk vb. finansal desteklere belediyelerce erişebilmek için proje yazacak personel gereksinimi ve mevcut personellerin niteliklerinin artırılması önemli bir husustur.

3. Mevzuat

Belediyeler hizmet ve ürün satın alımlarında sıklıkla kullanılan kamu ihale mevzuatı ve doğru temin gibi hukuki düzenlemelere tabiidirler. Doğrudan temin yöntemi belli bir limite kadar kullanılabilirken bu limitin aşılması durumunda ihale yoluna gidilmesi gerekmektedir. Ancak ürün ve hizmetlerin niteliğinin teknik şartnamelerle belirlenmesi ve en düşük teklifi veren firmanın bu işi ifası kültür sanat gibi bir konuda kalite ve estetik bakımından istenen etkiyi sağlamasını garanti edememektedir.

Etkinliklerin ücretli bir şekilde gerçekleştirilememesi ayrı bir sorundur. Etkinliklerin belli sınırlar çerçevesinde ücretli olarak gerçekleştirilmesi maliyetinin bir kısmının buradan sübvansede edilmesini sağlayarak faaliyetlerin nitelik ve niceliğinin artırılmasına imkân tanıyabilir. Bununla birlikte belediyelerin yerel kültür ve yerel sanatçıları desteklemek için kaynak ayırmasının önündeki engeller aşılması gereken hususlardan biridir. Son olarak belediyelerin sunduğu eğitim hizmetlerinde, MEB başta olmak üzere yetki sahibi kurumlarla entegre bir şekilde onaylı sertifikalar ve belgeler yoluyla eşdeğerlik ve akreditasyon sağlanması yararlı olacaktır.

4. Dijitalleşme

Dijitalleşme hem süreçlerin yönetimi hem de içerik üretimi noktasında büyük fırsatlar barındırmaktadır. Özellikle COVID-19 süreciyle birlikte fiziksel olarak bir araya gelinememesi nedeniyle belediyelerin kültür faaliyetlerini dijital platformlara taşınması gereksinimi bu süreci hızlandırmıştır. Dijitalleşme sadece etkinliklerin çevrim içi olarak gerçekleştirilmesi olarak algılanmamalı, faaliyetlerin arşivlenmesi, bunlardan çeşitli yollarla tekrar yararlanılması noktasındaki kolaylaştırıcılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca dijital içerik üretimi konusunda yerele özgü kültürel özellik ve değerleri ön plana çıkaracak içeriklerin üretilmesi, dijital dünyanın imkân ve faydalarına yönelik fırsatların farkında olunması sağlanmalıdır.

Bununla birlikte birim personelinin sürdürülebilir bir dijital içerik üretimi için tüm süreçleri kapsayacak şekilde bilgi birikimi ve niteliklerinin artırılması, iyi uygulamaların derlenerek ilgili belediye özelinde uyarlanarak yaygınlaştırılması, bu alanda ön plana çıkan kurumlar ile deneyim ve personel değişim programlarının gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Yine dolaylı olarak da olsa belediye sınırları içinde yer alan hanelerdeki internet erişiminin artırılması bu konuda atılacak en önemli adımlardan birini oluşturacaktır. Ek olarak politika üretimi ve faaliyetlerin planlanmasında oldukça önemli bir kaynak olan verinin toplanmasının ve yönetiminin dijital bir şekilde gerçekleştirilmesi, kısıtlı kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, amaç ve hedeflerin daha doğru şekilde oluşturularak buna uygun faaliyetlerin daha efektif bir şekilde planlanmasına katkı sunacaktır.

5. İş Birlikleri

Kültür yalnızca entelektüel birikimi değil, yaşam tarzı ve zihniyeti de kapsamaktadır. Bu açıdan en önemli öğelerinden birini de ortak amaçlar için birlikte çalışma kültürünün geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu sebeple merkezi yönetim; diğer büyükşehir, il, ilçe ve belde belediyeleri, yerel yönetim birlikleri, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, kalkınma ajansları, özel sektör ve benzeri kurum ve kuruluşlarla iş birliklerinin geliştirilmesi, koordinasyonun sağlanması, iletişimin güçlendirilmesi ve hızlandırılması önem taşımaktadır. Zira belediyeler yukarıda zikredilen aktörlerle bir araya gelme, ortak projeler üretme, diyalog zemini oluşturma noktasında çeşitli sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bunun aşıldığı durumda kurumlar personel, finansal, teknik, mekânsal hususlar başta olmak üzere birçok konuda kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı bir etkiye sebep olacaktır. Ayrıca bu durum birlikte üretme kavramına katkı sunarak kapsayıcılık ve katılımcılık gibi ilkelerin yaygınlaştırılmasını sağlayacaktır.

Son Söz

Bu yazı kapsamında bugüne kadar edinilen deneyimler kapsamında belediyelerin kültür sanat alanındaki faaliyetlerini yürütürken karşılaştıkları temel problemler üzerinde durulmuştur. Karşılaşılan bu genel problemleri “insan kaynağı”, “bütçe”, “mevzuat”, “dijitalleşme”, “iş birlikleri” olmak üzere 5 ana başlık altında gruplandırılmak mümkündür. Sorunların tespiti, daha iyi olma ve daha iyiye ulaşma süreci için önemli bir ilk adım olmakla beraber ilerleyen süreçte ilgili hususların her biri için çeşitli kalıcı ve sürdürülebilir çözüm önerilerinin üretilmesi ve bunların uygulanması gerekmektedir.

Doktorluğun Histerezisi: Mesleğin Dönüşümüne Dair Bir Eskiz

Elyesa Koytak*

4 Şubat 2022

“Yanlış mesleği seçmedim, mesleğimi yanlışlaştırdılar”. Ocak ayında genç bir doktorun Twitter’da yazdığı bu ifade, doktorluk mesleğinin güncel krizinin içeriden nasıl tecrübe edildiğini anlamak için manidar. Mesleğin geleneksel vaatleriyle güncel getirileri arasında hızlı bir farklılaşma yaşanıyor.

Doktorluk çok uzun bir dönem boyunca Türkiye’nin toplumsal yapısında en avantajlı mesleki konuma tekabül etti. Doktorların sahip olduğu gelir seviyesi, eğitim seviyesi, sosyal statü, otorite ve imtiyazlara, yüksek rütbeli subayları ve dar bir bürokratik tabakayı saymazsak, Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir meslek grubu erişemedi. Tıp fakülteleri kırk yıldır üniversiteye giriş sınavında en üst sıralarda. Fakat doktorların son yıllarda giderek artan şikayetleri mesleğin dışarıdan görünümüyle içerideki tecrübenin ayrıştığına işaret ediyor.

Ne oldu, ne değişti? Bu soruyu cevaplamak için, mesleğin yüksek konumunu geçmişte mümkün kılan bileşenleri biraz açmak gerekiyor. Bu bileşenlerin güncel bağlamda hangi dinamiklerce şekil değiştirdiğinin izini sürmeden, meslek içinde yayılan yılgınlık, tatminsizlik, tükenmişlik, istifa ve intihar gibi sosyal semptomları tedavi etmenin de bir anlamı olmaz.

Sonda söyleyeceğimi başta söylersem, yeni kuşak doktorlar sosyolojide histerezis (tarihsel gecikme veya teehhür) dediğimiz bir durumu tecrübe ediyor. Histerezis bir sosyal alana yeni giren failerin alana girmeden içselleştirdikleri ve alanın geçmişinde köklenen beklenti, eylem ve yönelim şemalarının, alanın nesnel yapılarının değişiminin gerisinde kalmasıdır. Öznel eğilimlerin toplumsal zamanıyla nesnel yapıların toplumsal zamanı arasındaki bu uyumsuzluk, alandaki konum ve güzergahların anamik şekilde çeşitlenmesiyle krize dönüşür. Yeni kuşak doktorların meslekten beklen-

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

tilerinin karşılıksız çıktığı yönündeki şikayetleri, onları önceki kuşakların meslekte ve meslek yoluyla elde ettiklerinin daha azına mahkum eden mesleğin hızlı dönüşümünün semptomudur.

Ulaşılamazlıktan Asimetrik İş Yüküne

Doktorluğu geçmişte yüksek statü ve otorite sahibi kılan temel özelliği ulaşılamaz olmasıydı. Ülke nüfusu 1950'lerden bu yana istikrarlı artarken, doktor işgücünün artışı, nüfusu çok geriden takip etmiştir. Bunun nedeni yükseköğretimin sadece tıp eğitimi değil, her alanda geç genişlemesi ve topluma geç açılmasıdır. Nitelikli sağlık hizmeti, en temel kamu hizmetlerinin dahi geç gittiği köy ve kasabalar için değil, sigorta sisteminin çarpıklığı ve hastane yönetimindeki zaafaların da etkisiyle büyük şehirlerde de erişimi zor bir imkandı.

Günümüzde doktor sayısı istikrarlı şekilde artıyor. 2020 kayıtlarına göre 164.594 doktor mevcut. Doktorluk, diğer pek çok diplomalı meslek gibi, geç ama hızlı büyüyen bir yeni kuşağa sahne oluyor: 164 bin doktorun %48'si son yirmi senede, %28'i son on senede mesleğe katıldı. Dahası, 2021 itibarıyla tıp fakültesinde kayıtlı 102.549 öğrenci mevcut doktorların %64'üne tekabül ediyor.

Bu hızlı büyüme dalgasına rağmen 100 bin kişiye 193 doktor düşüyor ve bu ülkeler arası karşılaştırmada en düşük oran (OECD ortalaması 348, AB ortalaması 371). Doktor işgücü açığı henüz kapanmamışken kişi başı doktora müracaat sayısında Türkiye'nin pek çok ülkeden yukarıda olması ise kapasitenin üstünde asimetrik bir yük demek. Kişi başı doktora müracaat sayısı son yirmi yılda istikrarlı şekilde artarak 2020'de 9,8'e vardı (OECD ortalaması 6,6; AB ortalaması 6,4).

Bir diğer ifadeyle doktorun sunduğu hizmet uzun bir dönem boyunca ulaşılamayan ancak yakın dönemde çok kısa sürede çok yoğun şekilde ulaşılabilir hale gelmiş bir hizmettir. MHRS ile kolaylıkla her birimden randevu alınması, sigorta sisteminin hizmet alanlar lehine düzenlenmesi, ikinci ve üçüncü basamak hastaneler için sevk zincirinin kaldırılması, yeni hastanelerin açılması uzun yıllar sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlı olan toplumun geç ve geç kaldığı için güçlü şekilde doktora ulaşma ihtiyakını beraberinde getirmiştir.

Bu yeni bağlam tıbbi hüner, karizma ve otoritenin doktorun şahsından sağlık sistemi ve hastane kompleksine kayması demektir. Anonimleşmiş doktor emeği, sağlık hizmetlerine erişim ihtiyacı uzun süre birikmiş olan toplumun nezdinde hızla ikame edilebilir olmuştur. Hizmet alanlar hastaneye girdiklerinde doktor kadar, doktorları istihdam eden sağlık sistemiyle de ilişkiye geçmektedir. Doktor emeği artık, hizmet

alanla hizmeti kolaylaştıran kamu otoritesi arasındaki memnuniyet ilişkisinde bir araca donüşmüştür ve bu donüşümün külfeti büyük oranda yeni kuşak doktorların sırtındadır.

Kazanç Özerkliğinden Eşitsiz Ücretlileşmeye

Ulaşılmazlık doktorun sosyal değeriyle birlikte ve sosyal değeriyle birbirini yüksek tutacak şekilde kazancını da geçmişte yüksek tutuyordu. Eskiden hem kamuda hem muayenehanesinde çalışan birçok uzman ve akademisyen doktor olduğu gibi, Anadolu'nun birçok şehrinde pratisyen bir doktorun dahi muayenehane açarak omru boyunca ortalama gelir seviyesinin üstünde bir kazanç elde etmesi mümkündür.

Ancak güncel bağlamı belirleyen temel bir dinamik, doktor emeğinin büyük oranda ücretlileşmiş olmasıdır. 2010 yılından bu yana Tam Gün Yasası nedeniyle doktorlar ve bilhassa yeni mezun doktorlar artık muayenehane ama imkanına sahip değildir. Doktor artık hastayla muayenehanesinde belli bir kazanç özerkliği çerçevesinde ilgilenmek yerine, kamuda süresi 5 dakikaya kadar inen muayene şartlarında ve performans sisteminin yapılandırđı bir maaş karşılığında karşılaşmak durumundadır. Emekliliğe yansımayan performans ödemesinin bölgeden bölgeye, hastaneden hastaneye, branştan branşa, hatta aynı branş içinde yapılan işlem türüne göre değişkenliği doktorların gelir seviyelerini ciddi oranda farklılaştırdığı gibi; klinik iş yükünü büyük oranda sırtlanan yeni kuşak doktorların döner sermayeden görece düşük alması kazanç özerkliğinin kaybını derinleştirir. Kazancı artırmak için tutulan uzun nöbetlerse kısa vadede yıpranma ihtimalini beraberinde getirir.

Kamuda performans sistemi doktorların maddi tatminini sınırlandırırken özel sektöre geçerek telafi etme ihtimali ancak elverişli bir mesleki sermayeyle mümkündür. Özel hastaneye avantajlı geçmek için kendi branşında rağbet ve tecrübe biriktirmek elzem olmuştur. Mevcut doktorların sadece %19'u özeldedir ve bu oran İstanbul'daki doktorlar için %30'dur. Özelde alışan doktorların kıdem ve yaş verisine sahip değiliz ancak çok yüksek gelir seviyelerine ulaşanların ekseriyetle belli branşlarda akademik unvan ve simgesel sermaye sahibi olan dar bir kesime tekabül ettiği kesindir. Yeni kuşak doktorlar için özeldeki fırsat penceresi kapanmaktadır.

Klinik Özerklikten Bürokratik Denetim ve Piyasa İlişkilerine

Ulaşılmaz olmaktan çıkan ve ücretlileşen doktor emeği, kazanç özerkliğinin yanı sıra artık klinik özerklik noktasında da sıkı bir denetime tabidir. 1987'de ilk defa uygulanan TUS'a kadar tıp fakultesine asistan alımında ailevi ve ideolojik nepotizmin

teamül haline gelmiş olması; hastaların ihtiyaç duyduğu tedavi ve operasyonlar için özel muayenehaneye ve bıçak parasına mecbur tutulması; teşhis ve tedavi süreçlerinin maddi kazanç uğruna şekillendirilmesi gibi deontolojik sapma olguları eski denetim-siz özerkliğin semptomlarıdır.

Günümüzde ise dijital bilgi sistemlerinin gelişmesi, e-Nabız gibi platformlarda tıbbi süreçlerin hizmet alanlarla paylaşılması, teşhis ilişkili gruplar uygulaması ve sık güncellenen tanı ve tedavi rehberleri, birçok tedavi ve operasyon için onam alınması gereği gibi görece yeni şartlar doktorun klinik özerkliğini bürokratik denetim mekanizmalarıyla sınırlandırmaktadır. Dahası, SABİM ve CİMER gibi talep ve şikayet kanallarının artan kullanımı, hasta hakları mefhumunun yerleşmesi ve malpraktis davalarının görece artışı, doktorlarla hizmet alanlar arasında hukuki ve bürokratik süreçlerin girmesini beraberinde getirmiştir. Doktor artık muayenehanesinde hastayla başbaşa olmadığı gibi, hastanın dosyasını da kendi tutuyor ve takip ediyor değildir; her işleminin bir kopyası kamu otoritesinde, bir kopyası hizmet alanda, bir kopyası da çalıştığı kurumun idari birimlerindedir. Hastanın klinik takibi, doktorun bürokratik takibine dönüşmüştür. Ücretlileşmiş ve bürokratik disiplin altına alınmış doktor klinikte artık deplasmandadır.

Kamuda bürokratik denetim artarken özel sektörde sermayenin ciro baskısı doktorun özerkliğini biçimlendirir. Özelde çalışan birçok doktor “hasta kaptırmamak” için branş ölçüğünde tanınırlıklarını performansla dönüştürmek ve gerekirse sosyal medya kullanmak, hastane yönetiminin yüksek kazanç getiren işlemlere dair belki açıktan belki imayla gelen taleplerini karşılamak, artık müşteri olarak görülen hastanın beklentilerini tatmin etmek için birçok kurumda özel telefonunu hastaya vermek, özlük haklarından vazgeçerek serbest meslek makbuzu keserek (4-B sigorta girişi) hastane işletmesinin kiracısı olmayı kabul etmek durumundadır.

Doktor-Hasta İlişkisinde Tersine Dönen Asimetri

Doktorlar arasında mesleğin itibarının azaldığı yönündeki şikayetler hastaların tavırları noktasında yoğunlaşır. Ancak toplumsal dünyada “hasta” diye bir kategori yoktur: Sağlık hizmeti alan faillerin davranış yelpazesinde bir değişim varsa bunun izini sosyal köken, imkan, sermaye ve yatkinliklerindeki daha geniş ölçekli değişimde aramak gerekir. Nitekim doktorluğu geçmişte görece yüksek statü, itibar ve otoriteyle özdeş kılan şartlar kamu hizmetlerine, eğitim sermayesine ve ekonomik kaynaklara erişimi toplumun büyük çoğunluğu için güç kılan şartlardır.

Türkiye’de son yirmi senede orta sınıflar genişlemiş, alım gücü yükselmiş, tüketim kipleri çeşitlenmiş, bilgi ve hizmetlere erişim kolaylaşmıştır. Üniversiteye kayıtlı brüt

nüfus oranı 1980'de %6,5 ve 2000'de %25,2 iken son yirmi senede yükseköğretimin topluma geç ama hızlı açılması sayesinde bugün %95 seviyesine çıkmıştır. Doktorluk mesleği artık toplumun geri kalanıyla arasında eğitim sermayesi bakımından uçurum olan en üst tabakaya tekabül etmez. Mesleğin ulaşılamazlığa endekslenmiş geleneksel otoritesinin, birçok sosyal nimet, konum ve hizmetin ulaşılabılır hale geldiği son yirmi senede erimesi şaşırtıcı değildir.

Bu şartlarda artık, tıbbi bilginin tecessüm ettiği doktorun şahsına hürmet ve şükran duyan, maddi ve simgesel mahrumiyet içindeki geniş halk tabakalarından bahsedilemez. Doktorluğun geleneksel gelir, statü ve otorite kazanımı aynasını mümkün kılan, haklılaştıran ve her etkileşimde tasdik eden minnettar-hasta (mahrum ve mahcup) yerini talepkar, sorgulayıcı, şikayet kanallarını elinde tutan alacaklı-hastaya (müdahil ve müşteri) bırakmıştır. Kamu hizmetlerinden ve bilhassa sağlık sisteminden mümkün olduğu kadar hızlı, kesin ve tatmin edici hizmet alma eğilimi artmıştır. Nitekim doktorlara ve genel olarak sağlık çalışanlarına yönelik şiddet vakalarının sıklaşması da, eski asimetrik ilişkinin tersine dönmesinin bir komplikasyonudur.

Sonuç Yerine: Mesleki Yatırımı Karşılıksız Çıkan Kuşaklar

Yukarıda dört maddede özetlediğim mesleki dönüşümün kümülatif külfetini büyük oranda yeni kuşak doktorların sırtlandığını söylemek yanlış olmaz. Yeni kuşakların özgül bir dinamiği de, uzmanlaşmanın hiç olmadığı kadar yaygınlaşmasıdır. Bugün doktorların %71'i uzman ve uzman olma yolunda asistan doktorlardan oluşuyor. 2021'de yapılan iki TUS sınavında toplam 10.412 doktor tıpta uzmanlık eğitimine yerleşti.

Üniversiteye giriş sınavındaki sıralama başarısından yan dal eğitimine takriben 30-35 yaşlarına kadar uzayan bir yatırım süreci olarak uzmanlaşma, mesleğin maddi ve simgesel getirilerine dair beklentileri keskinleştiriyor. Asistanlıkta zorlu nöbetler, ödenmeyen fazla mesailer, hocalar adına ve eğitim uğruna her gün yürütülen işlemler, klinik şefinin veya başhekimin takdirine kalmış olan performans ödemesi gibi eşitsiz iş yükü ve kazanç deneyimleri söz konusudur. Dahası, itiraz edilemeyecek kadar kurumsallaşmış, tevarüs edilen ve miras bırakılan, eğitim ve hizmet uğruna içselleştirilen hiyerarşik ilişkiler dahilinde angarya; yıldırma; tahkir; sözlü, duygusal ve simgesel şiddet gibi birçok mükerrer vaka, müstakbel uzman doktorların değersizlik hissini derinleştirir.

Dolayısıyla meslektaşlar arası asimetrilerin ve külfetin bilfiil tanındığı uzmanlaşma süreci, genç kuşak doktorlar için hem erken bir yorgunluk hem de tünelin sonunda diyeti önden ödenmiş bir konum, itibar ve tatmin arayışı demektir. Fakat tünelin çı-

kışında doktoru bekleyen konumun eskiye göre düşüklüğü, mesleğin tıp fakültesine girerken vadettiği geleneksel kazanımlarla uyuşmaz. Çünkü mesleklerin geçmişin tortusu veya bakiyesi olarak toplumda yerleşmiş olan imajı, gerçeğinden daha yavaş aşınır. Genç doktorun “mesleğimi yanlışlaştırdılar” cümlesi bu histerezisin (tarihsel gecikme) ifadesidir. Mesleğin sosyal değerine dair birikmiş inanç ve beklentiler, mesleğin nesnel şartlarının gerisinde kalmıştır.

Yeni kuşak doktorların yılgınlık ve tatminsizlik halet-i ruhiyesini kronikleştiren, mesleğin eski aynasının bugünün gerçekleriyle karşılaştıkça çatlamasına bizzat kendi yatırımlarının boşa çıkmasında şahit olmalarıdır. Sosyal kökeni iyiden iyiye tabana yayılmış olan yeni kuşak doktorlar, mesleğin toplumsal yapıda hem en yüksek eğitim sermayesi ve muteber kamu görevini temsil etmekten hem de maddi ve simgesel getirileri bakımından en verimli sosyal hareketlilik vesilesi olmaktan düşüşünü aynı anda tecrübe ediyor.

Bununla birlikte, mesleğin eski aynasının yeni kuşakların gözü önünde kırılması, meslekle ilişkinin gerçekçileşmesi ihtimalini de beraberinde getirir. Bugünlerde asistan doktorların sadece hastaların yıpratıcı talepleri veya şiddet vakalarını değil, aynı zamanda mütehakkim konumlarda bulunan kıdemli doktorların, klinik şeflerinin ve başhekimlerin simgesel ve bürokratik şiddetini; ayrıca özelde avantajlı şekilde çalışan doktorların kolektif konulara ilgisizliğini ilk defa ve giderek yüksek sesle itham etmesi, meslek içi tabakalaşmanın yeni bir bilinci doğurduğuna işaret eder.

Nihayetinde doktorluğun tarihte ilk defa muhkem, muteber ve mutmain konumundan düşerek toplum ortalamasıyla göz hizasında olmanın sancısını çektiği güncel kolektif imtihanı, istifa etmek veya yurtdışına gitmek gibi bireysel kurtuluşçu veya küskün devam etmek gibi yaygın içe kapanmacı tavırlardan başkasına elvermeyen yılgın halet-i ruhiyeyi aşma imtihanıdır.

Yazarın Notu: Histerezis kavramının sosyolojide nasıl kullanıldığına örnek olarak bkz: Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat & Günce Berkkurt, Ankara: Heretik Yayınları, 2014, s. 169 ve 214.

Sağlıkta Büyük Veri Kullanımı ve Etik Sorunlar – I

Abdullah Uçar*

27 Mayıs 2022

Üç yüz bin yıllık tarihinde taşlardan alet yaparak kendi hikayesini yazmaya başlayan insanlığın sayısız keşiflerinin ve icatlarının bugüne taşıdığı mirasla yaşıyor, evrene dair düşüncelerimizi bu birikim üzerine kurabiliyoruz. Ateşin keşfi, tekerleğin icadı, yazının ortaya çıkışı, ilk medeniyetlerin kurulması, ilk savaş, buharlı makinenin icadı vb. sayısız gelişme arasında geçen uzun süreler insanlığa bu gelişmeleri gözleme, anlama, uyum sağlama ve hayatı yeniden şekillendirme fırsatı verebilmişti. Günümüze yaklaştıkça icatlar ve keşiflerin ortaya çıkışları arasındaki sürenin oldukça kısaldığını ve baş döndüren bir hıza eriştiğine şahit oluyoruz. Çağımızda teknolojik gelişme hızının toplumun kavrama ve uyum sağlama hızını aştığı söylenebilir. Ahlaki açıdan tartışılmamış ve hukuki açıdan sınırlandırılmamış bir yeniliğin insanlık için iyi olup olmadığı da belirsizdir. Örneğin, tarihin en kanlı savaşının aceleciliği içinde keşfedilen nükleer enerjinin ahlakını ve hukukunu tartışmaya başlayana dek yüzbinlerce insan nükleer bombalarla buharlaştı. İnsanlığa çağ atlatması beklenen bir keşif ve icat, insanlık için aynı şiddette bir yıkım tehdidi de oluşturabiliyor. Tarihte ulaştığımız son noktada hayatımıza giren yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti gibi pek çok gelişme de insanlık için benzer fırsat ve tehditleri bünyesinde barındırıyor. Bu bağlamda yazıda “büyük veri” nin sağlık hizmetlerindeki kullanım alanları ve ortaya çıkabilecek temel ahlaki sorunlar ele alınmak istendi.

Kavramsal Çerçeve

Tanım

Büyük Veri, bilgiye dönüşmesi için gerekli işlemlerin mevcut bilişim sistemlerinin kapasitesini aşacak kadar fazla hacimdeki ve fazla çeşitlilikteki veriyi ifade ediyor.¹ Sağlıkta

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Tıp Fakültesi

1 Auffray, C., Balling, R., Barroso, I. et al. Making sense of big data in health research: Towards an EU action plan. *Genome Med* 8, 71 (2016). <https://doi.org/10.1186/s13073-016-0323-y>

büyük veri kullanımı, insanların çok farklı türdeki sağlık bilgilerini (tahliller, görüntülemeler, muayene kayıtları) bir merkezde toplayıp bu verilerden toplum sağlığı için faydalı bilgiler oluşturma sürecidir. Fakat bu durum gelişmiş bilişim altyapısı gerektirmekte, mevcut haliyle bu verilerin işlenmesi eldeki kapasiteyi zorlamaktadır. Büyük Veri sadece çok fazla kişinin verilerinden oluşmayabilir, tek bir bireyin verileri de büyük veri oluşturabilir. Örneğin, kendisi için en uygun ilacın tespit edilmeye çalışıldığı bir kanser hastasının tüm sağlık kayıtları, ilaçları, tahlilleri, MR ve BT görüntüleri, genetik dizileme verileri vb. pek çok veri bir araya geldiğinde mevcut bilişim altyapısını zorlayabilir. Mevcut işlem kapasitesinin aşıldığı bu durumlarda “büyük veri” den bahsedilebilir.

Boyutlar

Kavram içeriği “büyüklüğün pek çok boyutu olmakla birlikte hacim, hız, çeşitlilik, doğruluk ve değer olmak üzere 5 temel büyüklük öne çıkmaktadır. Gelişen teknoloji ile bireylerin ürettiği dijital veri miktarı patlayıcı şekilde artmakta, mevcut depolama kapasiteleri aşılabilmektedir. Örneğin bir akciğer tomografisinin veri hacmi, bir akciğer filminin hacminin yüzlerce katıdır. Verinin üretim hızı bu veriyi işleme hızını aştığında büyük veriden bahsedilebilir. Örneğin, bir hastanın verilerinden hareketle tedavinin belirlenmesi, hastanın ölümünden önce gerçekleşmelidir, aksi durumda verinin bilgiye dönüşümü bir değer taşımaz.

Veri tek bir formda değil, çok farklı formlarda oluşmaktadır. Örneğin bir hastanın radyolojik görüntüleri video ve resim şeklinde, tahlilleri tablo formunda, patoloji so-

nuçları düz metin formunda, konsültasyon formları el yazısı formundadır. Bu kadar çeşitli verinin bir araya gelip ortak bir akıl tarafından işlenmesi, yorumlanması, bilgiye dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu durumda verinin çeşitliliği de bilgiye dönüşümü önünde bir bariyer oluşturmaktadır.

Büyük verinin hacim, hız ve çeşitlilik açısından büyüklüğü sebebiyle verinin üretim hızı verinin doğruluğunun teyit edilme hızını aşmaktadır. Doğruluğu teyit edilmemiş veriler yanlış bilgi üretimine sebep olabileceğinden verinin teyidi de kapasite aşımı kapsamındadır. Son olarak, büyük veri, eğer gerçekten uygun alt yapı oluşturulup bilgiye dönüştürülecek olursa, insan aklının keşfetmekte zorlanacağı bilgileri büyük veri setlerinde görmek, geleceğe dair keskin tahminler yapmak olasıdır. Bu durumda büyük veri çok yüksek bir değer oluşturma potansiyelini taşımakta, etkin kullanılmadığında ise bu değer israfı söz konusu olabilmektedir.

Büyük Veri'nin Sağlık Alanında Kullanımı

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı, sağlık alanında e-sağlık (elektronik sağlık) ve m-sağlık (mobil sağlık) kavramlarının doğmasına sebep oldu. Bu kavramlar, bilişim teknolojilerinin sağlığa uygulamasıyla ortaya çıkan yeni bir sağlık dünyasının en temel kavramları. İlk başlarda hastalardan oldukça kısıtlı veriler toplanıyordu ancak zamanla verilerin katlanarak artması, yapay zeka ve makine öğrenmesi metodlarının gelişmesi, bulut bilişim ve nesnelerin interneti ile birlikte devasa bir ekosistemin kurulması, e-sağlık kapsamındaki verileri adeta bir hazineye dönüştürdü. Veri artık dünyanın yeni petrolü haline geldi.² Sağlık alanında büyük verinin pek çok kullanımı olmakla birlikte öne çıkan birkaç kullanım alanı aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Hassas Tıp

Hastaların elektronik sağlık kayıtları ile hastalıklarının teşhisi, hastalığa ortam hazırlayan risk faktörlerinin tespiti büyük veri analizlerinin sunduğu imkanlarla her geçen gün kolaylaşmaktadır. İnsan aklının işlem kapasitesi ile aylar süren bir kanserin teşhisi büyük veri analizi ile saniyeler sürebilmektedir. Her insanın bedeni parmak izi gibi özgün olduğundan hastalıklar da kişinin kendi bedenine özgüdür. Bu sebeple kişiye özgü teşhis ve tedavi yaklaşımı ancak büyük veri analizleri ile mümkün hale gelmektedir. “Hassas Tıp (precision medicine)” veya “kişiselleştirilmiş tıp (individualized medicine)” kavramları bu bireye özgü teşhis ve tedavi çalışmalarını ifade etmektedir.

2 YEC. “Council Post: Data Isn't The New Oil – Time Is.” Forbes. Accessed May 27, 2022. <https://www.forbes.com/sites/the-yc/2021/07/15/data-isnt-the-new-oil--time-is/>.

Toplumsal Sürveyans

Dijital cihaz ağı üzerinden milyarlarca bireyin sağlık verilerini uzaktan toplamak, arama motorlarında aranan hastalık ilişkili ifadelerle mekânsal ve zamansal olarak toplumdaki sağlık sorunlarının izini sürmek büyük veri ile mümkün hale geldi. Grip hastalığının toplumdaki yayılımı için artık Google Trends üzerinden ülkemiz genelinde “grip” kelimelerinin arama dağılımına bakmak, profesyonel saha taraması faaliyetleriyle elde edilen tahminlerden daha keskin. Bu açıdan “toplumsal izleme değerlendirme” çalışmalarında dijital cihaz ağıyla toplanan veriler bu izleme ve değerlendirmeyi gerçek zamanlı hale getirebiliyor.

Biyobankalar

Sağlık sorunlarının temellerini, özellikle biyolojik düzeydeki temelleri keşfetmek için büyük miktarda biyolojik veriye ihtiyaç var. Örneğin, kanser hastalıklarının araştırılabilmesi için genetik dizileme çalışmalarına, biyolojik örneklere ihtiyaç duyuluyor. Bu ihtiyacın karşılanması için farklı ülkelerde “biyobanka”lar kuruldu ve sayıları artıyor. Bu bankalara gönüllü kişiler biyolojik verilerini bağışlıyor. Bu veriler içinde özellikle genetik dizileme verileri oldukça önemli. Bu bağışın karşılığında bağışçılar, yüksek teknolojili analizlerle kendi sağlıkları konusunda geleceğe yönelik tahminler ve mevcut durumdaki teşhis bilgilerini temin ediyorlar. Biyobanka sahibi şirket ise yapılan bağışlarla hastalıkların teşhis ve tedavisine yönelik yeni ilaç ve tedavi veya aşı araştırmaları yapıyor, yapılan yeni keşifler veya icatlar ise ticari firmalarca patentleniyor.

Sağlık Risklerinin Oluşturulması

Tıpkı pazarlama yöntemlerinde toplumun segmentlenmesine benzer şekilde bireylerin büyük veri toplayan firmalara sundukları verilerle bu kişilerin sağlık risklerinin tespit edilmesi de mümkün hale geliyor. Örneğin, gelecek 5 yılda kalp krizi geçirme, kansere yakalanma, erken doğum, şeker hastalığı vb. risklerin tahmini giderek daha keskin şekilde yapılabiliyor. Sadece hastalık teşhisleri değil, aynı zamanda deneysel ilaç tedavileri ile doğru hastaların eşleştirilmesi, ilaçların endikasyon gruplarının daha net şekilde tahmin edilmesi bu segmentleme yaklaşımının bir ürünü.

Tıbbi Hataların Minimizasyonu

Tıbbi hatalar, ABD’de en önemli üçüncü ölüm sebebidir.³ Bu hatalar gerek bireysel gerek sistemsel aksaklıklar sebebiyle oluşuyor. Tıbbi alanlarda aşırı branşlaşma ve her branşın kendi ilgi alanına odaklanması sebebiyle hastanın bütüncül değerlendirilememe sorunu ortaya çıkıyor. Bu noktada büyük veri analizleri hastanın bütüncül değerlendirilmesine, böylece tıbbi hataların minimizasyonuna önemli bir katkı sağlıyor.

Teletıp ve Gerçek Zamanlı Uyarı Sistemleri

Hastanelerde yaşanan hastane enfeksiyonlarının oluşturduğu hayati risk, hastaların mümkün olduğunca hastaneye gelmeden, evlerinde veya kendi yaşam alanlarında tedavi edilmesi yaklaşımını doğuruyor. Ancak hastanede yakın gözetim yerine evinde gözetilen bir hastanın sağlığında kötüleşme olması bir erken uyarı sistemini gerekli kılıyor. Bu noktada büyük veri analizleri tek bir merkezden fazla sayıda hastanın yaşamsal fonksiyonlarının takibini mümkün kılmakla birlikte kötüye giden bir hastanın durumunu erkenden hekimine haber vermeyi, o hastanın çok daha hızlı şekilde hastaneye ulaştırılmasını mümkün kılıyor.

Sağlıkta Büyük Veri ve Etik Sorunlar

Büyük Veri ilişkili teknolojilerin insanlık için olumlu sonuçlar ortaya çıkarması, ahlaki yönünün ne derinlikte ve nitelikte tartışıldığı, bu konuda ne kadar etkin bir kültür oluşturulduğu ile yakın ilişkili. Aksi halde nükleer enerjinin keşfinin insanlık tarihinde kapanmaz yaralar açtığı gibi bu teknoloji de dijital afetlere sebep olabilir. Bu sebeple ahlak felsefesi açısından büyük verinin değerlendirilmesi bu teknolojiye duyacağımız güvenin zeminini oluşturuyor.

Yeni teknolojinin etik ilkeler ve insan hakları yükümlülükleri çerçevesinde geliştirilmesinden bu teknolojileri fonlayan, tasarlayan, düzenleyen ve kullanan tüm gerçek ve tüzel kişiler sorumlu olduğunu ifade etmek gerekiyor. Fırsatlar sunan bir teknolojik gelişmenin kötüye kullanıldığında oluşacak tehditlerin, tüm paydaşlar açısından analiz edilmesi ve bu gelişimin ahlaki ilkelerin ve temel insan haklarının meşru sınırları içinde gerçekleşmesi gerekiyor. Dünya Sağlık Örgütü’nün bilişim teknolojilerinin sağlığa uygulanmasıyla ilgili rehberi ağırlıklı olarak yapay zeka eksenli olduğundan bu yazıda UNESCO’ya bağlı Uluslararası Biyoetik Komitesi (IBC)’nin raporu temel alın-

3 Makary, Martin A., and Michael Daniel. "Medical Error—the Third Leading Cause of Death in the US." *BMJ* 353 (May 3, 2016): i2139. <https://doi.org/10.1136/bmj.i2139>.

rak mevcut ahlaki sorunlar incelenmeye çalışıldı.⁴ IBC, büyük Veri etiği konusundaki tartışmaları 6 başlıkta topluyor:⁵

1. Otonomi ve Aydınlatılmış Rıza
2. Gizlilik ve Mahremiyet
3. Veri Sahipliği ve Emanetçiliği
4. Adalet (Dijital Fırsat Eşitsizliği ve Ayrımcılık)
5. Sürdürülebilirlik (Enerji ve Çevre Etkileri)
6. Bilimsel Araştırmalar

Büyük veri teknolojileri ile kişisel sağlık verilerimiz üzerinde kimin hâkim olacağı, olası veri hırsızlıklarında sorumluluğun kimde olacağı, eskiden “hekim sırrı” olarak görülen mahrem bilgilerin büyük veri dünyasında nasıl mahrem kalacağı, tekrar tekrar analize tabi tutulacak verilerle yapılan gelecek tahminlerinin kişilerin hayatlarını nasıl etkileyeceği vb. pek çok sorun da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları sistematik bir çerçevede değerlendirmek için, yukarıdaki 6 boyutta tespit edilen sorunlara yakından bakmak gerekiyor.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Türkiye’de Sağlıkta Özelleşmenin Sonuçları: Sağlık Hizmetlerinin Değişen Arz ve Talep Yapısı – İhsan Kutlu
- Sağlıkta Büyük Veri Kullanımı ve Etik Sorunlar II – Abdullah Uçar

4 “Ethics and Governance of Artificial Intelligence for Health.” Accessed May 27, 2022. <https://www.who.int/publications-detail-re-direct/9789240029200>.

5 “Report of the IBC on Big Data and Health - UNESCO Digital Library.” Accessed May 27, 2022. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248724>.

Suriyeli Mültecilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Röportaj: Hilal Barın*

18 Mart 2022

İLKE Analiz adına mülakatı Mine Çatal gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin 10 yıldır gündeminde yer alan Suriyeli Mültecileri ve entegrasyon süreçlerini Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Dr. Hilal Barın ile konuştuk. “*Türkiye’deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*” başlıklı tezi ile STK’ların bu süreçteki rolünü sistematik bir şekilde ortaya koyan Barın, Suriyeli Mülteciler konusunda yapılan çalışmaları ve STK’ların katkısını çok yönlü olarak ele alıyor:

Göç konusu sadece göçmenin talep ve eylemiyle mi gerçekleşir; devletler için göç bir ihtiyaç mıdır?

Göç ve göçmen konusu birbiriyle girift konular. Göç, yeni bir olgu olarak sunulsa da aslında yerel bir hakikat. Her ülkenin kendi özgü tarihi içerisinde ve insan var olduğu sürece de devam edecek olan kadim bir hakikat. Dünya üzerinde baktığımız zaman devletler bazında uluslararası göç hakikatleri değişse de, göç form değiştirmekle birlikte dünyanın tarihinin başlangıcından bugüne kadar devam eden bir hareket şekli. İnsanların daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için tarih boyunca buldukları noktadan başka bir noktaya göç ettiklerini biliyoruz. Sınırları aşan göç hareketleri tarihin en eski dönemlerinden beri devam etse de aslında hiç bugünkü kadar yoğun bir şekilde gerçekleşmiyor; son yıllarda ekseriyetle çatışmalar, savaşlar, doğal afetler, siyasi olaylar sebebiyle yoğun bir göç hareketi görüyoruz. Bu noktada devletlerin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapılarında ve devletlerin bugünkü demografik dağılımıyla şekillendiğini; küreselleşme, iklim krizi ve artan savaşların etkisiyle devletler bağlamında göç hareketlerinin gerçekleşiyor.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

“Türkiye ‘göç veren’ ve ‘transit ülke’ tanımlamasından çıkıp, ‘göç alan’ ‘hedef ülke’ konumuna geldi” diyorsunuz. Buna neden olan dinamikler nelerdir?

Şimdi zaten Türkiye, tarihi coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle milyonlarca göçmene hâlihazırda ev sahipliği yapıyor. Türkiye zaten göç hareketlerinin odağında bir ülkedi ama bu son on yıldır olan Arap Baharı sonrası olaylardan da doğrudan etkilendi. Dediğimiz gibi hâlihazırda, kitabımda da yer verdiğim gibi bir muhaceret ülkesi Türkiye ve Anadolu toprakları da asırlardır farklı göç tiplerinin muhatabı olagelmıştır. Türkiye’nin göç veren transit ülke konumundan çıkıp, göç alan hedef ülke konumuna gelmesinin nedeni, Türkiye’nin en çok da savaşların ve istikrarsızlıkların yaşandığı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle Avrupa ülkeleri arasındaki jeopolitik konumudur. Türkiye bu nedenle zorunlu kitlesel göç hareketlerinin muhatabı haline geldi. Biliyorsunuz ki şu anda dünyadaki en çok mülteci popülasyonuna sahip olan ülkemiz (4 milyona yakın Suriyeli ülkemizde barınmakta). Arap Baharı sonrası Türk olmayan nüfusların göçü bu tarihte çok arttı. Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı en büyük kitlesel göç hareketi Arap Baharı sonrası Mart 2011 oldu. Suriye Savaşı ile eski göç deneyimlerine hem nitelik hem nicelik olarak uzak kalan Türkiye’nin Suriyeliler için hedef ülke konumuna geldiğini görüyoruz.

Kitapta üç tür göçmen entegrasyonundan bahsediyorsunuz: Toplumsal, kültürel ve siyasi. Türkiye’de en çok hangisi ile karşı karşıyayız?

Göç kapsamlı bir konu olduğundan gerek dünyada gerekse Türkiye’de sosyal bilimlerde pek çok çalışmanın ve araştırmamanın konusu oldu. Şimdi burada baktığımızda göçler, göç olgusunun siyasileşmesi, göç yönetiminin giderek artmasıyla birlikte göçün birçok yeni formu olmasına rağmen entegrasyon boyutunun önemi hem göç alan hem de göç veren ülkeler açısından her geçen gün artıyor. Türkiye’de maalesef en başından beri herhangi bir göç, iskân ve entegrasyon politikası yoktu. Onun için Türkiye’de bunların hangisiyle karşı karşıyayız dediğimizde son Suriyeli göçü için net bir şey söylememekle birlikte daha önceki Bulgar göçleri için bir iskân ve göç politikasının olduğunu görüyoruz. Şu anda daha yeni İçişleri Bakanlığı’nın bir seyreltme politikası, gönüllü geri dönüş çalışmalarının olduğunu görüyoruz ama bir uyum ve entegrasyon politikasından bahsetmek maalesef mümkün değil.

Suriyeli göçmenlerin entegrasyonunda STK’lar hangi alanlarda süreci desteklediler?

Türkiye Suriye’den gelen savaş mağdurlarını 2011 yılından itibaren açık kapı politikasıyla birlikte kabul etti. Suriyeli göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında devletin yardımlarına ek olarak farklı alanlarda çalışmalar yapan STK’lar hayati rol üstlendi. Bu yeni durumda sahada STK’ların çalışmalarına da ihtiyaçlar arttı tabii

ki. Suriyelilerin mevcut varlığına yanıt verebilmek için faaliyet merkezlerini değiştiren, genişleten STK'lar oldu hatta Suriyelilerin yoğun olduğu bölgelerde ikinci, üçüncü temsilciliklerini açtıklarını gördük ve STK'lar zaman zaman hayırseverlik çizgisinde zaman zaman hak temelli bir perspektifte çalışmalarını yürüttüler. Bazı yerel ve ulusal STK'lar temel faaliyetlerini bu bağlamda uzmanlaşma ve yoğunlaşma temelinde kurarken bazıları da nerdeyse tüm sektörlerde aktivite üretmeye başladı. STK'lar bu noktada hizmet ve yardımlarla kuruluş amaçları çerçevesinde tüzüklerinde belirtilen görev alanlarından da daha fazla çalışma yürütmeye başladılar ve gerçekten baktığımızda bu Suriyeli popülasyona, nerdeyse bir ülke nüfusuna yakın insanın söz konusu olduğu bu krizin yönetilmesinde ulusal ve uluslararası STK'lar çok önemli roller oynadılar. Şimdi bunlara baktığımızda benim kendi kitabımın çalışmasının odağında da STK'ların Suriyeliler için insanı yardım, nakit yardımı, psiko-toplumsal destek, istihdam, hukuki danışmanlık, toplumsal hizmetler, sağlık hizmetleri, eğitim, mesleki eğitim, kültür sanat etkinlikleri, farkındalık yaratma kampanyaları, konferanslar, çalıştaylar, hizmetlere erişim ve bilgi paylaşımı noktasında birçok faaliyetleri olduğunu görüyoruz. Saha düzeyinde aktif faaliyet gösteren STK'ların farklı gönüllülük motivasyonlarıyla gece gündüz çalıştıklarını gördük ve belki de farklı motivasyon ve yöntem perspektiflerine sahip olmalarına rağmen farklı ideolojilerden de STK'lar, işçi sendikaları, işçi grupları, ihtiyaç temelli hizmet sağlayan olağan koşullar altında aynı sorunun üzerine eğildiler ve anlattığımız bu alanlarda muazzam boyutlarda çalıştılar. Bu süreçte STK'ların Suriyelilere destek olmak için ilişkiler kurmaları, entegrasyon faaliyetlerini devam ettirmesi, koordineye dayalı yardım ve destek sistemi belirli ölçülerde gerçekleştiğini gördük.

10 yılı aşkın süredir Türkiye'nin gündeminde olan Suriyeli göçmenler konusunda Türkiye yaptığı çözüm çalışmalarını kalıcılık üzerinden mi yürütüyor yoksa geçici olduklarına dair bir inanç mı var?

Türkiye en başından beri özellikle hak temelli bir perspektiften ziyade "misafir" söylemini kullanarak, "sığınmacı" ve "mülteci" tanımlamasını kullanmayarak hep bir geçicilik üzerinden, "geldiler ve gidecekler" söylemi üzerinden hareket etti. Türkiye'deki Suriyelilerin durumu daha çok geçici bir yapı üzerinde kurulduğu için aslında bu konudaki çözümlerin de hep geçici çözümler olduğunu görüyoruz. Özellikle Suriyelilerin birçoğunun kalıcı olduğu düşünülürse bir tarafıyla, devletin bu soruna karşı daha kalıcı çözümler üretmesi gerekiyor ya da en azından Suriyelilerin bir kısmının Türkiye'de kalıcı olduğu gerçeğiyle yüzleşmesinin ve acilen kalıcı entegrasyon politikalarının hayata geçirilmesi gerekiyor.

STK'ların Suriyelilerin entegrasyonunda oynadığı role dair sistemli bir çalışma ihtiyacı üzerine ortaya konmuş çalışmanız. Peki, bu rolü nasıl tanımlarsınız?

Suriyeli göçmenler noktasında ağırlıklı olarak yardımlar barınma, gıda, kıyafet, eğitim gibi hizmetler noktasında oldu. İlk olarak gönüllü hayırseverler, vakıflar ve STK'lar acil sorunlara yoğunlaşmıştı. Dediğimiz gibi yardım eksensiz ilerleyen bir şey vardı. İhtiyaç sahibi Suriyeli kitlenin genişliği ve imkânların darlığı nedeniyle sağlanan sınırlı yardımlar kısa sürede tükeniyor ve uzun vadede entegrasyona katkı sağlayamıyordu. Şimdi buradan baktığımızda STK'ların yardım faaliyetlerinin dayandırıldığı bir plan, gerekçeye yönelik bir strateji aslında bulunmuyordu. STK'ların birden çok alanda proje üretmeye çabalaması kalitenin de düşmesine sebep oluyordu. Bu noktada STK'ların belirli çalışma alanlarına yoğunlaşarak uzmanlaştığını gördük, bölgesel sorumluluk paylaşımı yaptıklarını gördük. STK'lar bilgi paylaşımı, kaynakları bir araya getirme, koordinasyon eksikliği ile ilgili sıkıntılar yaşasa bile bu noktada uyum, dil kazanımı ve istihdam ile ilgili projelerle girişimcilik için birçok alanda çalışmalar yürüttüler. Entegrasyonun devletin yanı sıra STK'ların ve toplumun katkısıyla gelişen bir süreç olduğunu görüyoruz.

Sivil toplum kuruluşları Suriyelilerin entegrasyonu için toplumsal, kültürel, eğitim, dilsel, ekonomik, siyasal, sağlık vb. alanlarda çalışmalar yapmış. Peki, STK'ların Suriyeli göçmen konusunda farkındalık yaşamaları anlamlı mı gelişmiş? Ya da bu alanlarda geciken, unutulmuş, es geçilen olmuş mu?

Dediğimiz gibi yani artık bu iş onuncu yılına girdi, dolayısıyla STK'ların ötesinde bir süreç olduğunu söylüyoruz yani Türkiye'de bu gibi süreçleri kolaylaştırmak için özellikle Suriye krizi sonrası STK'lar tarafından Suriyelilere yönelik sahada gerçekleştirilen programlar, yardımlar, faaliyetler, kampanyalar, projeler, Suriyelilerin toplumsal entegrasyonuna belki de çok büyük katkı sağladı. Bu faaliyetlerin yanı sıra devlet ve STK çalışmalarının Türkiye halkını mobilize ederek tüm dünyada krize neden olan Suriyelilerin aslında defacto entegrasyon sürecine aracılık ettiğini gördük. Bu çerçevede Türkiye'de STK'ların birincil tamamlayıcı aktörler olarak faaliyetleriyle Suriyelilerin entegrasyonunu kolaylaştırdıklarını gördük. Tabii sıkıntılar yok değil; mükerrer yardımlar ve projeler oldu çünkü dört milyon gibi bir popülasyondan bahsediyoruz. Devletin bile bu alanda sıkıntı yaşadığı yerlerde daha merkezi bir yapılanması olmayan STK'ların bu noktada da uzmanlaşma, bölgesel sorumluluk, bilgi paylaşımı, kaynakları bir araya getirme ve koordinasyon eksikliğinin olduğunu ya da biraz önce bahsettiğim gibi birbirlerinden habersiz ve dolayısıyla koordinesiz yürütülen işler olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla merkezi bir planlama ile koordinasyon problemini aşabilmek için tabii de bir çatı örgütlenme ve belki de tüm göçmenleri kapsayacağı yapılanma

gerekiyor. Bu noktada da aslında bu koşullar altında fedakâr bireysel çabalarla gerçekleştirilen insani yardım çabalarının önündeki engellerin de bir an önce kaldırılması gerekiyor. Konunun tamamen insani olarak ele alınmasının, insan odaklı göçmen politikaları ile mümkün olabileceğini görüyoruz. Bu noktada da bizim ülkemizde yaşamaya karar veren Suriyelilerin insan haklarına uygun standartlara ulaşmalarını sağlayacak, onların eğitimini, sağlığını, sosyal güvenliğini, toplumsal dayanışmalarını güçlendirecek ve toplumsal kabul mekanizmalarını harekete geçirecek, STK'larla birlikte sahada tespit edilecek sosyal politikaların üretilmesi gerekiyor. Entegrasyon sürecinin devlet ve STK'ların topluma katkısının yanında kendinden gelişen bir süreç olduğunu ve insanların etkileşimini kullanabildikleri ölçüde uyum sağlayabildiklerini göreceğiz. STK'lar dediğimiz gibi burada gerçekten başat bir roldeler. Türkiye'de Suriyelilerin de içinde olduğu bütün göçmenler genelinde entegrasyon modellerinin incelenip tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri gündeme alınmalı ve STK'larla birlikte harekete geçilmelidir.

Bu kategorideki diğer yazılar

- YTB Başkanı Abdullah Eren ile Söyleşi - Editör
- Sivil Toplum Tanıklığında 28 Şubat - Mine Çatal
- Müslüman Gençlik Dernekleri Avrupa'da Kamusal Alanın Bir Aktörü Olabilir mi? - Ceyda Bostancı
- Kızılay'ın Uluslararasılaşması - Kadir Yaman

Seçmen Araştırmalarının Zorlukları ve Sorunları

Ulaş Tol*

10 Haziran 2022

Araştırmacı mı Anketçi mi?

Bazı meslekleri bilmeyenlere anlatmak zordur. Araştırmacılık da öyle. Bir de üniversite dışında iseniz ne iş yaptığınızı bir seferde anlatamazsınız. Araştırmacıyım beyanına tepki şu oluyor: “Neyi araştırıyorsunuz?”. İlgili olanlar da şu soruyu ekler “Anketçi misiniz?”.

Toplum anketçi kavramını seçmen anketlerinden biliyor. Hatta firma sahiplerinin bir kısmı da kendine anketçi diyor. Seçmen araştırmaları, niceliksel olarak ölçülmesi zorunlu olan oy eğilimleri gibi verileri hedeflediği için anket tekniği öne çıkıyor. Hatta firmaların büyük bir bölümü sadece anket yapıyor. Oysa araştırma demek anket demek değil. Yanlış anlaşılmasın anket tekniğini küçümsemiyorum: aksine hem önemli bir tecrübe hem de yüksek vasıf gerektiriyor. Ama araştırma düsturlarından kopuk bir “anketçilik”, hem kamuoyunu yanıltıyor hem de anket yapmanın pek kolay bir iş olduğu algısını kuvvetlendiriyor.

Seçmen araştırmalarını diğer araştırmalardan ayırt eden farklılıklar var. En başta, sosyal araştırmalarda toplum/yurttaş, özel sektör araştırmalarında tüketici olan hedef grubun yerini seçmenler alıyor. Katılımcılar seçmen olma özellikleri ile mercek altındalar. Bu yüzden hem araştırmanın bağımsız değişkenlerinin hem de karşılaştırma için geliştirilecek ölçek ve endekslerinin seçmen sosyolojisine uygun olması gerekiyor.

Seçmen araştırmalarını farklı kılan özellikler daha çok işleri zorlaştıran nitelikte. Bu zorlukları gözetmeyen ya da önemsemeyen araştırmacılar anketçi olarak kalıyor. En önemlileri şunlar:

* Dr., TEAM Araştırma Genel Direktörü

- Oy tercihi katılımcıda mahremiyet hissini artırabiliyor. Kimi zaman da başıma bir şey gelebilir kaygısı ile karşılaşılabilir.
- Bu mahremiyet çekincesine karşın toplumda siyaset üzerine konuşma arzusu yüksek, zira Türkiye’de demokratik katılım mekanizmaları sınırlı. Bu yüzden seçimlere katılım, eğilim yoklamalarında ve sokak röportajlarında var olmak temsil duygusunu güçlendiriyor. Bu bir avantaj ama bazen bir şova da dönüşebiliyor. Katılımcı kendini bir görüşün temsilcisi gibi görebiliyor ve bunu gözeterek yanıtlar verebiliyor.
- Oy eğilimleri analizi son kertede seçimlere yönelik kestirimler yapmak için bir değer taşıyor. Bu yüzden tahmin, projeksiyon ve modelleme kurguları şart. Bir soruya katılımcıların kaçta kaç ne dedi yerine, kim neden bu yanıtı veriyor analizi ile anketçiliğin ötesine geçmek mümkün.
- Oy davranışında ve oy davranışını etkileyen faktörlerde gündemle kuvvetli bağlar bulunuyor. Bu yüzden verilerin hızlı değişen gündemlerle konuşabilmesi gerekiyor. Bu da sahanın hem uzun bir zamana yayılmamasını ve hem yapıldığı zamanın bağlamı ile değerlendirilmesini gerekli kılıyor.
- Seçmen araştırmalarının sonuçlarına ilgi yoğun oluyor. Haber değeri de her zaman yüksek bu tür araştırmaların. Kamuoyu her gördüğü sonuçlarda yükselbiliyor. Sonuçları her kesim beklentilerine göre yorumluyor. O yüzden sonuçlar kadar sonuçların aktarılması da önem arz ediyor. Yanlış yorumlanmaya aşırı açık bir alan. Çokça duyduğum bir klişe var: “İstatistik yalan söyleme sanatıdır”. Hayır, değildir. Hata ve yanlışlar olabilir, ama aynı işlemlerden aynı veriler, aynı sonuçlar çıkar. Ama bunu yorumlayan iletişimciler, gazeteciler, siyasetçiler ya da “anketçiler” (ki genelde diğer kimlikleri ile araştırmacılıkları karıştığı için) veriyi yalan söyleme sanatı ile ele alabilirler. Asimilasyon etkisi olarak tanımlanan sıkça yapılan bir manipülasyonu örnek verebilirim. Argümanlarını destekleyen verileri öne çıkarıp, desteklemeyen verilerden bahsetmemek ya da önemsizleştirmek. Örneğin aşı karşıtlarının, aşının çok daha düşük olan risk faktörlerini aşırı vurgulu konu edip, virüsün ölümcül risklerinden bahsetmemeleri gibi. Velhasıl yalan söyleme sanatı kişilere mahsus, disipline değil.

Seçmenlerin siyaset ve gündem ile ilgi düzeyleri oldukça farklı düzeylerde. Bu yüzden iyi olduğu düşünülen bir soru önemli bir kesimde bir şey ifade etmeyebiliyor. Ortalamayı yakalama çabası da derinliğin kaybolmasına neden oluyor. Bu nedenlerle farklı profillere yönelik ayrı sorular yöneltmek hatta farklı araştırmalar yapmak kaçınılmaz.

Elbette hassas bir konu olduğu ve işin içinde siyaset de olduğu için manipüle edilen araştırmalar olabilir. Ancak aynı konuda oldukça farklı sonuçlara rastlıyor olmamı-

zım tek ya da esas nedeni bu değil. Niyetten bağımsız olarak da pek çok hata yapıyor. Bunların bir kısmı ehliyet sorunundan, bir kısmı ise yöntem tercihlerinden kaynaklanıyor.

İyi bir araştırmacının işinin önemli bir parçası uygulama tekniklerini de izlemek, deneysel yöntem araştırmaları yapmak olmalı. Ben de anket etnografisi olarak adlandırmanın yanlış olmayacağı bir uğraşı ile buna çabalıyorum. Bunlara ve açıklanan araştırma sonuçlarına dayanarak görebildiğim sorunları ve hataları aktarmaya çalışacağım.

81 İle Gitmek 12 İle Gitmekten Daha Kapsayıcı Değil

Örneklemin iyi seçilmemesi araştırmayı bir israfa dönüştürebiliyor. Daha bilimsel bir referans olmadığı için eldeki Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması'nı (İBBS) kullanmak genel bir eğilim. Oysa İBBS önce coğrafi sonra ekonomik bir sınıflandırma. Birbirine benzemeyen iller aynı bölgede olabilir: Diyarbakır Urfa'nın; Tunceli Malatya'nın; Artvin Trabzon'un alt bölgesinde. Dahası aynı ilin ilçeleri arasında da uçurumlar olabilir. Biz TEAM olarak SEP-SIS (sosyo-ekonomik ve politik sınıflandırma sistemi) adını verdiğimiz, ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri kadar geçmiş seçim sonuçlarını da baz aldığımız bir sınıflandırma sistemi kullanıyoruz. TÜİK bölgelerini kullandığımızda dahi, illerdeki ilçe ve mahalleleri belirlerken de aynı modeli uyguluyoruz.

Örneklem ile ilgili ikinci husus ise il sayısı. Kamuoyu araştırmaları 1000'den başlayan örneklemle yapılıyor. Genellikle 1500-3000 arası yoğunlaşıyor. Bunlar çok sayıda ili hedeflemek için yeterli sayılar değil. Zira il başına düşen örneklem sınırlı kalır, örneklemin sistematik rastlantısallığını sağlamak zorlaşır. Daha az il, o il içerisindeki çeşitliliğe erişim için, il başına düşen örneklemleri artıracığından daha iyi sonuç veriyor. Bu yüzden en kötü tercih 81 ile gitmek. Biz 6000'den küçük örneklemlerle sahalarımızda 12-15 ilden fazla ile gitmeyi tercih etmiyoruz.

Hata Payı İdeal Şartlarda 0 Hata Payıdır

Araştırma künyelerinde şu tür bir ifadeye rastlarız: Hata payı %95 güven aralığında +/- %2,5'dir. Bu şu anlama gelir: Bu araştırmayı 100 kere tekrarlırsam 95'inde sonuçlar açıkladığım verinin 2,5 puan üstünde ya da altındaki bir aralıkta çıkar. Örneğin evet oranı %50 ise %47.5 ile %52.5 arasında bir sapma aralığı vardır. Hata payı ancak, diğer koşullar idealse geçerlidir. Tasarımdan, uygulamadan kaynaklı hataları kapsamaz. Oysa sorular iyi anlaşılammış olabilir. Anketör soruyu yöneltirken hata

yapabilir. Anketörün görünümü, tarzı, katılımcıyı rahat davranmamaya itebilir. Katılımcıda kavrama sorunu, çekinme, saklanma, o anki ruh halini etkileyen faktörlerden etkilenme olabilir. Daha birçok sonucu etkileyen hata söz konusu olabilir. Dolayısıyla ideal şartlarda bir deney yapamadığımıza göre sosyal araştırmalarda hata payı açıklananın her zaman üzerindedir.

Hata payının tamamen geçerli olduğunu varsaysak bile gözden kaçan bir unsur daha var. Hata payı genel sonuçlar için geçerlidir. Altkırılımlarda hata payı yükselir. Örneğin %2.5 hata paylı bir araştırma “kadınlarda sonuç böyle” dediğinde, hata payı %2.5’den %3.5’in üstüne çıkabilir. Üniversite mezunu kadınlar üzerine verdiği sonuçlarda ise %10’u bulur. Küçük N’li (gözlem sayısı) kategoriler hakkında verilen sonuçları da görmezden gelmenizi öneririm.

Telefonla mı Yüz yüze mi?

Her ikisinin de avantajları olmakla birlikte seçmen araştırmaları hassasiyetlerini gözettığımızda yüz yüze ağır basıyor. Çeşitli nedenlerle telefonda görüş bildirmekte katılımcılar rahat değil. Bir yandan kayıt altına girmek istemiyor. Diğer yandan, telefonda rahat davranamıyor ve doğrucu yanıtlara yönelebiliyor. Yüz yüze güven ve samimiyet ortamı daha rahat kuruluyor. Telefonla örnekleme erişimde bir sistematik tesadüfilik yapılandırmak zor. Anketleri son kertede kabul edenlerle yapıyoruz, telefonda ikna olanlarla, yüz yüze de ikna olanlar da farklılaşıyor ve Türkiye genelini yalamak daha mümkün. Son olarak yüz yüze soruların anlaşılabilirliği de daha yüksek. Telefonla yapmanın avantajı ise yapılan görüşmelerin kaydedilebilmesi. Yani kontrolü kolay. Maliyeti daha düşük. Bu yüzden özel sektörde hata paylarının fazla önemli olmadığı zamanlarda CATI tercih edilir, hatta hızlı ve kirli (quick and dirty) araştırma tabiri vardır. Eksiktir, ama bu sayede rakamlara takılmadan hızlı aksiyon alırlar.

Bir de tabi çevrimiçi uygulamalar var. Hatta Twitter’da sıkça rastlar olduk. 100 binin üzerinde kişi yanıtladı, kamuoyu şirketleri 2000-3000’le konuşuyor diyenlere ve bu tür şeyleri dikkate alan kanaat önderlerine tanık oluyoruz. Örneklem yapılandırılmamışsa, sayının bir önemi yok. Bize neredeyse hiçbir şey anlatmaz. Örneklem belli bir kesimi hedefleyebilir ve ona göre yapılandırılırsa sorun yok: Türkiye’yi temsil etmez ama bize veri sağlar. Ancak örneklem sistematik olmayan bir şekilde rastgele ise, yani yapısı hakkında verimiz yoksa, o zaman o sonuçlar işe yaramaz. “Bir anketimiz var yanıtlar mısınız?” türü çağrılarla yapılan araştırmaların çoğu da bu zaafı taşıyor.

Seçmen araştırmalarında analize ilgili en önemli husus ise erişilen verinin temsiliyet kabiliyeti. Örneklem Türkiye’nin sosyo-demografisini yansıttığı kadar, kültürel ve kimliksel çeşitliliğini de yansıtmalı. Bu yüzden yukarıda bahsettiğim bölgesel sınıf-

landırmayı kullanıyoruz ama bu yetmez. Veriyi de Türkiye verileri ile denkleştirmek (ağırlıklandırma) gerekiyor. Yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi Türkiye sonuçlarına paralel değilse bunu analizde dikkate almak gerekiyor. Seçmen araştırmaları söz konusu olduğu için, son genel seçimdeki oy tercihleri dağılımının da data ile denk olması diğer önemli kriter.

İstediğimiz Sorudan Başlayabilir miyiz?

Kamuoyu araştırmaları olarak karşılaştığımız çalışmaların çoğu bilimsel araştırma mahiyetinde sayılmaz. Zira bir dizi soruya yanıt almak bir çalışmayı bilimsel araştırma yapmıyor. Bunun için araştırmacının araştırma ile bilgisini üretmeyi hedeflediği bir araştırma sorusu, yaklaşımı ve buna uygun bir araştırma deseni olmalı. Soru formlarına sıra en son gelmeli. Bizdeki genel alışkanlık ise önce soruları düşünmek. Birçok kamuoyu araştırması, aklına soru gelenin Twitter'da anket açarak araştırma yaptığını iddia ettiği düzeyde kalıyor. Hatta bazı şirketler, düzenli yaptıkları araştırmaları farklı müşterilerden soruları ekleyerek, bir sahadan farklı raporlar üretebiliyor. Oysa her araştırma özgün olmalıdır. Araştırma deseni gibi, katılımcılara yöneltilen sorular da bir tasarıma tabi olmalıdır, kurgusu olmalıdır. Her soru bir amacı karşılamak için orada olmalıdır, olmadığında o araştırmanın eksik kaldığı hissedilmelidir.

Akla Gelen Değil Çalışan Sorular

Hiçbir soru formu, aklıma güzel bir soru geldi şeklinde tasarlanmamalı. Ya da “şunu da sorsak ya” diyen parlak fikirlerden, “çıkılmışken sahaya şunu da sorsak” diyen makimalizmden uzak durulmalı. Bunlar yerine araştırma çerçevesi ve araştırma soruları referans olmalı. Bu sağlandıktan sonra üç temel kriter kalıyor. Sorular 1) teknik olarak çalışıyor mu, 2) anlaşılıyor mu ve 3) anketin bağlamından ve diğer sorulardan etkileniyor mu (anketteki yeri doğru mu).

Bir sorunun nasıl sorulduğu her araştırmada sonuçları etkiler ama seçmen davranışı araştırmalarında daha da hassas bir konu. Örneğin siyasi davranış literatüründe yapılan araştırmalar, oy tercihi sorusunu aynı araştırmada farklı biçimlerde sorduklarında farklı sonuçlara varmışlar. Örneğin “Bu Pazar seçim olsa” kalıbı yerine seçim tarihini vererek ve somutlayarak, şu tarihteki seçimlerde hangi partiye oy vereceksiniz diye sorulduğunda yanıtların değiştiği gözlemlenmiş. İlki daha kısa vadeli tutumu ölçerken, ikincisi seçmenin büyük fotoğrafı sadece o günü değil de tüm zamanları düşünerek değerlendirmesine neden olabiliyor. İkisi de önemli olabilir ama aynı veri değil.

Anket soruları bizim için açık olsa da katılımcılar tarafından anlaşılmayabiliyor, soyutluk düzeyi arttıkça, cümlelerdeki koşullar çoğaldıkça anlaşılması zorlaşabiliyor.

Yaygın olarak bilinmeyen kelimeler de işi karıştırabiliyor. Uzun cümleli seçenekler akılda kalmıyor. Yorulan katılımcı özensiz yanıt verebiliyor.

Soru tasarımlarına en çok rastlanılan hata ise yanlılık. Çoğu zaman kasıtlı olmadan, fark edilmeden yapılır. Seçtiğimiz kavramlar, kurduğumuz cümleler katılımcıda bir algı oluşturabilir. Sık yapılan hatalardan biri de örnekler vermek. Örnekler sorulmak istenen şeyin önüne geçebiliyor.

Diğer bir yaygın hata varyans hatası. Sorduğumuz soru farklı farklı anlaşılıyorsa, biz neyi ölçtüğümüzü bilemeyiz. Yani sorular farklı patikalara açılmamalı. Mümkün olduğunca her katılımcıda aynı şeyi ölçmeli. Örneğin X ismindeki siyasetçi sizce iyi bir siyasetçi mi diye sorsak, kimi katılımcı onun kişiliğine göre yanıt verirken kimisi ise siyaseti iyi becerip beceremediğini değerlendirebilir. Ama biz analizde hangi çerçevede iyi bulduğunu ya da bulmadığını bilmeden ortalamayı görürüz.

Başka bir tipik hata ise bir sorunun birden fazla değişkeni kapsaması. Örneğin X ismindeki siyasetçi cesur ve güvenilir bir siyasetçidir ifadesine ne düzeyde katılıyorsunuz diye sormuş olalım. Çok cesurdur ama hiç güvenilir değildir diye düşünenler ne yapacaklarını bilemezler.

Her anket bir bağlam oluşturur. Özellikle anket ilerledikçe katılımcı oluşan bağlam içerisinde düşünmeye ve davranmaya başlar. Bu yüzden birincisi bağlamdan etkilenmemesi için hassas soruları daha erken sormak önemli. Bir baskın bağlam oluşmasını sağlayacak soru çeşitliliği oldukça işe yarar. Bağlam kadar soruların sırası da diğer bir etken. Sorulan her sorunun öncesindeki sorulardan nasıl etkileneceği hesap edilmeli.

Çok az çalışma bunlara dikkat ediyor. Zaman baskısı da ideal ankete uzak kalmanın diğer bir nedeni. Hatasıyla sevabıyla araştırma verisine sahip olmak güzel bir şey. Ama veriyi yorumlayacak olanların ya da veri okuyucusunun sorunların farkında olması, hızlı genellemelere varmamasını sağlayabilir. En büyük hata da hatalar barındıran sonuçları gerçeklik olarak ortaya koymak, hataları fark etmemek ya da önemsememektir.

Temsilin Söyledikleri: 1935'ten Bugüne Türkiye Siyasetinde Kadınlar

Melike Tozlu*

8 Şubat 2022

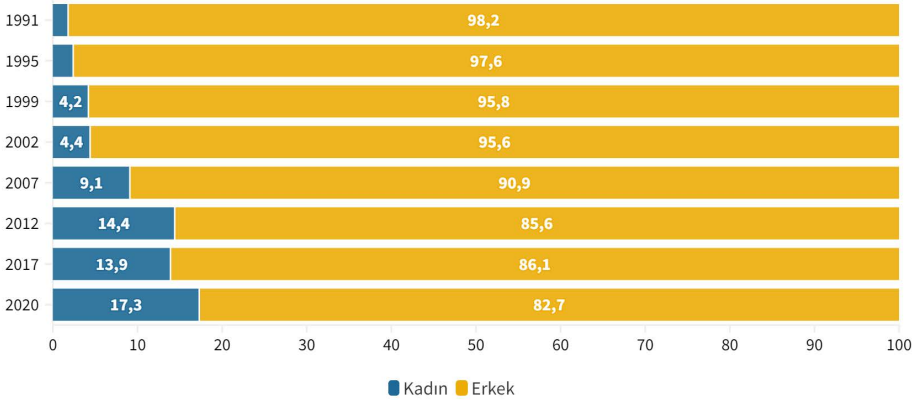
Cumhuriyetçi kadroların yalnızca Türkiye siyasi tarihi için değil, 20. yüzyıl kadın hareketleri için de kilometre taşı sayılabilecek bir adım atmasıyla 8 Şubat 1935 tarihinde 17 kadın milletvekili TBMM'ye girmiştir. Böylelikle Türkiye'de kadınların seçilme hakkının birçok Avrupa ülkesinden daha evvel tanınması, dönemin siyasi çevreleri için çoğu zaman bir iftihar kaynağı olarak görülmüştür. Bununla beraber geçen 87 yılda siyasette kadının temsili, elbette hegemonik iktidar alanlarının “müsaade verdiği” ölçüde ve biçimde, birçok farklı düzlemde tartışılmıştır. Ancak, bahsedilen temsile dair beklentilerin kökenlerini daha karmaşık ve tarihsel örüntü ve kanaatlerde aramak yerinde olacaktır. Sözelimi, erken Cumhuriyet döneminde kadınlara tanınan haklar, dönemin makbul kadın temsiline pekiştirmeye ve yeni rejimin kendine meşruiyet alanı açmaya yönelik gayretlerinin uzantısı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmacıların “devlet feminizmi” şeklinde açıkladıkları bu yaklaşım, devletin kendi modernleşme ülküsü için politik bir hareketi araçsallaştırması manasına gelmektedir. Modern ulus-devletin gözetiminde hizalanan bu anlayış, kadınların kentli, ilerici ve devletçi bir kalıba uyumlandıkları ölçüde onaylanmaları ve hak elde etmeleri bakımından esasen oldukça sınırlayıcıdır. Belirli bir ideoloji etrafında bir araya gelmiş bireylerin, grup kimliklerini ürettikleri makbul kadın tahayyülü ve bu tahayyüle yaptıkları fiziksel/davranışsal yakıştırmalar üzerinden inşa etmeleri çok sık karşımıza çıkmaktadır. Kadınlara atfedilen bu “bayraktarlık” misyonu zamanla onların varoluşlarına yönelik bir tehdide dönüşmeye başlamakta, ayrıca siyasetten iş hayatına kadar bir dizi alanda eşitsizliklere ve dışlayıcı tutumlara yol açmaktadır. Bu tutumların siyasi arena-daki en ikonik ve çarpıcı örneklerinden biri hala daha hafızamızda yer edinen Merve Kavakçı olayıdır. Başörtülü olduğu için resmî ideoloji nazarında kabul görmeyen bir kadın temsili olan Merve Kavakçı'nın milletvekili seçilmesine rağmen yemin edemediği meclisten çıkartılması meselelerin esasen ne kadar problemleri bir zeminde tartışıldığını göstermiştir. Bunlarla beraber, her ne kadar menfaatçi ve şekilci saiklerden

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi

yola çıkıldığı varsayılsa da kadınlara seçilme hakkının bu denli erken bir tarihte tanınması Türkiye’deki kadın hareketinin çok önemli bir kazanımı olarak ele alınmaktadır.¹

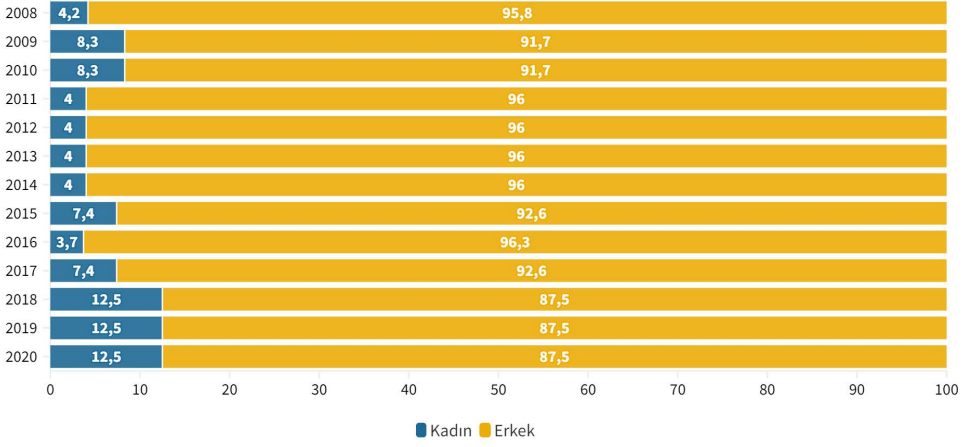
Literatürde kadınlarnn siyasi temsilini üzerine yapılan çalışmaların çoğunun niceliksel ve niteliksel temsil kavramsallaştırmaları üzerinden gittiği görülmektedir. Bu bağlamda ilkinde yasama organının ne yaptığından çok nasıl bir dağılıma sahip olduğuyla ilgilendirilirken, ikincisinde eylem ne çıkmakta ve temsil edilen grubun talepleriyle temsilcilerin faaliyetlerini buluşturmak esas alınmaktadır.² Konuyla alakalı nc kabul edilen araştırmacılardan Hanna Pitkin³ niteliksel temsili “temsil edilenlerin menfaatlerine duyarlı hareket etmek”, şeklinde tanımlarken, niceliksel temsili “ırk, cinsiyet, etnik köken gibi benzer özellikleri paylaşma suretiyle bir grubu temsil etmek, ancak onlar adına hareket etmemek” olarak tarif etmiştir.⁴ Bu iki temsil biçiminin hangi aıllardan ortaklaştığı veya hangi yönlerden ayrıştığı, nasıl bir etkileşim içinde oldukları, birindeki artışım öbürüne ne biçimde tesir ettiği bahsedilen tartışmaların temelini yerleşmiştir. Niteliksel temsili niceliksele galebe çaldığını ne süren argümanların yaygınlığı bir kenara, bu iki biçimin çoğu zaman i ie geçtiğini ve yakınsadığını ifade etmek daha isabetli gzlmektedir. Bu doğrultuda Philips’e⁵ göre niceliksel temsili yurttaşlık ve kapsayıcılık açısından sembolize ettikleri önemlidir; zira bu tip temsil kimin toplumun tam yesi sayıldığına ve kimlerin sayılmadığına dair önemli ipuçları taşımaktadır.

şekil 1. Cinsiyete Göre Meclisteki Temsil Oranlarının Yıllar İçindeki Değişimi (% , 1991 – 2020)

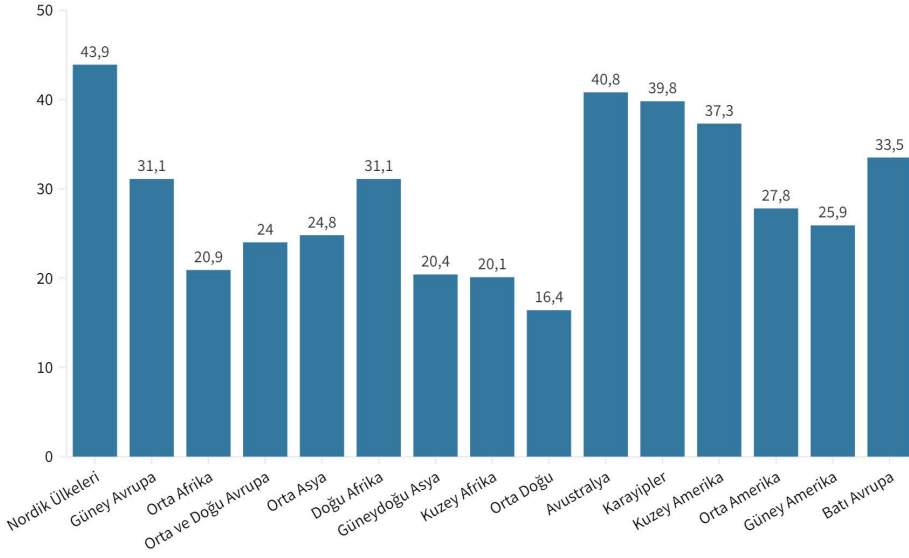
Kaynak: TÜİK, İstatiksel Tablolar, Toplumsal Cinsiyet Gstergeleri

- 1 White, J. B. (2003). State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman. *NWSA Journal*, 15(3), 145-159.2
- 2 İlter, E., & Bulut, A. T. (2020). Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili: Meclis Faaliyetleri zerinden Sayısal Bir Analiz. *Siyasal Journal of Political Sciences*, 29(1), 165-188.
- 3 Pitkin, H. F. (1967). *The concept of representation*. Berkeley: University of California.
- 4 Koyuncu, B., & Sumbas, A. (2016, September). Discussing women's representation in local politics in Turkey: The case of female mayors-hip. *Women's Studies International Forum*, 58, 41-50.
- 5 Phillips, A. (2012). Representation and inclusion. *Politics and Gender*, 8(4), 512-518.

Şekil 2. Cinsiyete Göre Bakan Oranlarının Yıllar İçindeki Değişimi (% 2008 - 2020)

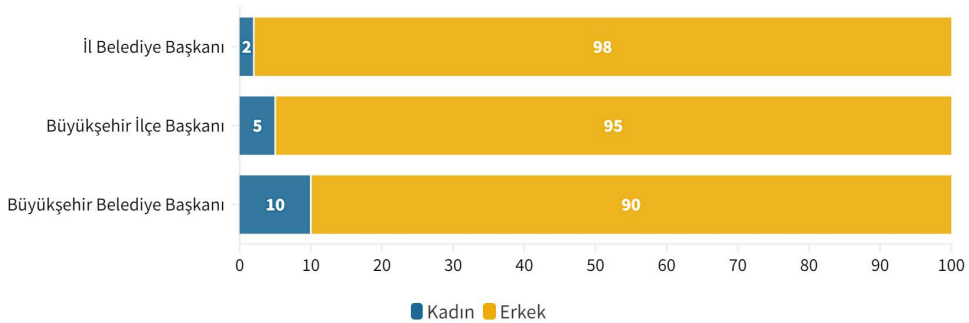
Kaynak: TÜİK, İstatiksel Tablolar, Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Minimum Seti

Şekil 3. Küresel Bölgelere Göre Kadınların Ulusal Parlamentolardaki Oranları (% 2020)

Kaynak: Inter-Parliamentary Union Parline, Global and regional averages of women in national parliaments

Kadınların parlamentodaki niceliksel temsilinin gidişatını tahlil edebilmenin başlıca yolu güncel verilerin karşılaştırılmasıdır. Şekilde görüldüğü üzere 1990'larda Türkiye'de kadınlar için tek haneli seyreden meclisteki temsil oranları, 2020'ye değin bir sene (2017) hariç hiç azalma eğilimi göstermemiş ve çift haneli sayılara yükselmiştir. Ancak 2020'de %17,3 olarak kaydedilen oran, küresel bölge ortalamalarının %85'inin gerisinde kalmaktadır. Inter-Parliamentary Union'un Güney Avrupa bölgesi kapsamında değerlendirdiği Türkiye, kendi kulvarındaki ülkelerin ortalaması olan %31,1'e göre çok daha düşük bir temsil yüzdesine sahiptir. Öte yandan Şekil 2'ye bakıldığında Türkiye'de kadın bakanların oranının seneler içinde inişli çıkışlı bir seyir izlediği, ayrıca 2008 ve 2020 yılları arasında bahsedilen oranda 8,3 puanlık bir farkın mevcut olduğu göze çarpmaktadır. UN Women ve Inter-Parliamentary Union'un iş birliğiyle hazırladığı, bakanlık makamlarındaki ve parlamentodaki kadınların küresel ölçekteki dağılımlarını gösteren haritaya göre Türkiye 193 ülke arasında bahsi geçen göstergeler için sırayla 140. ve 130. sıraya yerleşmiştir. Kabinedeki temsil oranının niceliksel yetersizliği bir yana, Türkiye'de kadınlara sunulan bakanlık makamlarının ekonomi, güvenlik, göç gibi yüksek politika addedilen alanlardan uzak; eğitim, aile, kültür gibi düşük politika olarak değerlendirilen sahalara yakın olduğu görülmektedir. Bu durumun kamuoyu ve yöneticiler nezdinde kökleşmiş cinsiyet ayrımcı kabullerin neticesi olarak ele alınması ve böylesi adaletsiz bir anlayışa zemin hazırlayacak eğilimlerden kaçınılması elzemdir. Sonuç olarak ülke çapında yıllara bağlı gözlemlenen artış trendi umut vad ediyor gibi gözükse de temsil oranlarının bilhassa uluslararası bir mukayese yapıldığında yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. 1935 yılında meclisinde kadın milletvekili bulduran sayılı ülkelerden biri olmasına rağmen Türkiye'nin güncel tabloda temsiliyet oranı bakımından alt sıralara yerleşmesi üzerinde durulması gereken bir husustur.

Şekil 4. Mahalli İdarelerin Seçilmiş Görevlilerine İlişkin Bilgiler (% , 2019)

Kaynak: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, 2020 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu

Türkiye’de kadın temsiline zayıf kaldığı en belirgin alanlardan biri olan yerel siyaset, kurum ve mekanizmalarındaki baskın perspektiften ötürü çeşitli tartışmaların merkezinde olagelmıştır. Buna göre, yerel birimlerin erkekler için hem vatandaş hem yönetici düzeyinde çok daha erişilebilir hale getirildiği, böylesi bir işleyişin ise kadınları karar alma veya siyasete katılım süreçlerinde dışarıda bıraktığı ileri sürülmektedir.⁶ Konuyla alakalı verilere göz atıldığında mahalli yönetimlerde kadın temsiline oldukça düşük seviyelerde seyrettiği görülmekte, bu da Türkiye’de yerel siyasetin mahiyetine yöneltilen eleştirilerin haklılık payı olduğunu düşündürmektedir. 2019 yılı seçim sonuçları esas alınarak oluşturulan tablonun işaret ettiği üzere Türkiye’de kadın büyükşehir belediye başkanı oranı %10, kadın büyükşehir ilçe belediye başkanı oranı %5 ve kadın il belediye başkanı oranı %2’dir.

Tüm bu sayısal göstergelerin ötesinde, Türkiye’de kadınların siyasi temsiline derinlikli bir tahlili daha bütüncül bir bakışla mümkün gözükmemektedir. Güneş-Ayata ve Tütüncü’nün bulgularının işaret ettiği üzere, kadın politikacılar mecliste azınlığı oluştursalar dahi uzlaşabildikleri ve ülkedeki kadın hareketi ile dirsek temasında bulunabildikleri ölçüde güçlü ve radikal hukuki kazanımlar (2002 Yeni Medeni Kanun ve 2004 Türk Ceza Kanunu gibi) elde edilebilecek potansiyele sahiptir. Ancak Türkiye’de müşterek siyasetin imkanlarının toplumsal ve politik yarılmalardan azade düşünülmeceği de bir gerçektir. Bu noktada, partilerin benimsedikleri katı disiplinin siyasal kültürü zenginleştirerek araçlara ket vurması, aday listelerinin küçük bir yönetici grup tarafından patronaj ilişkileri içinde belirlenmesi aksak bir zemin ortaya çıkarmaktadır. Partiler arası diyaloga alan açmayan disiplin geleneği, kadın siyasetçilerin ortak bir dayanışma zemini kurmalarının da önüne geçmektedir.⁷ Kadın politikacıların parti değiştirmelerinin “siyasal intihar”⁸ addedildiği bir bağlamda yönetime bağlılığın ve itaatın öncelikli hale gelmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla, kadın siyasetçilerin temsil misyonunun parti nezaretinde gerçekleşmesi veyahut gerçekleşmemesi nedensel kısıtlı bir alana mecbur kalındığının göstergesidir. Bu hususta kadın siyasetçilerin hareket alanının erkek siyasetçilerin alanından bir hayli dar olması da eşitsiz örüntülerle inşa edilmiş bir işleyişin tabii yansımasıdır. Günümüzde bu eşitsizlikleri aşabilmek adına kota sistemi gibi modeller veya kritik eşik benzeri kavramlar ortaya çıkmıştır. Özellikle kota sisteminin işlevselliğine dair Afrika ve Kuzey Amerika dahil

6 Koyuncu, B., & Sumbas, A. (2016, September). Discussing women’s representation in local politics in Turkey: The case of female mayorship. *Women’s Studies International Forum*, 58, 41-50.

7 Ayata, A. G., & Tütüncü, F. (2008). Critical Acts without a critical mass: The substantive representation of women in the Turkish parliament. *Parliamentary Affairs*, 61(3), 461-475.

8 Ayata, A. G., & Tütüncü, F. (2008). Critical Acts without a critical mass: The substantive representation of women in the Turkish parliament. *Parliamentary Affairs*, 61(3), 461-475.

birçok farklı coğrafyada yapılan muhtelif araştırmalar bu modelin politikaların sonuçlarını ve önceliğini, ayrıca karar alma mekanizmalarındaki dengeleri kadınlar lehine değiştirdiğini ortaya koymuştur. Fakat kritik eşiği yakalamış parlamentolarda kadınların ortak bir siyasi tutum etrafında bir araya gelmelerinin zorlaştığı, böylece kadın vekiller arasındaki birlik hissinin aşındığı eklenen bir bulgudur.⁹

Neticede, soruları çok daha temel ve eleştirel bir yerden sormaya başlamanın zihnimizde daha ufuk açıcı bir sürece vesile olacağı düşünülebilir. Örneğin, siyasetin özünün bu denli eril kod ve kanaatlerle örüldüğü bir sistemde kadınların mevcut düzene eklenmesi neye karşılık gelmektedir? Kadınların mezkür düzenle pazarlık yapabildikleri müddetçe siyasi arenada var olabilmeleri, büyük ölçüde daraltıcı ve baskılayıcı bir bağlama hapsolmalarını da beraberinde getirmektedir. Buna binaen kadınların “kendileri için, kendi adlarına, kendi üsluplarıyla ve kendi dilleriyle”¹⁰ karşılarındaki yapısal bariyerlerin farkında olarak, dönüştürücü bir güç ile fikir, eylem ve siyaset üretmeleri teşvik edilmelidir. Siyasetteki temsil dahil olmak üzere kadınların birçok alandaki hak arama mücadeleleri partilerin projeci, popülizm kaygılı, sathi yaklaşımlarının ötesinde; hakiki biçimde kadınların taleplerini dert edinen bir perspektifle desteklenmelidir. Kamusal hayata, karar alma süreçlerine ve yönetim kadrolarına dâhiliyetin kadın ve erkekler için hakkaniyetli bir nitelik arz etmesi adil bir toplumsal tertibin başlıca gerekliliğidir.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Necmettin Erbakan ve Milli Görüş Hareketi Üzerine Siyasi Sosyolojik Bir Deneme - Mahmut Hakkı Akın
- Bir İmam-Hatip Panoraması: İstatistiksel Verilerle İHL'lerin Tarihsel Gelişimi ve Dönüşümü - Yunus Vehbi Karaman

9 İter, E., & Bulut, A. T. (2020). Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili: Meclis Faaliyetleri Üzerinden Sayısal Bir Analiz. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 29(1), 165-188.

10 Berktaş, F. (2012). Patriyarkal Paradoks: Türkiye’de Kadın Politikacılar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0 (1), 137-140.

İslam ve İktisadi Kalkınma İlişkisi Üzerine

İsa Yılmaz*

13 Mayıs 2022

İnsanlık tarihinin belki de en hızlı değişim ve dönüşümlerinin yaşandığı bir çağın içindeyiz. Özellikle son iki yüzyıldır bireysel ve toplumsal hayatı ilgilendiren alanlarda yaşanan gelişmeler kurulu bir sosyal düzene uyum sağlama sürecini hepimiz için zorlaştırıyor. Her daim değişen ve ilerleme sergileyen maddi bir dünya bizi daha fazla değişime ayak uydurma konusunda zorlamakta. Tüm bu değişimlerin ortak paydasında insanlığa daha iyi yaşam koşulları sağlama amacı gelmekte. Bu hedefin farklı disiplinlerdeki ifadesi 'kalkınma' olarak biliniyor. Bu manada, küresel dünyanın son iki yüzyılda yaşadığı olağanüstü değişimler adeta kalkınma çağına girdiğimizi bizlere hatırlatıyor. Kavramın farklı disiplinlerdeki izdüşümleri bir yana bireysel ve toplumsal hayata belki de en çok sirayet eden boyutunu iktisadi kalkınma başlığı altında ele alabiliriz.

Günümüzde ülkeler arası rekabeti ölçerken gelişmekte olan ve gelişmiş ayrımı yapılması, iktisadi başarının büyüme verileriyle açıklanması, yüksek üretim peşinde kaynakları çeşitlendirme ve geliştirme, sermayeyi emeğin en verimli haliyle buluşturma adına beşerî sermayeyi arttırma, bu süreçte teknolojinin sınırsız gücünden istifade etme ve çok daha fazlası hep aynı amaca hizmet etmekte: insanlığı içinde bulunduğu sosyal ve iktisadi şartlardan daha ileri götürecek imkanların arttırılması. Yerel boyutlarıyla kalkınma yeni dünya düzeninin bir parçası olma adına bu denli önemliken küresel olarak da kalkınma benzer bir amacı taşımakta.

Daha geniş bir zaviyeden ele alındığında iktisadi kalkınmanın çok önemli başka bir misyonun parçası olduğu çıkarımına varmak da mümkün. Büyük oranda bu misyon orta çağ karanlığını geride bırakan Batı dünyasının Tanrının egemenliğini yeryüzünden silerek büyüü bozulmuş bir dünya tasarımına geçişiyile birlikte toplumsal düzeni nasıl inşa edeceği sorusuyla yakından alakalı. İktisadi kalkınma bu süreçte insan aklını mutlak bilgi kaynağı olarak kabul eden bir anlayışın toplumsal düzeni ve

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

insanların bir arada barış içerisinde yaşamasını garanti edecek ortak değer yargısını oluşturmaktadır. Tanrının elini yeryüzünden çekmesiyle modern dünya geleneğinin tüm basamaklıp önyargılarını yıkararak insanın, doğanın, emeğinin ve sermayenin gelişime açık potansiyelini harekete geçirmek yoluyla kusursuz bir evren yaratmayı hedeflemekte. Bunun için her daim mevcut sosyal ve iktisadi gelişme durumu ile iktifa etmeyip maddi yönleriyle daha fazla gelişme göstermek, çağa ayak uydurabilmek ve çağın öncüsü olabilmek ve bu sayede kalkınma yarışının içerisinde olmak tüm toplumların asli misyonunu oluşturmaktadır. Bir an olsun bu yarıştan kopmanın bedeli oldukça yüksek olduğu için iktisadi kalkınma ulvi bir hedefken aynı zamanda gerektiğinde bir cezalandırma vesilesidir. Son yüzyılın en önemli iki uluslararası kurumu olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere destek şartlarının arka planları cezalandırmanın pek kibar bir versiyonunu bizlere hatırlatır.

Tanrısız bir dünya tasarımının felsefi arka planı bir kenara, bu tasarımın sonuçlarını ele aldığımızda karşımızda pek de iyimser bir tablo olmadığını kabul etmemiz gerekir. Madem ki insanlık daha ileri safhalara küresel iktisadi kalkınma hedefleriyle taşınacak, o halde bunun adil ve eşitlikçi bir sonuç doğurması beklenir. Oysa pratikte durum aksini bizlere göstermektedir. Küresel dünya belki de hiç olmadığı kadar ekolojik dengesizlik, gıda sorunu, açlık, yoksulluk ve fakirlik, mutsuzluk, tatminsizlik ve gelir adaletsizliği ile sarsılmaktadır. İnsanlığın maddi anlamda iyi şartlara erişme yollarına kavuştuğunu belki iddia edebiliriz, ama insanın durumunun selamete kavuştuğunu iddia etmek oldukça zor bir varsayım. Burada içinde yaşadığımız kapitalist düzenin eşitsizlik üzerine kurulu bir felsefeye dayandığını tekrar hatırlamak ve beklentileri bu yönde yenilemek uygun olacaktır.

Küresel nüfusun önemli bir payını oluşturan Müslüman dünya bu eşitsizlikten en çok nasibini alan kesimi oluşturmaktadır. Mevcut şartlarda Müslüman toplumların hali pür melali bizlere bu durumu en iyi şekilde gösteriyor. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin ortak paydalarından birinin din olarak İslam'ı benimsemiş nüfusa sahip olmaları doğal olarak İslam ve azgelişmişlik sorununu gündeme getirmekte. Gerçi bu korelasyon bir nedensellik ilişkisini icbar etmese ve dolayısıyla tüm sorunun İslam'ın kendisinden kaynaklandığına dair bir kanaati haklı görmese de yine de, İslami değerler ile modern küresel kalkınma hedefleri arasında uyumsuzluğunun nasıl aşılacağına dair sorun uzun zamandır akademik dünyanın canlı gündemini oluşturuyor. Günümüzde bu alanda yapılan pek çok akademik çalışma Müslüman toplumların çağın şartlarına uygun bir din anlayışını ortaya koyamamaya odaklanmakta. Bu yaklaşım Müslüman toplumların geri kalmışlığını geleneksel dünyadaki kurumsal yapıların günümüze taşınamamasına dayandırırken, daha radikal yaklaşımlar Batının sanayileşmeci ve finansallaşmacı kalkınmasına entegre olacak bir İslami değerler bütünü

yenilikçi bir anlayışla ortaya çıkarmayı şart koşmuştur. Bu yaklaşıma göre, örneğin, faize dayalı bankacılık sistemi yerini faizsiz standartlar taşıyan bir İslami banka anlayışına bırakmak durumundadır. Sanayileşme, benzer şekilde, iktisadi gelişme adına olmazsa olmaz süreçlerden biridir. Yine, finansal piyasaların geliştirilmesi Batının kalkınma yolunda ayak izlerini takip etmek adına kaçınılmaz bir fırsattır.

Tüm bu önermeler iktisadi kalkınmanın pozitivist bir alana hapsolan ve felsefi arka planı göz ardı eden boyutlarına odaklanmak yerine dağılımsal sorunlara rağmen ülke sınırları içerisinde bolluk ve refahın öncelenmesini önermektedir. Bu yüzden, milli gelirin ne pahasına olursa olsun artması bu gelirin dağılımından önce gelmektedir. Zamanında geri kalmışlığı sanayileşmedeki gecikmeye bağlayan Müslüman ülkeler zamanla finansal piyasaların geliştirilmesiyle Batı gibi gelişmiş ülke kategorisinde yer alacağını düşünmüş ama yine başarılı olamamıştır. Kendisi eşitsizlik yaratan bir kalkınma misyonuna sahip olan kapitalist sistem ile adaleti esas alan bir değeri önceleyen İslam'ın aynı düzlemde buluşması bu açıdan pek mümkün görünmemektedir.

Belki de bu durumun bilincinde olarak, yakın dönem İslam iktisadi çalışmaları kalkınmanın büyümesini yapı bozumuna uğratarak özgün bir iktisadi kalkınma çerçevesi sunmak adına 1940 ile 1970'li yıllar arasında derinlikli bir tartışma ortamı yarattı. İlk dönem İslam iktisadi çalışmalarına, dahası bu dönemdeki uluslararası konferansların içeriklerine bakıldığında temelde iktisadi kalkınmanın İslam prensipleriyle nasıl bir içerik kazanacağına dair oldukça zengin bir literatür oluşmuştur. Ancak, daha sonraları çeşitli politik ve iktisadi gelişmeler bu arayışın yerini zamanla finansal gelişmeyle kalkınmanın sağlanacağına duyulan güven neticesinde İslam finansın ticari başarısına bırakmıştır. Halbuki İslami finans, sermaye birikim rejiminin egemenliğini yıkacak bir radikal dönüşümü yaşatma konusunda Müslüman toplumlarda bir beklenti yaratmakta oldukça isteksizdir.

Günümüzde Müslüman toplumlar bir kısılcacın arasında sıkışmış durumdadır. Bir taraftan kapitalist kalkınmanın yarattığı eşitsizliği ortadan kaldıracak ve günümüz kalkınma değerleriyle İslami prensipleri buluşturacak bir ara formülü oluşturmada zorluk yaşarken, diğer tarafta bu çözümsüzlüğün getireceği maddi zorluklar yerine daha az adil ama daha fazla müreffeh bir hayatı tercih etme arasında gidip gelmekte. Belki bundan daha vahimi, bu iki seçenek dışında bir alternatife duyulan özlemin giderek azalması. Halbuki ana akım iktisadın dışında pek çok alt disiplin bu arayışın peşinde bir çaba göstermekte. Sosyoekonomistler, post-developmentalists, de-growth savunucuları ve daha pek çoğu aynı paradigmadan da olsa bir alternatif üretme konusunda ısrar ederken ontolojik olarak çok farklı bir yerde duran ve modern dünyaya alternatif sunabilecek belki de en önemli değerler bütününe sahip bir din anlayışına sahip olan İslam iktisadi neden kalkınmanın kalıplarını yıkarak daha adil bir dünyanın fikri mi-

marisini oluşturmasın? Kapitalist dzenin zafer ilanı olarak tarihin sonunu ilan eden tezlere rağmen gñmñzñn çevre sorunları, sürdürülebilirlik, emeğin değeri, ahlak ve birçok hususta yaşanan adaletsizliklere karşı hala söz söyleyebilecek olan İslam iktisadı öncelikli olarak kalkınma fetişizminden kurtulup yerine yeni kavramsal alternatifler sunabilir. Bunlar arasında hiçbirini sadece hayatın maddi yönleriyle sınırlı olmayan ve manevi, ahlaki ve ruhsal gelişimi izhar eden tezkiye ve tekâmül gibi kavramlar gelmektedir. Yeni dönem İslam iktisadı çalışmaları bu tarz kavramların teorik yönlerini ve pratiğe dönük izdüşümlerini geliştirmek sayesinde epistemolojik bir fark yaratacaktır. Diğer türlü, küreselde yaşana gelişmeleri takip etme ve uyum sağlama noktasında İslami finans sermaye birikim rejimine naif bir katkıda bulunmanın ötesine geçmek dışında bir beklenti oluşturmaz.

Bu kategorideki diğer yazılar

- İnsani Gelişime Alternatif Bir Bakış: İslami Gelişme Endeksleri - Büşra İnce
- Dünyada ve Türkiye’de Gıda Güvenliği ve Sürdürülebilirlik - Erdoğan Burak Ezeroğlu
- Gıda Güvenliğinde Küresel Normların İkillemi: Bir Örnek Olarak Filistin - Ceyda Bostancı
- Ana Akım İktisat Düşüncesi ve Yeşil Ekonomi - Ahmet Atıl Açıcı
- Doğa-İnsan Refahı İlişkisi ve Sürdürülebilirlik - Ahmet Atıl Açıcı

İslam İşbirliği Teşkilatının Küresel Sistemdeki Pasifliği Üzerine Bir Değerlendirme

M. Hüseyin Mercan*

24 Ağustos 2022

Son yıllarda küresel siyasetin seyrinde uluslararası örgütlerin ve özellikle de uluslararası oluşumların öneminin artması ve siyaset yapma ve uygulama süreçlerinde etkilerini hissettirmesi Müslüman dünyada iş birliğini ve hareketliliği artıracak yapı ya da yapıların imkânını gündeme taşımaktadır. İslam dünyasında özgün bir siyasallığın oluşabilmesine katkı sağlayabilecek ve sorunların çözümünde aktif rol üstlenebileceği gibi küresel siyasetin diğer aktörlerini yeri geldiğinde dengeleyici bir işlev görecektir. Uluslararası sistemin doğasından kaynaklanan adaletsizlik, eşitsizlik, çatışma gibi sorunlarla mücadelede güçlü bir iradenin ortaya konması ve Müslüman devletlerin kendini temsil konusunda daha özgüvenli bir karaktere bürünmesi, yeni bir küresel siyasetin şekillenmesine yönelik beklentileri de artıracaktır.

Böyle bir zeminin oluşabilme ihtimali dikkate alındığında akla ilk gelen soru Müslüman dünyada böyle bir yapının tesisi için gerekli irade ve vizyonun olup olmadığı ya da İslam dünyasındaki en büyük siyasi örgüt konumundaki İslam İş Birliği Teşkilatı'nın (İİT) bu misyonu üstlenip üstlenemeyeceğidir.

İİT, uluslararası siyasette Birleşmiş Milletlerden (BM) sonra üye sayısı, coğrafi dağılımı, etnik ve dil çeşitliliği bakımından en büyük ikinci örgüt olarak kabul edilmektedir. 57 üyesi bulunan ve 5 ülkenin de gözlemci statüsüne sahip olduğu İİT, sadece siyasi ve ekonomik önemi dolayısıyla değil aynı zamanda askerî güç kapasitesi, yer altı kaynakları bakımından çeşitliliği ve zenginliği, eğitim, kültür ve teknoloji alanlarındaki potansiyeli ve özellikle de genç nüfus oranı ile küresel siyasette alternatif bir düzen iddiasını sunabilme imkânına sahip en önemli yapıdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Avrupa merkezci siyasallığın şekillendirdiği mevcut uluslararası sistem özellikle son birkaç on yılda ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası oluşan siyasi atmosfer, tüm dünya üzerinden tahakküm kurmaya çalışan ABD ile küresel siyasette yeniden mevzi kazanmaya çalışan Rusya ve yükselen başat aktör Çin arasında derin bir rekabete kapı aralamıştır. Afganistan ve Irak işgalinin yol açtığı travmalar ve Arap dünyasındaki halk ayaklanmalarının yeni krizleri tetikleyen bir hale evrilmesi, İslam dünyasındaki kaotik durumun artmasına yol açarken aynı zamanda küresel siyasetteki ana rekabetin de Müslüman dünyadaki karar alma süreçlerini doğrudan şekillendirmesini beraberinde getirmiştir.

Gerek İslam dünyasındaki devletlerin gerekse bir örgüt olarak İİT'nin sahip olduğu potansiyel dikkate alındığında Müslüman toplumların kendi kaderlerini şekillendirme konusunda niçin zayıf kaldıkları ya da yeterli bir irade ortaya koyamadıkları bu tartışmanın en kilit noktasını oluşturmaktadır. Yerküre üzerinde kendi siyasallığı zemininde bir düzen kurma iddiasına sahip bir dinin mensuplarının, uluslararası sistemde alternatifler oluşturabilecek mekanizmaları hayata geçirememesi sadece dış etkenlerle ya da İslam dünyasındaki genel ataletle açıklanabilecek bir husus değildir. Müslüman siyasallığın ana kodlarını belirlediği yeni bir dünya düzeninin tesisine dair bir çabanın İslam dünyasındaki devletler tarafından ortaya konmaması ya da kimi girişimlerin kadük kalması oldukça büyük bir yapısal krize işaret etmektedir. Bu bağlamda İslam dünyasında güçlü bir siyasi vizyonun ortaya konamamasının ve etkin bir birliğin oluşturulamamasının nedenlerinin iyi analiz edilmesi, en azından yüzleşilmekte olan yapısal krizin aşılabilmesine ve gelecek dönemlerde alternatif bir yapının ihdasına olanak tanıyabilecektir.

İİT'nin küresel siyasetteki pasifliği ve Müslüman dünyaya alternatif bir düzenin tesisine dair bir ruh aşıl原因aması öncelikle yapının kendisinden kaynaklanmaktadır. Başta Filistin meselesi üzere İslam dünyasındaki hiçbir krize yönelik net çözüm önerileri sunamaması ve küresel aktörlerin İslam ülkelerine ya da süregelen krizlere yönelik yaklaşımları karşısında baskı araçlarını uygulamaya koyamaması, İİT'nin uluslararası ilişkilerde oyun kurucu bir aktör olamamasının önündeki başlıca engeldir. Örgütün kuruluş felsefesinin "İslam dünyasının hak ve çıkarlarını koruma" ve üye ülkeler arasındaki "iş birliği ve dayanışmayı güçlendirme" misyonu üzerine bina edilmesine rağmen, kuruluş tarihi olan 25 Eylül 1969'dan bu yana örgütün ana misyonu çerçevesinde başarılı bir sınav verememiş olması, İİT'nin etkin bir örgüte dönüşebilmesine dair inancı büyük oranda zedelemiştir. 21 Ağustos 1969'da fanatik bir Yahudi'nin kundaklama girişimi sonrası Mescid-i Aksa'da çıkan büyük yangın, Müslüman dünyada bir inisiyatif alma ve kendi haklarını arama ve çıkarlarını koruma konusunda bir hassasiyetin oluşmasına olanak tanımıştı.

II. Dünya Savaşı'nın ardından küresel siyasetin barışçıl bir zeminde sürdürülmesi ve tüm toplumların eşit ve adil bir siyasi gerçeklikte yaşamasını temin amacıyla kurulan BM'nin misyonunu hayata geçirme konusunda ciddi zafiyetler göstermesi ve özellikle Müslüman dünyadaki sorunların çözümüne yönelik ikircikli bir tavrın ortaya konması, Eylül 1969'da İİT'nin kuruluşu girişimine zemin hazırlamıştı. Müslümanların ilk kıblesine yönelik mütecaviz saldırı, İslam ülkelerinin siyasal uyanışını hızlandıracak düzeyde radikal bir hamleydi. Nitekim alternatif bir örgüt kurulmaksızın Müslümanların haklarının yeterli düzeyde savunulamayacağı ve İslam dünyasının mütemadiyen edilgen bir statüde kalacağı inancı, İİT'nin kuruluşu ile alternatif bir düzenin/yapının oluşturulması aracılığıyla dönüştürülmeye çalışılmıştı. Bununla birlikte üye ülkelerin siyasi öncelikleri, vizyonları, küresel siyasete ve dünya düzenine bakışları, kurulan yapının alternatif sunma iddiasından uzaklaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

İİT'nin üyelerinin bir arada bulunmasındaki ortak değer İslam dini olmakla birlikte üyelerin tamamının farklı siyaset zemininde hareket ediyor oluşu, Müslüman dünyanın ortak bir gündem geliştirememesinde temel faktörlerin başında gelmektedir. Filistin ya da Kudüs meselesinin kalıcı çözüm bulunmamasına uluslararası toplum tarafından da sürekli gündemde tutulması, İİT üyelerinin genel itibarıyla Kudüs konusunda aynı çizgide yer almasını sağlasa da aynı tavrın hem Filistin meselesinin genel seyri ve çerçevesine hem de İslam dünyasındaki diğer kriz alanlarına dair gösterilemediği de müşahede edilmektedir. Gerek sömürgecilik mirası gerek ulusdevletlerin inşası sürecinde siyasi elitlerin tercihleri gerekse ABD, Rusya ve Çin gibi uluslararası siyasetin başat aktörleriyle kurulan ilişkilerin yol açtığı bagajlar, İİT bünyesinde dünya düzenine alternatif sunabilecek güçlü bir birlikteliğin oluşumunu engellemektedir. Üye ülkelerin ulusal çıkar önceliklerinin çoğu zaman İİT'nin ana felsefesiyle çelişmesi ya da çatışması, uluslararası ilişkilerde İslam dünyasında güçlü bir bloğun meydana getirilmesine izin vermemektedir.

İİT'nin kapasite ve potansiyeli dikkate alındığında uluslararası ilişkilerin eğilimlerini ve seyrini değiştirecek bir güç olduğu aşikâr olmakla beraber gerek İİT'nin kurumsal yapısının gerekse üye ülkelerin bu potansiyeli değerlendirme arzusunda olmaması Müslüman dünyadan güçlü bir siyasi iradenin yükselmesine olanak tanımamakta ve genellikle romantik bir okuma üzerinden İslam dünyasındaki iş birliği imkanları tartışılmaktadır. Müslüman toplumların küresel siyasette etkin bir rol üstlenmesinin yolu özgün bir siyasallık zemininde ve ancak alternatif bir düzen iddiasıyla mümkün olabilecektir. Mevcut koşullar ve üye ülkelerin siyasi tercihleri ve öncelikleri dikkate alındığında ise İslam dünyasındaki sorunların çözümüne dair küresel aktörler karşısında kararlı bir duruş sergileyecek bir örgütsel yapının tesisi için kısa vadede uygun şartların oluşacağı düşünülmemektedir. Bu minvalde İİT bünyesinde yapısal reform-

ların gerçekleştirilmesine dair inanç ve ihtiyacın oluşması ve akabinde bu konuda adımların atılması en azından orta vadede Müslüman dünyanın özgün bir siyasallıkla küresel siyasette temsiline olanak sağlayabilecektir. Aksi takdirde Müslüman dünyada tekil girişimlerin dışında -Türkiye'nin son yıllarda Filistin, Suriye, Mısır, Keşmir ve Yemen gibi kriz bölgelerinde üstlendiği misyon ve takip ettiği strateji buna örnek gösterilebilir- küresel siyasette Müslümanların haklarını savunan güçlü yapıların oluşması asla gerçekleşmeyecektir.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Ukrayna'daki Savaşa Dair Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Rehberi - Stephen M. Walt
- Güvenlik İkilemini Ehlileştirmek - Dani Rodrik
- Yeni Bir Dönemin Başlangıcı - George Friedman
- BM Güvenlik Konseyi Ne Zaman Adaletsiz Davranmayı Bırakacak? - Motasem Ahmed Dalloul
- Düzensiz Bir Uluslararası Sisteme Dair Dört Senaryo - David Bach
- İngiltere'nin Göçmen Kampı: Ruanda - Ömer Faruk Özbil
- Çin'in Barışçıl Yükselişi mi, Kültürel Hegemonyası mı? "Orta Asya Örneği" - Hatice Demirci

Akademide Ne İşimiz Var?

Yasin Ramazan Başaran*

20 Nisan 2022

Konuşmak bir işteş fiil. Bir sözün aynı anda hem söylenmesi hem de dinlenmesi demek. İnsan kendi kendine konuştuğunda dahî, hem söyleyen hem de dinleyen olarak işteş bir fiil gerçekleştirmiş olur. Bu anlamıyla konuşmak, söz söylemeden farklı olarak bir muhatabın olmasını ifade eder. Söz söylemenin vaaz gibi, edebiyat gibi, siyaset gibi farklı yolları da vardır. Ancak muhatapla karşılıklı söz söyleme ve söylenen sözü dinlemenin yani konuşmanın sistematik ve kolektif yolu bizi akademiye çıkarır. Akademi kültürü konuşma kültürüdür. Bu yazıda, akademi kültürün başat özelliklerine dikkat çekerek, akademisyenler veya akademisyen adayları olarak burada işimizin ne olduğu sorusunu cevaplayacağım. Elbette akademi kültürü kapalı bir sistem değil ve ulaştığı toplumların şartlarında yeni özellikler kazanabiliyor. Bu yüzden akademinin tüm özelliklerinden bahsetmeye çalışmıyorum. Dikkat çekeceğim başat özellikler, mutlaka belli bir iddianın olması, akademide ortak aklın kullanılması, geleneklere dayanan çalışma disiplini ve her aşamada eleştirel olmaktır.

İlk olarak, akademi kültürünün konuşma kültürü olması, konuşulan her şeyin akademik olacağı anlamına gelmez. Ancak konuşulan bir konu varsa bu konuyu belli standartlara taşıyarak onu da akademik olarak konuşabiliriz. Bu belli standartların en önemlisi, düşünen birinin bir konuda açık ve belirgin bir iddiasının olmasıdır. Akademi kültürü, bilgi paylaşımı ve fikir aktarımı söz konusu olduğunda temel bir iddianın olmasını gerekli kılar. Neyin nasıl olduğuna dair veya neyin nasıl olması gerektiğine dair açık ve belirgin bir iddia olmadan yapılan konuşmalar, dost sohbetlerinde çay-kahve eşliğinde oldukça eğlendirici olabilir (veya kavgalara neden olabilir!). Akademi kültüründe konuşmanın amacı eğlenerek vakit geçirmek olmadığından, bir konuya dair görüşlerin doğruluğunu veya yanlışlığı, birinin ileri sürdüğü iddiaların tutarlı ve bütünlüklü olmasına bağlıdır. Tutarlılığı ve bütünlüğü ise açık bir dil ve belirgin bir akıl yürütme ortaya çıkarır. Bir konuda birbiriyle ilişkili gibi görünen bilgi-

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ler, farklı iddialar, “fikir kırıntıları” art arda sıralanabilir. Her biri başka telden çalan ama aynı konu üzerindeymiş gibi gelen bilgilerin akademik değeri yoktur. Çünkü bilgi ve düşünceleri birleştiren omurga açık ve belirgin değilse, tutarlılık ve bütünlükten bahsedemeyiz. Bu bakımdan, bir konuşmanın, yani makale, tez veya sunum gibi bir metnin bir konuda temel bir iddiaya sahip olması, akademiye yaptığımız şeyin başat özelliklerindedir.

Bir iddiası olmayan metinler de, iddiası açık olmayan metinler de akademik kültüre dahil olamaz. Ortada bir iddia yoksa bilgilerin paylaşılmasının anlamı nedir? İddiası olmayan görüşler neden ileri sürülür? Bir konuşma veya metinde, paylaşılan tüm bilgiler ve ileri sürülen görüşler temel iddia sayesinde anlamlı bir bütün oluşturur. Temel bir iddia yoksa, söylenen her şey bir deftere alınmış rastgele notlardan farksızdır. Kimi metinler de, okuyucu veya dinleyiciden ipuçlarını birleştirerek ikna olmasını bekler. Bu gibi durumlarda, metin aslında kafa karıştırarak haksız yere avantajlı duruma geçmektedir. Haklı bir konuşmada (metinde) bir iddianın olması kadar iddianın açık ve belirgin şekilde ortaya konması da önemlidir.

İkinci olarak, akademi kültürü sadece iddia sahibi olmayı gerektirmez, aynı zamanda bu iddianın denetlenebilir olmasını sağlamaya çalışır. Dünyaya (ve dolayısıyla herhangi bir konuya) bakışımız kaçınılmaz olarak bir bakış açısına sahiptir. Bakış açımızı genişletebilir, kimi zaman değiştirebilir ancak bakış açısından tümüyle sıyrılıp ‘tanrısal bakış’ moduna geçemeyiz. Herkes herhangi bir konuda bir bakış açısını bildirebilir. İnsanların aynı konuya bakış açıları birbirinin zıddı veya benzeri de olabilir.

Ancak hangi aç doğru hangi aç yanlıştır? İşte bu sorunun çözülebilmesi için akademi insanlar düşünürken birbirlerinin akıllarını da kullanma yoluna giderler. Konuşmanın bir anlamı da burada açığa çıkar. Eğer sadece kendi aklımızda düşünüyor olsaydık, yaptığımız hataların pek çoğundan habersiz düşünmeye devam edecektik. Bakış açıları zaman zaman karşılaştırılarak, zaman zaman birleştirilerek, zaman zaman ayrılarak bir konuda tek bir kimsenin sahip olabileceğinden çok daha geniş ve derin açların yakalanması sağlanabilmektedir. Bu da bakış açılarından yansıyan iddiaların birbirleriyle denetlenmesi demektir. Akademiye meydana gelen konuşmalar, gerek makale gerek tez veya sunum formatında olsun, tam olarak bu denetleme işlevini yerine getirmek üzere tasarlanmışlardır. Bir iddia, ancak o iddianın doğruluğuna dair verilen gerekçeler sayesinde akademik kültürde kendine yer bulur. Gerekçeleri aracılığıyla başkaları tarafından denetlenen iddianın doğru olması, hiç denetlenmemiş bir iddiaya göre daha olasıdır. Çünkü iddia ortaya çıktığı gibi ileri sürülmemiş, farklı bakış açısı sahiplerinde karşılığını bulmuş ve onlarca da bir şekilde benimsenmiştir.

Akademi kültüründe denetim, söylenen sözün boşluğa atılmasına engel olur. İddiaların olgunlaşmasında karşılıklı alışveriş söz konusu olduğu zaman, hem konuya dair iddiaların denetimi sağlanacak hem de konunun derinleşmesi için motivasyon bulunacaktır. Bir makalenin incelenmesi veya bir kitapta başka kitaplara atıf yapılması, söylenen sözlerin boşa gitmediğini, ilgili kişilerde karşılığını bulduğunu gösterir. Karşılığı olmayan her eylemin sönmesi gibi, karşılık bulmadığı takdirde akademik üretimin motivasyonunu kaybetmesi de yaygın olarak görülür. Oysaki, söylenen bir sözün ardından ona verilen olumlu veya olumsuz bir cevap, arada yıllar dahî olsa, söylenenlerin boşa gitmediği sonucuna ulaştırır. Bu noktada, her akademik ürünün bir yandan denetleyen bir yandan da denetlenen rolünü üstlendiği de ortaya çıkar. Denetleme sayesinde tek tek yapılan gözlemler, biri tarafından ileri sürülen kavramlar birlikte daha güçlü hale gelir.

Akademi kültürünün üçüncü başat özelliği, iddiaların ve denetimin belli geleneksel örgüler içinde olmasıdır. Akademi içindeki gelenekler, soruları ve cevapları organize ederek, malzeme sunarak, kategoriler aracılığıyla bakış açılarını karşılaştırarak belki de çağlar süren konuşmanın devamlılığını sağlar. Bildiğimiz anlamdaki tüm akademik disiplinler belli gelenekleri devam ettirerek bu statüyü elde etmişlerdir. Fizik veya kimya laboratuvarlarından felsefi makalelere kadar, kendinden önce nelerin yapıldığına bakarak sorunları inceleyen her akademisyen, takip ettiği geleneğin bir temsilcisi olmuştur. Burada aslında sadece kendinden öncekilerin yapıp ettiklerinin aktarımı değil, aynı zamanda kendisine kadar olan her bilgi ve görüşün biriktirilmesi söz konusudur. Yani akademi kültüründe, üretilen her şey aynı zamanda kendinden önce ortaya çıkan şeylerin üstüne inşa edilir. Böylece her yeni iddia, bir bağlama oturmuş olur.

Hiç kimse sıfır noktasından bir çalışmaya başlamaz. Teknik olarak, günümüz akademisinde dipnotlarla ve atıf sistemiyle yapılmak istenen, bir iddianın kendinden önceki hangi iddialara dayandığının gösterilmesidir. Burada bahsettiğimiz dayanma, iddiayı desteklemek şeklinde olabileceği gibi, onu eleştirmek yoluyla da gerçekleşebilir.

Son olarak, akademi kültürü aktarım ve birikim konusunda eleştiriye önceler. Doğruluk hedefiyle gerçekleşen konuşmaların (ve metinlerin) kendinden önceki ve çağdaşı olan iddiaları değerlendirmeye tabi tutması beklenir. Bu, bir nevi aklın hakemliğine başvurarak belli bir onay ve ret mekanizmasının işletilmesi demektir. Bu mekanizmanın hangi ölçüye (kritere) göre çalışacağı disiplinlere, dönemlere ve yönelimlere göre değişiklik gösterebilir. Ancak eleştiri, bir konudaki birikimin bugüne nasıl aktarılacağı ile ilgili konuşmanın gerekliliğini vurgular. Daha yukarıda belirttiğim gibi, akademi kültüründe iddialar denetlendiği ölçüde güvenilirlik kazanır. İşte bir iddianın denetlenebilmesi yani güvenilirlik kazanabilmesi, onun farklı insanlar tarafından eleştirilmesine bağlıdır. Eleştiri, bu anlamda akademik bilgi ve fikirlerin birleştirici unsuru olur. Eleştirinin olmadığı bir iddialar bütünü, her ne kadar bütünlüklü ve tutarlı da olsa, gerçeklere uygunluğu açısından her zaman sallantıda olacaktır. Sağlam bir iddia, şüphelerin üstesinden gelmiş bir iddiadır. Bu nedenle, eleştirinin akademi kültüründe vazgeçilmez bir yanı olduğunu teslim etmek gerekir.

Özellikle bu noktada, eleştirinin düşüncelere, saygının kişilere olduğunu da hatırlamak gerekir. Çok saygın birinin görüşlerini eleştirmek, akademide mazur görülen değil teşvik edilmesi gereken bir tavır olur. Çünkü eleştirilmeyen iddialar karşılık bulmamış iddialardır. Bu nedenle, akademi kültürüne sahip biri gerek eleştirirken gerekse kendisi eleştirilirken, konuları kişiselleştirmemeye gayret etmeli, görüş sahiplerine saygı çerçevesinin dışına çıkmadan iddialarını ortaya koyabilmelidir. Ancak bu durumda da, eleştiriye aşırı anonimleştirerek, hiç isim zikretmeden dile getirmek akademideki konuşmanın akışını engeller. Bir iddiayı sahibine atıfla eleştirmek saygısızlık değil aksine iddianın kime ait olduğunu vurgulayan ince bir davranıştır. Akademi kültürü, görüşleri olabildiğine tartışan ama birbirlerine saygılı bireyler aracılığıyla yaşam imkânı bulur.

Bu yazıda, akademinin belirli bir kültürü beraberinde getirdiğini ve bu kültüre ait dört başat özelliği ifade etmeye çalıştım. Her bir başat özellik gerek akademiye girmiş bulunan gerekse girmeye istekli olan herkesin işini ayrı bir açıdan tarif eder. Akademi kültüründe işimizin önemli bir kısmı, gerekçeleriyle birlikte bir iddiaya sahip olmak, iddiaları denetlemek, var olan birikimi değerlendirmek ve onu ileriye aktarmaktan ibarettir. Tüm bu işlerin gerçekleşmesi ise, her aşamada eleştirel bir tavır takınmaya ve iddiaların doğruluğunu incelemeye bağlıdır.

Çoklu Makale Doktora Tezi Yerine Geçmez!

İbrahim Hakan Karataş*

1 Mayıs 2022

Konuya girmeden önce bu yazının ilham kaynağı konusunda kısa bir açıklama yapma müsaade ediniz. Son günlerin sıcak konularından biri olan üç makalenin bir doktora tezi sayılıp sayılmayacağı tartışması bağlamında İLKE Analiz için “Çoklu Makale Doktora Tezi Yerine Geçer mi?” başlıklı bir görüş yazısı kaleme alan değerli hocam ve mesai arkadaşım Prof. Dr. İsmail Güleç, yazısını yayımlamadan önce bana gönderdi ve ne düşündüğümü sordu. Kendisi ile aynı fikirde olmadığımı belirttim. “O halde, sen de görüşünü yaz ve yayımla!” dedi. Nihayet bu yazıyı kaleme aldım. Hatta yazımı bitirdikten sonra yazımı kendisine gönderdim ve başlık konusunda da onayımı rica ettim. Umarım her iki görüşün de bu çok önemli tartışmaya katkısı olur.

Çalıştaya Dair

YÖK’ün 14 Şubat 2022’de “Doktora Öğretiminin İyileştirilmesi Çalıştayı Raporu” 15 Nisan 2022’de yayımlandı. 87 sayfalık Çalıştay Sonuç Raporu sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilimleri ve güzel sanatlar olmak üzere dört alanda doktora eğitimi süreçlerini iyileştirmeye yönelik tavsiye kararları içeriyor. “Program Açma ve Öğrenci Kabulü”, Öğretim süreçleri”, “Danışmanlık”, “İdari Süreçler” ve “Araştırma ve Tez Süreci” başlıkları altında yaklaşık 500 tavsiye kararı listelenmiş.

Her alan için farklı bir komisyon oluşturulduğundan, komisyonların kararları da, çalışma konuları aynı olsa da, birbirinden farklı olmuş. Esasen bu beklenen ve normal bir durum olmakla birlikte bazı temel konularda birbiri ile çelişen kararların alınmış olduğunu da dikkatli bir okuyucu rahatlıkla fark edebilir. Ayrıca bazı konularda -ki bunların başında önemine binaen danışmanlık konusu geliyor- mükerrer tavsiye kararların yer aldığını da söyleyebiliriz.

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi

Çalıştayın Önemi

Türkiye'nin kalkınması ve büyümesi için doktora eğitiminin önemi, doktora eğitiminin hali hazırdaki durumu, yükseköğretim politikaları açısından kritik bir konu olması gibi sebeplerden böyle bir konunun ciddi bir çalıştayda ele alınması ve etraflıca tartışılması tarihi bir gelişmedir. Bu sebeple öncelikle bu çalıştayı düşünen, planlayan, uygulayan ve katılanlara teşekkür ederim.

Bu denli önemli, kapsamlı ve nitelikli bir çalıştay sonucunda onca kararın arasında sadece bir maddenin basın ve kamuoyunun gündemine girmiş olması olumsuz bir durum mudur yoksa bir iletişim stratejisi midir, bunu tam olarak bilemem. Ancak bu tartışma vesilesiyle Türkiye'de doktora eğitiminin gündemde yer bulmasını değerli ve yararlı bulduğumu da ifade etmeliyim.

“Üç Özgün Makale Bir Doktora Tezi Eder mi” Tartışması

Çalıştayın tartışma konusu olan maddesi sosyal bilimler alanının Araştırma ve Tez Süreci başlıklı son bölümünün sondan üçüncü kararı. Benzer bir kararın diğer alanlarda yer almadığını belirttim. Tartışma her ne kadar bu çalıştay raporunun yayımlanması ile gündeme gelmiş gibi görünse de hali hazırda benim görebildiğim kadarıyla İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ile İTÜ bu uygulamayı çoktan hayata geçirmiş. Yani esasen bu tavsiye kararı yeni bir keşif değil. Bu durumda lehte ya da aleyhte görüş bildirenlerden özellikle işin içinde bit yeniği arayanların manipülatif davrandıklarını iddia etmek haksızlık olmayacaktır.

Yüzeysel tartışmaları bir tarafa bırakarak işin özüne baktığımızda üç (ya da daha az veya daha çok) makalenin doktora tezi yerine geçip geçemeyeceği konusunda karar verebilmek için bazı diğer hususlarda anlaşmamız gerektiği düşüncesindeyim. Öncelikle Türkiye'nin gerek akademide gerekse de ekonomik ve sosyal hayatın içinde daha fazla doktora ihtiyacı olduğu açık bir gerçektir. Madalyonun diğer yüzünde ise yine Türkiye'de doktora eğitiminin ve doktora tezlerinin niteliği tartışılmaktadır. Doktora eğitimi ile ilgili diğer bir can yakıcı konu ise doktora süresinde eğitimi tamamlamadan ayrılanların oranlarının yüksekliğidir. Doktoralı sayısını artırmak, doktoranın niteliğini yükseltmek ve terk oranlarını düşürmek için işe yarar politikalar geliştirmemiz gerekmektedir. Nitekim çalıştay kapsamında alınan yüzlerce karar da bu ihtiyaca ma-tuftur ve çoğunlukla yerinde ve yararlı kararlardır.

Basit Sayısal Eşitlik Modeli!

Çalıştay sonrası ortaya çıkan bu kararların içinde kanaatimce en geçersiz ya da yersiz olanı üç makalenin bir doktora tezi yerine geçebileceğine yönelik karardır. Türkiye’de akademide benzer basit sayısal eşitlik mantığının farklı örnekleri bulunmaktadır. Mesela bir lisansüstü program açmak için profesör, doçent ve doktor öğretim üyesi sayıları arasındaki denge arayışı buna en uygun örnektir. Oysa akademi, bütün bilimsel zeminine karşılık, basit sayısal eşitlik mantığına en uzak alandır. Dolayısıyla bu kadar basit bir önermenin/uygulamanın başta bilimsellikle, çoklu bakış açısıyla ve derinlikle ilgili bir arızası olduğu açıktır.

“Doktora Tezi” ile “Makale”nin Farkı

Diğer taraftan doktora tezi ile makale birbirinden farklı bilimsel metinlerdir. Şüphesiz her ikisi de bilimsel bir yenilik içerir, her ikisi de yazılı metinlerdir ve her ikisi de bir şekilde diğer bilim insanlarının değerlendirmelerinden geçerek kabul edilir. Ancak doktora tezi, bir öğrenme, gelişme ve özümseme sürecinin son merhalesi olarak değerlendirilmelidir. Doktora tezi, bilimsel bir yenilik getirmesinin yanı sıra bir ölçme-değerlendirme yöntemi ve sürecidir. Doktora eğitimi ve doktora tezi yazma süreci akademiye intisap etme, bilim insanı olma, bilimsel bilgiyi üretme, raporlama ve yaygınlaştırma aşamalarını bir mentor/danışman/süpervizör eşliğinde öğrendiğimiz süreçtir. Diğer taraftan bilim, evrensellik niteliği ile öne çıkarılsa da doğası gereği bir kültür ürünüdür. Bu da bilimsel bilginin kendisini ve üretim sürecini kültürel olanla sıkı bir ilişki içine sokmaktadır.

“Doktoralı” ile “Araştırmacı” Farkı

Üç makalenin bir tez yerine sayılıp sayılamayacağı konusunun diğer bir boyutu da doktora mezunun kim/ne olduğu ile ilgilidir. Doktora mezunu bir bilim insanı mıdır, bir öğretim üyesi midir, bir uzman mıdır, yoksa bağımsız araştırmacı mıdır? Doktoralı olmak, yerel bağlamda -Türkiye’yi kastediyorum- çoğunlukla öğretim üyesi olabilmenin, dolayısıyla akademide ders verebilmenin ve tez danışmanı olabilmenin temel koşuludur. Oysa bir konuda uzman olmak, akademide ders verebilmek ya da bağımsız bir araştırmacı olabilmek için doktor olmak gerekmemektedir. Bu durumda doktora, ayırıcı özelliği itibari ile bilim insanı olmanın temel koşulu ve bu insanın yetiştirme sürecini ifade etmektedir. O halde, diğer bütün koşulları ve tanımlarının önünde olmak üzere doktoralı olmak, bilim insanı olmakla eş anlamlıdır. Sonuç olarak bilim insanı olmak bir alanda kuramsal bilgiye sahibi olmayı, bilimsel araştırma süreçlerine

hâkim olmayı ve bilime katkı sağlamayı gerektiriyorsa bu durumda üç (ya da daha çok ya da az) makale (uluslararası kitap bölümü vb.) değil bir bilimsel araştırma deneyimi yürütülmesi ve sonuçlandırılması doktora tezi olarak kabul edilmelidir.

Doktorant, bu süreçte bir ya da daha fazla sayıda özgün makale yayınlatabilir, bilimsel bildiriler sunabilir, konferans, seminer verebilir, atölyeler yapabilir, projeleri yürütebilir, politika analizleri ve önerileri yapabilir. Ama bunların hiçbiri doktoralı olmanın kapsadığı geniş çerçeveyi oluşturamaz.

Sözün Özü

Doktoralı sayısını artırmak, doktoranın niteliğini yükseltmek, doktora terklerini önlemek, üniversitelerimizde, hadi daha açıkça söyleyelim, akademisyenlerimizde doktoranın ciddiyetine uygun tutum ve davranışları geliştirmek için basit sayısal eşitlik mantığından ziyade hesap verebilir, şeffaf, gelişmeyi teşvik eden yapılar ve mekanizmalar kurmamız gerektiğini düşünüyorum.

Bu kategorideki diğer yazılar

- Yükseköğretimde Kurumsal İyileşme: Tespit, Analiz ve Öneriler I - Tunç Kutoğlu
- Yükseköğretimde Kurumsal İyileşme: Tespit, Analiz ve Öneriler II - Tunç Kutoğlu
- Yükseköğretimde Kurumsal İyileşme: Tespit, Analiz ve Öneriler III - Tunç Kutoğlu
- Yükseköğretimde Kurumsal İyileşme: Tespit, Analiz ve Öneriler IV - Tunç Kutoğlu
- Çoklu Makale Doktora Tezi Yerine Geçer mi? - İsmail Güleç
- Prof. Dr. Muhsin Kar: YÖKAK Türk Yükseköğretim Sisteminin En Genç ve Önemli Paydaşı - Editör

Diğer Yazılar:

Din Eğitimi

Türkiye'de Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri, *Büşranur Özcan*

İlahiyat ve Pedagojik Formasyon, *Mehmet Furkan Ören*

Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları, *Büşranur Özcan*

Kur'an Kursları Zorunlu Okul Öncesi Eğitimden Sayılabilir mi? *N. Beyza Kuru*

Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Değerlendirilmesi, *Betül Aşkın*

Merkezi Sınav Sisteminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, *Banu Gürer*

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Din Eğitime Yansımaları, *Zehra Gelici*

4-6 Yaş Kur'an Kursları Beklentiyi Karşılıyor Mu? *Ahmet Çakmak*

Hukuk

Yargılamada Makul Süre,
Ozan Tok

Röportaj | Türkiye'de Hukuka
ve Adalete Erişim, *Editör*

Sosyal Bilimler Üzerine

Matematiksel Düşünme ve Sosyal
Bilimlerde Teoriler, *Abuzer Gündüz*

Hesaplamalı Sosyal Bilim,
Ümit Güneş

Toplum

Türkiye'de Servet Eşitsizliği,
Muhammed Gazali Kılınc

Türkiye'de Kentleşme Biçimleri
ve Kent Planlamasında Fikri
Eksiklikler, *Elif Merve Gürer*

Türkiye'de Kirli İş Kavramı ve
Mesleklerin Sınıflandırılması,
Melih Sever, Seyhan Özdemir

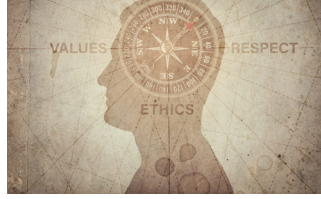

Yönetişim

**Yükseköğretimde Değişimi
Yönetecek Rektörlere İhtiyaç Var,**
Nihat Erdoğan

**Değer Temelli Liderlik: İslami Bir
Perspektif,** *Basil Mustafa*

Değer Temelli Liderlik II,
Basil Mustafa

**Türkiye'de İş Ortaklıklarının Yapısı
ve Yönelimi ,** *Umran Kemikli*

Diğer

**Dünyada ve Türkiye'de Düşünce
Kuruluşları,** *M. Hüseyin Ergören*

**Hayatı ve Düşüncesi ile Sabahattin
Zaim'i Hatırlamak,** *Faruk Taşçı*

ilkeanaliz.net

editor@ilkeanaliz.net

[ilkeanaliz](https://twitter.com/ilkeanaliz)

Üye Kuruluşlar

İGİAD
İSTANBUL GİRİMLERİ DERNEĞİ
İSTANBUL GİRİMLERİ DERNEĞİ
İSTANBUL GİRİMLERİ DERNEĞİ

ilem
İlimi Etüdler Derneği

YEKDER
YAVGİN EĞİTİM VE KÜLTÜR DERNEĞİ

İLKE
İlim Kültür Eğitim Vakfı

ikam
İLKAM İLİM ARAŞTIRMA MERKEZİ

epam
EĞİTİM VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ

todam
TODAM EĞİTİM VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ

sta
SİC, İLİM VE KÜLTÜR

Araştırma Merkezleri

📍 Aziz Mahmut Hüdayi Mh. Türbe Kapısı Sk. No:13 Üsküdar / İst.

🌐 ilke.org.tr 📞 +90 216 532 63 70 📧 bilgi@ilke.org.tr 🌐 📱 ilkevakfi